

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta Humanitních studií
OH-SD

Diplomová práce

**Srpnová invaze sovětských vojsk v roce 1968 v Brně a reakce
místních pořádkových složek, státní správy, médií a obyvatelstva**

Autor práce: Bc. Daniel Samek

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Mücke, PhD.

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a souhlasím s jejím zpřístupněním v knihovně Univerzity Karlovy a její elektronické databázi.

V Praze dne

Bc. Daniel Samek _____

Obsah

Abstrakt	5
Poděkování	6
1. Úvod	7
1.1 Předmluva	7
1.2 Zhodnocení dosavadní literatury	8
1.3 Použité historické prameny	10
1.4 Metodologický postup	12
2. Pražské jaro a příčiny invaze do Československa	14
2.1 Situace v Československu před rokem 1968	14
2.2 Změna vedení KSČ na přelomu let 1967 a 1968	15
2.3 Začátek roku 1968	16
2.4 První reakce z východního bloku	16
2.5 Akční program KSČ	17
2.6 Varšavská smlouva	18
2.7 Reakce Sovětského svazu	18
2.8 Krize reformy	19
2.9 Jednání mezi Dubčekem a Brežněvem	20
2.10 Invaze	21
3. Pražské jaro v Brně	24
3.1 „Brněnské jaro“	24
3.2 Brněnská média	26
4. Invaze do Brna	29
4.1 Průběh invaze a noční obsazování Brna	29
4.2 Šokující probuzení	34
4.3 Reakce brněnských politických a samosprávních orgánů	42
4.4 Reakce médií	47
5. Okupace Brna	55
5.1 Reakce lokálních bezpečnostních složek na vývoj okupace Brně	55
5.2 Situace v ulicích Brna	60
5.3 Postup lokální politických a samosprávních orgánů během okupace	64
5.4 Vývoj v brněnských médiích do odchodu sovětských vojsk z Brna	70

5.5 Doslov	76
6. Závěr	78
7. Seznam zdrojů	80
7.1 Archivní prameny	80
7.2 Dobová periodika	81
7.3 Rozhovory	81
7.4 Internetové zdroje	82
7.5 Literatura	82
8. Seznam zkratk	85
9. Přílohy	87
9.1 Fotografie	87
9.2 CD	90

Abstrakt

Diplomová práce „Srpnová invaze sovětských vojsk v roce 1968 v Brně a reakce místních pořádkových složek, státní správy, médií a obyvatelstva“ si klade za cíl co nejkomplexněji a z více pohledů přiblížit průběh invaze a následnou okupaci Brna jednotkami Sovětského svazu.

Klíčová slova : Brno, 1968, Pražské jaro, Sovětský svaz, invaze, okupace

The diploma thesis "The august invasion of Soviet troops in 1968 in Brno and the reaction of local law enforcement agency, government, media and general public" aims for more complex and multiple perspectives approach the invasion and the subsequent occupation of Brno with the units of Soviet Union.

Key words : Brno, 1968, Prague Spring, Soviet Union, invasion, occupation

Poděkování

Na prvním místě bych chtěl vyjádřit své poděkování vedoucímu práce PhDr. Pavlu Mückemu, PhD., za jeho vstřícnost, cenné rady, připomínky a velkou trpělivost během naší spolupráce. Dále bych chtěl upřímně poděkovat všem pamětníkům, kteří byli ochotni obětovat svůj čas a podělit se o své vzpomínky. Nemohu zapomenout ani na ty, kteří mi s výběrem a kontaktováním pamětníků ochotně pomáhali, případně nezištně poskytli materiály ze svých soukromých sbírek. Jedná se zejména o Ing. Karla Špalka, Mgr. Petra Holečka, PaedDr. Vladimíra Samka, PhDr. Ing. Ludmilu Sýkorovou, Evu Samkovou, Radka Marka a Mgr. Petra Janáčka. Všem patří můj upřímný dík.

Speciální poděkování patří asistentce ředitele Českého rozhlasu Brno Jarmile Růžičkové a dramaturgyni Archivu a programových fondů v České televizi TS Brno Mgr. Kristýně Přikrylové, za ochotu a zapůjčení materiálů z osobních sbírek a nezpracovaných archiválií. Nemohu opomenout ani Mgr. Jiřího Hlaváčka, který mi zprostředkoval přístup do digitálních sbírek Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky.

Na závěr bych vyjádřit svůj vděk personálu Archivu bezpečnostních složek v Kanicích, Archivu města Brna, Moravského zemského archivu a Archivu Českého rozhlasu v Praze za spolupráci a ochotné poskytování archiválií.

1. Úvod

1.1 Předmluva

Když jsem před několika lety neobhájil svoji první bakalářskou práci, ve které jsem se věnoval roku 1968 trochu více obecně a ze široka (za což jsem byl právem zkritizován), byl jsem i přes velké zklamání pevně rozhodnut u tematiky Pražského jara nadále setrvat. Je to fascinující období celospolečenského vzepnutí, které bylo následně vojenskou invazí osudově zadupáno do země v jednom z nejdůležitějších momentů v dějinách našeho státu ve 20. století. Momentu, který celý národ spojil, byť to zní jako klišé. Celá historie Pražského jara i s jeho tragickým koncem na mě působila nesmírně silným dojmem, chtěl jsem se jí věnovat i nadále, ale musel jsem si najít vhodné téma.

Myšlenka pokusit se zmapovat vývoj srpnové invaze v Brně, kde jsem prožil většinu života, mě napadla téměř okamžitě po neúspěšné obhajobě. Myslel jsem si ale, že tato problematika musí být již dávno podrobně zmapovaná, s ohledem na fakt, že je Brno druhý největším městem České republiky a bylo sovětským vojskem týden okupováno. Při následném shromažďování materiálů jsem ale s překvapením zjistil, že nejenže nebyla dosud vůbec zpracována v rámci vysokoškolských absolventských prací, ale ani v rámci odborné literatury a tento stav se dosud nezměnil. Svoji druhou bakalářskou práci jsem tedy psal o srpnové invazi do Brna v roce 1968 s tím, že bych na ní rád navázal a rozšířil ji během navazujícího magisterského studia v rámci diplomové práce. Původní bakalářská práce totiž byla postavená převážně na materiálech pořádkových složek, který nebyl podroben potřebné kritické analýze a tomu odpovídala i poněkud strojová dikce, kterou finální text z mého pohledu poněkud utrpěl. V mozaice brněnské invaze tak nadále zůstalo velké množství bílých míst, které jsem se v následujícím textu pokusil obsáhnout. Na prvním místě jsou brněnská média, o kterých jsem v závěru bakalářské práce napsal, že jejich reakci v první den invaze považuji za nejzajímavější moment invaze do Brna v celorepublikovém kontextu. Dále jsem se pokusil blíže zachytit atmosféru oněch osudových dní, využitím metody orální historie. V neposlední řadě pak bakalářskou práci rozšiřuji o velké množství nových informací z archivních a jiných zdrojů, které se mi podařilo zajistit, jedná se zejména o reakce jednotlivých složek místních samosprávních a politických organizací.

Diplomová práce je uvedena kontextovými kapitolami, v první popisují vývoj v Československé socialistické republice na přelomu let 1967 a 1968, události vedoucí k Pražskému jaru, jeho průběh, postupné vyhrocení situace a následnou invazi vojsk pěti států Varšavské smlouvy. Druhá kontextová kapitola popisuje průběh Pražského jara v samotném Brně a pokouší se přiblížit některá lokální specifika v daném období. Poté již následuje hlavní část textu, který popisuje průběh invaze do Brna a první den okupace, v poslední kapitole pak průběh následujících dní v rámci pořádkových složek, státní správy, reakcí obyvatelstva a médií, až do návratu československých politických špiček z Moskvy a zahájení odchodu sovětských jednotek z města.

1.2 Zhodnocení dosavadní literatury

Období tzv. „Pražského jara“ a jeho násilného potlačení patří nejen ke klíčovým událostem československých dějin, ale své místo má i v evropských a světových dějinách 20. století. Tomu odpovídá i badatelský zájem historiků, sociologů, politologů a ekonomů nejen v naší republice, ale po celém světě, kde již několik let po invazi začala vycházet cizojazyčná odborná literatura.¹ Zpřístupnění archivů po roce 1989 znamenalo pro výzkum událostí roku 1968 velký posun dopředu a česky psaná odborná literatura, ale i literatura populárně vědecká, začala vycházet ve velkém množství. Proměnlivě rozsáhlé kapitoly, věnující se výše zmíněné problematice, je pak možné nalézt i v celé řadě odborných publikací, které mají širší výzkumný záběr a nemohou zacházet do příliš velkých podrobností, ale jsou důležité pro pochopení obecných tendencí a širších souvislostí.² Zvláštní kategorií je memoárová literatura, která díky své subjektivní povaze nemůže být považována za spolehlivý zdroj informací, v případě roku 1968 však přináší cenný pohled na dění v zemi z pohledu nejvyšších stranických představitelů.³

Po roce 1989 byla vydána i celá řada monografií, které se věnují užším a specifickým jevům roku 1968 v Československu a jejich tématem je tak vždy pouze určitý aspekt

¹ PAUER, Jan. Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, pozadí, plánování, provedení. s. 9

² BARTOŠ, Josef. Úvod do metodiky a techniky historické práce. s. 27

³ Proslulá je zejména kniha „Mráz přichází z Kremlu“ Zdeňka Mlynáře, případně vzpomínky Alexandra Dubčeka „Naděje umírá poslední“, které přinášejí pohled na tehdejší události z prreformních pozic. Centristické pozice zastupuje například Lubomír Štrougal v nedávno vydaných memoárech „Paměti a úvahy“, respektive „Ještě pár odpovědí“, pozice konzervativní a prosovětské pak kupříkladu Vasil Biľak v neautorizované memoárové publikaci „Paměti Vasila Biľaka II.“, případně Miloš Jakeš v knize „Dva roky generálním tajemníkem“.

Pražského jara, nejčastěji pak aspekt politický, společenský a vojenský. Pravděpodobně nejobsáhlejší a nejucelenější odborné publikace pak byly vydány rámci v polytematické ediční řady „Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970“. Určitou slabinou dosud vydané odborné literatury je její „pragocentrický“ charakter. Velmi často se omezuje pouze na Prahu a odborná literatura zkoumající výhradně lokální události roku 1968 dosud zcela chybí. Značná pozornost věnovaná Praze je samozřejmě pochopitelná, jednalo se hlavní město tehdejšího Československa, které bylo klíčovým místem a hlavním centrem dění, nebylo to však celé Československo a většina lidí prožívala atmosféru a průběh Pražského jara na jiných místech. Řada monografií nicméně trochu působí, jako kdyby Pražské jaro probíhalo pouze a jedině v Praze. Vyšlo sice několik odborných publikací, které určité pasáže o mimopražském vývoji během daného období obsahují, není jich však mnoho a konkrétní kapitoly mají velmi omezený rozsah.

Z předchozího textu tedy vyplývá, že obsáhlejší monografie pojednávající o průběhu Pražského jara a následné invaze sovětských vojsk v Brně, nebyla do dnešních dnů vydána. O brněnských událostech v roce 1968 se nicméně dá dohledat několik stručných zmínek v některých odborných publikacích, které o tématice pojednávají z celorepublikového hlediska, například v textu Antonína Benčíka „Operace Dunaj : Vojáci a Pražské jaro 1968“, nebo Jindřicha Pecky „Spontánní projevy pražského jara 1968 – 1969“. Větší prostor v podobě samostatné kapitoly již Brno dostává v textu Jiřího Pernese, který je obsažen v publikaci sestavené Hynkem Fajmonem „Sovětská okupace Československa a její oběti“. Moravský patriot J. Pernes se o problematice krátce zmiňuje i ve své monografii „Od demokratického socialismu k demokracii : Nekomunistická socialistická opozice v Brně v letech 1968 – 1972“, případně ve své stati „KSČ a Národní fronta v Brně v letech 1948 – 1972“, zveřejněné ve sborníku „Lokální politický pluralismus : Brno ve třech stoletích“, sestavené autorským kolektivem pod vedením Stanislava Balíka.

Podrobněji se událostem v Brně během roku 1968 věnují pouze dvě publikace, obě ale mají charakter populárně vědecké literatury a nemohou být považovány za seriózní monografie. Magistrát města Brna vydal v souvislosti s výročími srpnové invaze v průběhu let sérii krátkých brožur od Jana Břečky a Věry Sečkářové. Jako první vyšla v roce 2004 brožura pod názvem „Brno v srpnu 1968 a 1969“, po ní následovala mírně rozšířená vydání v letech 2006 a 2009, pojmenovaná „Srpnové události 1968 a 1969 v Brně“, které byly v zásadě druhým a třetím vydáním téhož. Obsahem i strukturou jsou tyto publikace prakticky totožné,

liší se pouze grafickou úpravou obalu a dalšími drobnostmi. Samotný text je vždy pouze několikastránkový a věnuje se zejména připomenutí památky všech obětí sovětské invaze v Brně, Dvoustránková kapitola, popisující průběh invaze, je postavena na citacích z výše zmíněného textu J. Pernese ze sborníku „Sovětská okupace Československa a její oběti“. Druhé rozšířené vydání připomíná i oběti nepokojů v srpnu 1969 a třetí pro změnu přináší několik ukázek dobového tisku. Těžištěm těchto publikací je zejména obrazová stránka, obsahují řadu unikátních dobových fotografií. Sami autoři v předmluvách přiznávají, že se nejedná o odborné publikace a jejich účel je čistě připomínkový. V zásadě totéž v předmluvě knihy „V Brně nebyli lvi“ přiznává i Ludmila Sýkorová,⁴ někdejší redaktorka Československé televize Brno. Její vzpomínková publikace je nicméně dosud nejobsáhlejším vydaným textem, který se situaci v Brně v roce 1968 věnuje, byť i zde je samotný text na poměrně malém prostoru a většinu z něj zabírá shrnutí celorepublikového průběhu Pražské jara. I v tomto případě je pak těžištěm publikace obrazová fotodokumentace z archivu samotné autorky, doplněná o přepisy některých zajímavých článků z tehdejšího tisku, případně o kompletní přetisky. Cílem L. Sýkorové bylo poukázat na to, že i v Brně se v roce 1968 „něco dělo“ a nebylo tak prázdným místem na mapě, jak napovídá slovní hříčka v názvu publikace.⁵

1.3 Použité historické prameny

Hlavním zdrojem informací, využitým v této diplomové práci, jsou písemné netištěné prameny, uložené v archivech, konkrétně v Archivu bezpečnostních složek, Archivu města Brna, Moravského zemského archivu, Archivu České televize Brno a Archivu Českého rozhlasu. Archiv České televize Brno není zpracován do fondů, byl mi však do něj umožněn přístup. Většina nejdůležitějších dokumentů, vztahujících se k okupačnímu vysílání, zde ale zcela chybí a podle všeho byly zničeny, podobně je na tom Archiv Českého rozhlasu. Moravský zemský archiv naopak podle mého mínění obsahuje řadu zajímavých nevyužitých informací ve fondech věnovaných zápisům z jednání Jm KNV, ty však nejsou seříděny a přístup do fondu mi byl zamítnut.

⁴ Paní Sýkorovou se mi podařilo kontaktovat, žádost o rozhovor bohužel ze zdravotních důvodů odmítla, poskytla mi však své sepsané podrobné osobní vzpomínky na zkoumané období, včetně vzpomínek některých jejích kolegů z ČST Brno, které sama shromáždila.

⁵ Z latinského „hic sunt leones“ – zde jsou lvi. Starořímské označení pro prázdné a neprobádané místo na mapě.

Použitými prameny jsou v převážné většině písemné prameny veřejné, konkrétně pak úřední zápisy místních stranických, samosprávních, pořádkových nebo mediálních institucí. Dále prameny sdělovací, tedy záměrně zachycené zprávy o jevech a událostech pro budoucí generace, uložené v Archivu města Brna. V tomto případě se jedná o osobní sbírky, obsahující sepsané vzpomínky, relevantní dokumenty a další materiály vztahující se k roku 1968 v Československé televizi Brno, poskytnuté ze strany některých tehdejších zaměstnanců této instituce. Dále byly využity písemné tištěné prameny, tedy periodický tisk, konkrétně lokální vydání deníků, které v Brně vycházely během inkriminovaného období. Jsem si vědom toho, že se jedná o problematický pramen, který bývá využíván se zjevným záměrem ovlivnit čtenáře.⁶ U periodik, vydávaných během prvních dnů okupace, nicméně tato snaha není tolik výrazná. Dobový tisk byl jako zdroj využit zejména dokumentárním způsobem, pro doložení toho, jakým způsobem byli tehdejší občané o průběhu okupace informováni, jaké konkrétní informace jim byly poskytovány a jak sovětská armáda bránila médiím ve svobodném vykonávání jejich práce. Ve velmi omezené míře byly využity prameny obrazové a zvukové, záběry z tehdejšího vysílání ČST Brno jsou v České republice oficiálně nedostupné (Československá, potažmo Česká televize je nikdy nevlastnila) a dochované jsou pouze velmi krátké úryvky. Podobná situace je bohužel i u tehdejšího Československého rozhlasu Brno, natočený materiál včetně dokumentů se sice bezprostředně po invazi podařilo zajistit a uchovat v kompletní podobě, na konci roku 1969 jej však StB zajistila a další osud nahrávek je neznámý.⁷ Pro doplnění vzniklých bílých míst pak byly nahrány rozhovory s pamětníky, jednalo se o interview, tedy rozhovory vázané k určité konkrétní historické události.⁸ Všichni narátoři následně podepsali udělení souhlasu ke zpracování rozhovorů pro účely psaní této diplomové práce. Z důvodu rozšíření o pohled běžných občanů na zkoumané období byly využity i některé rozhovory uložené v digitálních sbírkách Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny, které nahrála Jana Nosková v rámci projektu „Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence.“ Speciálním případem je rozhovor s Milošem Šindelářem, dlouholetým technikem Československého, respektive Českého rozhlasu v Brně. Dostal jsem na něj tip od jedné narátorky s tím, že je ještě naživu, kontakt na něj však neměla. Zajistil jsem si jej tedy na ředitelství Českého rozhlasu, kde mi ale bylo sděleno, že je pan Šindelář po amputaci končetin ve vážném zdravotním stavu. Právě

⁶ BARTOŠ, Josef. Úvod do metodiky a techniky historické práce. s. 30

⁷ Viz. vzpomínky pracovnice ČST Brno Marie Šigutové, in. : AMB. f. U26, Sbírka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 13

⁸ VANĚK, Miroslav; Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku : Teorie a praxe orální historie. s. 122

z důvodu jeho zhoršujícího se zdraví s ním jeden ze současných techniků sám nahrál rozhovor pro své vlastní účely. Ještě ten den byl rozhovor zpracován, následně mi byl přímo ředitelstvím Českého rozhlasu Brno poskytnut pro účely využití v rámci této diplomové práce. Dohoda nicméně byla pouze ústní, uzavření písemné dohody o využití rozhovoru se mnou jeho autor Ing. Karel Špalek odmítl, považoval to za zbytečnou formalitu.

1.4 Metodologický postup

Postup při vypracování této diplomové práce byl zcela standardní. Nejdříve došlo k volbě tématu a stanovení problému s tím, že se bude jednat o téma, které naváže na mou bakalářskou práci, zaplní bílé místo na mapě dějin a bude mít kompilační charakter s prvky analýzy. Předem byla určena osnova práce a rozsah výzkumu. Následně byl v širším kontextu zjišťován aktuální stav zpracování tématu v dosavadní literatuře, včetně vysokoškolských absolventských prací. Dospěl jsem k zjištění, že stav zpracování za poslední tři roky nijak nepokročil. Poté byl zjišťován okruh pramenů a aktuální stav setřídění fondů v některých archivech, zároveň začalo postupné a poměrně obtížné pátrání po vhodných narátorech, zejména z oblasti brněnských médií, kteří by dosud byli schopni a ochotni vypovídat a pomoci tak vyplnit mezeru vzniklou nedostupností audiovizuálních i archivních zdrojů, které byly podle všeho z valné většiny nadobro zničeny. Shromážděné prameny byly podrobeny vnější a vnitřní kritice, po které následovala rekonstrukce historických faktů a procesů, po které následovalo zpracování syntézy, tedy tohoto textu.⁹

V rámci použití metody orální historie byl přibližný okruh výběru narátorů stanoven předem, pro účely úzkého výzkumného tématu bylo předem stanoveno i to, že s narátory nebudou nahrávána životopisná vyprávění, ale interview, ve kterých bych pokládal konkrétní otázky, týkající se tématu výzkumu. Samotnému kontaktování narátorů předcházela poměrně dlouhá a komplikovaná fáze získávání informací a kontaktů, kdy jsem mnohdy musel postupovat přes několik osob nebo institucí. Předem jsem počítal s využitím metody „sněhové koule“, ta ale přinesla výrazně menší úspěchy, než jsem očekával. Velkým problémem se ukázal být zejména faktor stárnutí a umírání populace, řada vytipovaných nebo doporučených pamětníků je již bohužel po smrti, případně jim jejich zdravotní stav nedovolil spolupráci. Kontaktování narátorů probíhala telefonicky, rozhovory byly následně

⁹ BARTOŠ, Josef. Úvod do metodiky a techniky historické práce. s. 9, 10

nahrány přímo v prostoru domácností narátorů. Při jednom rozhovoru byl u nahrávání přítomen syn narátorky, který jí ale pouze chystal léky a do rozhovoru prakticky nezasahoval. Jeden rozhovor byl nahráván na pracovišti narátora za přítomnosti gatekeepera,¹⁰ což se příliš neosvědčilo, byť tato osoba do rozhovoru nevstupovala často. Rozhovor byl navíc dvakrát přerušen příchodem jiných lidí, diktafon jsem se ale neodvážil přerušit, měl jsem obavy, abych o nahrávku nepřišel. Jeden narátor nahrání rozhovoru na diktafon odmítl úplně, nakonec se alespoň uvolil poskytnout několik informací mimo nahrávku. Odmítavého postoje jsem se předem obával, vzhledem k jeho spojení s minulým režimem a právě to nakonec bylo hlavním důvodem jeho odmítavého postoje, byť jsem jej ujišťoval o tom, že ho nebudu a ani nechci nijak soudit a jde mi pouze o určité konkrétní informace. Podařilo se mi najít gatekeepera, se kterým se narátor řadu let zná, ani ten jej ale k nahrání rozhovoru nepřesvědčil. Rozhovory byly celkově velmi přínosné, narátoři se víceméně drželi kladených otázek a tématu, při odbočení od tématu jsem povídání nijak nepřerušoval. Velkým přínosem byly i využití rozhovory z digitálního archivu Centra orální historie, zde jsem za pomoci existujících protokolů o rozhovoru vyhledal pasáže, kde narátoři mluvili o roku 1968, někteří narátoři se k této tematice vyjadřovali velmi obsírně i v rámci několika rozhovorů, další invazi okomentovali pouze v několika větách. Při dotazech na rok 1968 ale reagoval každý. V tomto směru bylo výhodou, že se výzkumné téma z velké části týkalo dne 21. srpna 1968, tedy data, které si prakticky každý pamětník stále vybavuje, pokud byl v té době ve věku, kdy ho mohl vnímat, protože se svým způsobem na okamžik stal svědkem tzv. „velkých dějin“.¹¹ Případné vzpomínky na další dny již bohužel zákonitě podléhají paměťovému zkreslení a pro narátory bylo dále prakticky nemožné odlišit, zda se dané události staly 23. nebo 24. srpna, což je pochopitelné.

¹⁰ Gatekeeper je osoba, která narátora zná a rozhovor s ním pomůže zprostředkovat.

¹¹ Moment, kdy se občan ČSSR dozvěděl o invazi bych přirovnal k momentu, kdy se občan USA dozvěděl o atentátu na J.F. Kennedyho. Pamatuje si jej každý.

2. Pražské jaro a příčiny invaze do Československa

2.1 Situace v Československu před rokem 1968

V průběhu 60. let se situace v Československu začínala postupně uvolňovat. Předsednictvo ÚV KSČ sice bylo ovládané konzervativním křídlem, v čele s prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným,¹² které odmítalo změny politického kurzu a pokoušelo se pokračovat v poúnorové dogmatické, cenzurní a represivní politice strany. V jejím širším vedení nicméně postupně získávalo vliv proreformní křídlo, které mělo za cíl, mimo jiné i v důsledku neuspokojivých výsledků III. pětiletky, prosadit jisté tržní principy do systému centrálně plánovaného hospodářství a zefektivnit tak stagnující ekonomiku státu.¹³ Důsledkem těchto snah byla i aktivita státní a stranické komise pro hospodářské reformy,¹⁴ která určité kontrolované pokusy o fúzi těchto dvou ekonomických systémů prováděla, výraznějším změnám uvedeným do praxe se však Novotného vedení bránilo. Dalším vnitřním problémem KSČ za Novotného éry bylo podcenění česko-slovenské otázky.¹⁵ Četní zástupci slovenských komunistů nebyli spokojeni s pozicí Slovenska, upravenou na základě ústavy z roku 1960,¹⁶ v rámci společného státu a dožadovali se rovnoprávnějšího uspořádání. Uvnitř KSČ tedy vznikala nesourodá, ale sílící opozice vůči nepopulárnímu Novotnému na základě těchto dvou politických proudů.

Politika konzervativního vedení KSČ navíc stále častěji narážela na odpor části inteligence a obyvatelstvo Československa se v průběhu 60. let postupně přestávalo obávat veřejných vystoupení, či přímo vyjádření nespokojenosti nad poměry v zemi.¹⁷ Výrazným projevem této nespokojenosti byla například vystoupení na dlouho připravovaném IV. Sjezdu spisovatelů, konaném ve dnech 27. až 29. června 1967, kde zazněla ostrá kritika k postoji

¹² A. Novotný (*10.12.1904 – 28.1.1975) pocházel z dělnického prostředí, do KSČ vstoupil v roce 1921, během 2. světové války byl zatčen za ilegální činnost a až do jejího konce byl vězněn v koncentračním táboře. Po válce zažil v rámci KSČ strmý kariérní růst, od roku 1946 člen ÚV KSČ, v roce 1951 se stal členem předsednictva ÚV KSČ a v roce 1953 prvním tajemníkem. Po smrti Antonína Zápotockého roku 1957 pak i v pořadí 6. prezidentem Československa. Byl představitelem konzervativního křídla strany. Po odchodu z vrcholných politických funkcí v roce 1968 dožil v ústraní.

¹³ Viz. např. vzpomínky Lubomíra Štrougala in. : ŠTROUGAL, Lubomír. Paměti a úvahy. s. 133 -134

¹⁴ V jejím čele stál ekonom Ota Šik, jeden z nejvýraznějších proreformních členů tehdejšího ÚV KSČ.

¹⁵ Obvykle přímo ze strany A. Novotného, který se v této věci několikrát vyjádřil či zachoval značně nediplomaticky, až skandálně. Například během oslav Matice slovenské v srpnu 1967.

¹⁶ Byl jí zrušen Sbor pověřenců a pravomoc Slovenské národní rady byla omezena na úkor celostátních orgánů.

¹⁷ VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN. Miroslav. Východ, vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. s. 382

režimu vůči kultuře. KSČ zareagovala vyloučením několika nejvýraznějších kritiků z účastníků sjezdu. Další vážným incidentem, oslabujícím pozici vedení strany, byl ozbrojený zásah proti studentům z pražských strahovských kolejí, který proběhl 31. října téhož roku. Průvod studentů, původně protestujících proti výpadkům osvětlení na koleji, byl ozbrojenými jednotkami tvrdě potlačen a zásah silně pobouřil nejen studenty, ale i širokou veřejnost a jeho hodnocení rozdělilo i samotné stranické vedení.¹⁸

2.2 Změna vedení KSČ na přelomu let 1967 a 1968

Novotný si byl vědom své slábnoucí pozice a rozhodl se vyhledat podporu u prvního tajemníka ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva,¹⁹ který na jeho pozvání 8. prosince 1967 přicestoval do Prahy. Brežněv však Novotného²⁰ po dlouhých jednáních s několika dalšími předními zástupci KSČ otevřeně nepodpořil a jeho neutrální vyjádření byla opozicí vůči Novotnému interpretována jako signál k tomu, že ve vedení KSČ může dojít ke změně, byť se měl Brežněv později v rozhovoru s vedoucím představitelem MLR Jánosem Kádárem vyjádřit v tom smyslu, že jeho úmyslem bylo Novotného spíše nenápadně podpořit.²¹ Na následném zasedání ÚV KSČ, které proběhlo od 19. do 21. prosince 1967, byl vznesen návrh na oddělení funkcí prezidenta republiky a prvního tajemníka ÚV KSČ, jednání nicméně nedospěla k jednoznačnému závěru a pokračovala až ve dnech 3. až 5. ledna 1968.²² Zde již byl Novotný z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ odvolán a nahradil jej poněkud překvapivě představitel slovenských komunistů Alexander Dubček,²³ který byl pro konzervativní i reformní křídlo

¹⁸ KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa - Kořeny reformy 1956 – 1968: Společnost a moc. s. 82, 95

¹⁹ L. I. Brežněv (*19.12.1906 - +10.11.1982) do KSSS vstoupil v roce 1931, během 2. světové války bojoval v řadách Rudé armády. Po válce využil situace ve straně, která byla po velkých čistkách personálně zdevastovaná a zažil strmý kariérní růst, po stranických funkcích ve svazových republikách byl v roce 1952 zvolen kandidátem prezidia ÚV KSSS, od roku 1960 pak předsedou prezidia Nejvyššího sovětu. Po Chruščovově pádu se stal prvním tajemníkem ÚV KSSS, ve funkci setrval až do své smrti. Jeho domácí politika se vyznačovala hospodářskou i kádrovou stagnací, zahraniční je charakterizována slovem „deténte“ – uvolňováním napětí.

²⁰ Novotný měl přátelský vztah spíše s Brežněvovým předchůdcem Nikitou Chruščovem.

²¹ NAVRÁTIL, Jaromír; VONDROVÁ, Jitka. Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967 – 1970, prosinec 1967 – červenec 1968. s. 17

²² PECKA, Jindřich; PREČAN, Vilém. Proměny pražského jara 1968-1969 : sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti. s. 318

²³ A. Dubček (*27.11.1921 - +17.11.1992) pocházel s levicově orientované rodiny. Do KSS vstoupil v roce 1939, podílel se na SNP. Po válce absolvoval studium v Moskvě, později vykonával různé vysoké funkce v rámci KSS. V roce 1968 se nečekaně stává prvním tajemníkem ÚV KSČ. Je silně spjat s tzv. Pražským jarem a jeho aktivity v této době jsou hodnoceny nejednoznačně, v roce 1969 je z funkce odvolán, následující rok je vyloučen z KSČ. Do vysoké politiky se vrací v průběhu listopadu 1989. Do roku 1992 vykonává funkci předsedy Federálního shromáždění. Ve stejném roce tragicky umírá při autonehodě.

strany určitým kompromisem.²⁴ Veřejností byl Dubček vnímán jako relativně málo známý politik, příliš informací o něm neměli ani nejvyšší představitelé Kremlu, jejich diplomatictí zástupci Dubčeka označovali za poměrně nejistého, ale čestného člověka, který by měl rozkol ve straně zastavit,²⁵ tyto naděje ovšem Dubček nakonec nenaplnil.²⁶

2.3 Začátek roku 1968

Pro ÚV KSČ mělo být lednové plénum impulzem k zdokonalení práce strany a řízení společnosti,²⁷ nové stranické vedení sice mělo dalekosáhlé reformní plány, vedení SSSR nicméně reálně mohlo akceptovat pouze kosmetické změny, neohrožující mocenský monopol komunistické strany v zemi a tím i stabilitu samotného východního bloku, což si například Dubček příliš neuvědomoval.²⁸ Již v prvních měsících roku 1968 začali někteří čelní funkcionáři ÚV KSČ na veřejnosti vystupovat otevřeněji, než bylo do té doby obvyklé.²⁹ Obliba těchto politiků v čele s Dubčkem pak u populace narůstala přímo úměrně k jejich vlastní prezentaci v tisku a veřejnost jejich proreformní rétoriku přijímala s nadšením. Ve společnosti začaly být patrné známky dalekosáhlého pohybu, samotná KSČ však až do dubna nepřišla s žádnou jasněji formulovanou koncepcí nové politiky, s reálnou reformní aktivitou a jejím programovým vyhlášením naopak váhala. Výjimkou bylo únorové zrušení zákazu vycházení Literárních novin, které v podstatě prolomilo cenzuru tisku.³⁰ Ta byla ze strany předsednictva ÚV KSČ oficiálně zastavena 4. března, tím se však již pouze potvrdil stav, který již v ČSSR panoval, a ten způsoboval vážné obavy Sovětského svazu a jeho satelitů.³¹

2.4 První reakce z východního bloku

Vývoj situace v ČSSR sovětské vedení nenechával klidným již od února. V průběhu oslav 20. výročí únorového převratu do Prahy přicestovali čelní představitelé zemí východního

²⁴ Zvolení pak poněkud překvapilo i samotného Dubčeka, viz. HOCHMAN, Jiří ed. Naděje umírá poslední, vlastní životopis Alexandra Dubčeka. s. 135

²⁵ DURMAN, Karel. Útěk od praporů, Kreml a krize impéria 1964-1991. s. 77

²⁶ L.Štrougal označuje jeho zvolení prvním tajemníkem za „závažnou chybu“, in. : ŠTROUGAL, Lubomír. Ještě pár odpovědí. s. 67

²⁷ Z rozhovoru s Milošem Jakešem, in. : VANĚK, Miroslav; URBÁŠEK, Pavel (eds.). Vítězové? Poražení? Díl II, politické elity v období tzv. normalizace. s. 188

²⁸ Dubček, alespoň podle svých vzpomínek, považoval ČSSR za suverénní stát.

²⁹ Značně populární byli kromě Dubčeka například Josef Smrkovský nebo Oldřich Černík.

³⁰ Vyhodnocení tehdejší situace Zdeňkem Mlynářem, in. : MLYNÁŘ, Zdeněk. Mráz přichází z Kremlu. s. 109,110

³¹ PECKA, Jindřich. Dělnické výbory na obranu svobody tisku (1968). s. 8

bloku v čele s Brežněvem, na místě pak projevíli nespokojenost a obavy nad postupným uvolňováním situace v zemi, zejména pak nad omezením cenzury. Další, tentokrát však již důrazné, varování proběhlo ve dnech 23. až 24. března v Drážďanech, kde se odehrála schůzka vedoucích představitelů komunistických stran šesti zemí, za účelem otevřené kritiky situace v ČSSR.³² Na setkání proběhla intenzivní výměna názorů a československá delegace v čele s Dubčekem si na svou adresu vyslechla řadu výtek a varování před nebezpečím kontrarevoluce. Určitou garancí SSSR, že se situace v ČSSR nebude dále zhoršovat, pak měla být výměna na postu prezidenta republiky. Novotný byl nucen odstoupit v reakci na skandál s emigrací jeho chráněnce, generála Šejny, a na jeho místo byl zvolen populární a v sovětských armádních kruzích respektovaný generál Ludvík Svoboda.³³

2.5 Akční program KSČ

Dne 5. dubna bylo ukončeno dlouhé plenární zasedání ÚV KSČ, na kterém ve vedení strany získalo rozhodující převahu její proreformní křídlo.³⁴ Byl zde přijat „Akční program KSČ“, neboli hlavní programový dokument tzv. Pražského jara, který u veřejnosti vzbudil značná očekávání. Akční program obsahoval koncept ekonomické reformy, která měla přinést liberalizaci cen, decentralizaci podniků, do jisté míry pak i legalizaci soukromého podnikání a další prvky tržní ekonomiky. Dále mělo dojít k reformě politického systému a k demokratizaci KSČ, která měla získat profil „standardní“ politické strany a oprostít se od celospolečenské řídicí funkce. Její vůdčí úloha nicméně měla zůstat zachována, převážně však na principu „přirozené autority“.³⁵ Mělo tak postupně dojít k reformě socialistického systému a k vytvoření socialistického zřízení nového typu. Dalším důležitým bodem byla změna uspořádání státu na federativní, v zahraniční politice pak ČSSR měla usilovat o kooperaci se SRN a Rakouskem, občanům mělo být povoleno vycestovat za hranice, partnerství v socialistickém bloku bylo ze strany ČSSR považováno za rovnoprávné a jeho postavení tak mělo být zcela suverénní.³⁶ Tyto změny, byť byly formulovány umírněně a opatrně, byly pro

³² Jednalo se o BLR, ČSSR, MLR, NDR, PLR a SSSR, přítomni nebyli zástupci RSR.

³³ L.Svoboda (*30.3. 1895 - +20.9.1979) prožil mimořádně úspěšnou vojenskou kariéru, zakončenou hodností armádní generál. Bojoval v obou světových válkách. Po 2. světové válce, kterou strávil v SSSR, byl aktivní v politice, roku 1948 vstoupil do KSČ a vykonával post ministra národní obrany. Během čistek byl perzekuován, v roce 1954 rehabilitován a až do roku 1968, kdy byl zvolen v pořadí 7. československým prezidentem, vykonával post poslance Národního shromáždění. Z pozice prezidenta byl uvolněn v roce 1975.

³⁴ Z nejvýznamnějších reformátory nově obsazených funkcí se předsedou vlády stal Oldřich Černík, předsedou ÚV Národní fronty František Kriegel a předsedou Národního shromáždění Josef Smrkovský.

³⁵ PAUER, Jan. Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, pozadí, plánování, provedení. s. 24

³⁶ Tamtéž, s. 25

SSSR absolutně neakceptovatelné a proti Akčnímu programu okamžitě otevřeně vystoupili sovětská maršálové, kteří jej považovali za ohrožení Varšavské smlouvy.³⁷

2.6 Varšavská smlouva

Varšavská smlouva byla formální reakcí zemí východního bloku se SSSR v čele na přijetí NSR do NATO. Oficiálně sice měla signatářům³⁸ zajišťovat vzájemnou vojenskou pomoc v případě napadení, skutečným důvodem jejího vzniku nicméně bylo vytvoření instituce, na jejímž základě mělo dojít k podřízení všech členských států jednotnému sovětskému vojenskému velení. Již v prvním desetiletí existence Varšavské smlouvy se mezi některými členskými státy začaly objevovat známky nespokojenosti,³⁹ zejména kvůli autoritativnímu prosazování výdajů na armádu ze strany SSSR, bez ohledu na ekonomické možnosti jednotlivých zemí.⁴⁰ V preambuli smlouvy byl zakotven princip o nevměšování se do vnitřních záležitostí členských států, v případě invaze do Československa, což byl první a poslední konflikt, který armády Varšavské smlouvy skutečně zahájily,⁴¹ pak byla tato preambule porušena.

2.7 Reakce Sovětského svazu

Akční program KSČ způsobil ostrou změnu kurzu zahraniční politiky SSSR vůči ČSSR. Tuto změnu pak nepřímou ovlivnil i postoj československého vedení, které se při jednáních se sovětskou stranou mnohdy uchýlovalo k taktice pasivního odporu, zároveň však Dubček sověty ujišťoval o věrnosti československého národa, tímto nejednoznačným přístupem nicméně podporu sovětského vedení postupně zcela ztratil.⁴² Ministerstvo obrany SSSR již 8. dubna vydalo pokyn, aby došlo k rozpracování plánů na operaci Dunaj, což byl krycí název pro vojenskou invazi do ČSSR, mezitím se zvyšovala četnost návštěv politických a armádních špiček SSSR a snah o slovní „usměrňování“ představitelů ČSSR. Během jedné z takových

³⁷ DURMAN, Karel. Útěk od praporů, Kreml a krize impéria 1964-1991. 1998. s. 88

³⁸ Varšavská smlouva byla smluvně potvrzena 14.5.1955, mezi signatáře patřila ALR, BLR, ČSSR, MLR, NDR, PLS, RSR a SSSR. ALR vystoupila v roce 1968 na protest proti invazi do ČSSR, již dříve však svou činnost v rámci uskupení omezila.

³⁹ V 60. letech se jednalo především o RSR, jejíž nejvyšší představitel N.Ceausescu praktikoval do jisté míry autonomní politiku.

⁴⁰ KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. s. 32

⁴¹ Hlavní úlohu zde měla opět armáda SSSR, která obsadila nejdůležitější místa.

⁴² PAZDERKA, Josef ed. Invaze 1968 – Ruský pohled. s. 96

schůzek pak velitel vojsk Varšavské smlouvy Ivan Ingaťjevič Jakubovskij vznesl požadavek na posunutí konání cvičení vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR, nazvaného „cvičení Šumava“, z dříve plánovaného termínu v září na červen, který nakonec ministr obrany Martin Dzúr 30.dubna nepříliš ochotně akceptoval.⁴³ 4. května pak v Moskvě došlo k dvoustrannému jednání mezi vedením SSSR a ČSSR, na kterém Brežněv Dubčeka ostře kritizoval a vyzýval ho k aktivitě proti kontrarevolučním silám, k žádné shodě mezi oběma představiteli nicméně opět nedošlo. 30. května na půdu ČSSR vstoupily první jednotky NDR, PLR a SSSR, aby zde absolvovaly dohodnuté cvičení Šumava. Intenzita manévrů, kterých se zúčastnilo řádově více jednotek, než bylo dojednáno, československé proreformní vedení i veřejnost silně zneklidňovala a proměňovala se v závislosti na výsledcích střetů mezi proreformním a konzervativním křídlem KSČ.⁴⁴ Cvičení nemělo předem připravený program na delší dobu, než byly dva dny a záhy se zjevily pochybnosti o datu jeho ukončení. To mělo původně nastat 30. června, k úplnému stažení všech vojsk z ČSSR však po řadě urgencí došlo až 3. srpna.⁴⁵

2.8 Krize reformy

Vývoj ve společnosti reformní snahy KSČ předběhl, demokratizační hnutí pak bylo nejvíce patrné v médiích a kulturním dění.⁴⁶ Uvolnění cenzury, bezesporu nejvýznamnější systémová změna tzv. pražského jara, vyvolala proces, který již šel jen obtížně zastavit a již od března se dá v případě ČSSR hovořit o existenci nezávislého veřejného mínění, tomu odpovídal i vzrůstající náklad jednotlivých tiskovin.⁴⁷ Otevřený mediální prostor nabízel pro KSČ velmi nepříjemné tématické okruhy v čele s účinnou rehabilitací poúnorových obětí režimu a nutností pluralitního politického systému. Vedení KSČ, kterému společenská situace začínala poněkud přerůstat přes hlavu, váhalo s dalším reformním úsilím. V reakci na tuto skutečnost zveřejnil spisovatel Ludvík Vaculík manifest „2000 slov“, ve kterém stranu podrobil ostré kritice kvůli její minulosti, podněcoval jí k intenzivnějšímu pokračování demokratizačních procesů, varoval před působením konzervativního křídla v KSČ a otevřeně upozorňoval na možnou sovětskou vojenskou invazi. Text byl odsouzen jak proreformním

⁴³ KRATOCHVÍL, Jan; POVOLNÝ, Daniel. 21.8. 1968. s. 12

⁴⁴ Mezi nejvýznamnější představitele tzv. „zdravých sil“, jak byli nazváni samotným Brežněvem, patřili zejména Vasil Biľak, Alois Indra a Drahomír Kolder.

⁴⁵ KRATOCHVÍL, Jan; POVOLNÝ, Daniel. 21.8. 1968. 2004. s. 13

⁴⁶ Kupříkladu tak mohl vzniknout film Vojtěcha Jasného „Všichni dobří rodáci“, jehož natočení by bylo ještě v předešlém roce zcela nemožné. Diváky i kritikou vysoce ceněný snímek pak, stejně jako řada dalších z té doby, po srpnu 1968 putoval na dlouhá léta do trezoru.

⁴⁷ HOPPE, Jiří. Pražské jaro v médiích, výběr z dobové publicistiky. s. 11-13

vedením předsednictva ÚV KSČ, protože kritizoval Akční program jako nedostatečně reformní, tak konzervativním křídlem strany, která v něm viděla jen další protisovětskou provokaci.

2.9 Jednání mezi Dubčekem a Brežněvem

Sovětské politbyro v otázce invaze do ČSSR nebylo jednotné, samotný Brežněv pak patřil mezi jeho umírněné členy, váhal s vydáním pokynu k vojenskému řešení situace a dával přednost diplomatickému jednání. Vedení KSČ tedy bylo pozváno na schůzku se zástupci BLR, MLR, NDR, PLR a SSSR do Varšavy, toto pozvání však bylo odmítnuto s ohledem na průběh předchozí podobně koncipované schůzky v Drážďanech a Dubčekovy návrhy na oddělená bilaterální jednání, nebo k přizvání zástupců RSR a SFRJ, jejichž přítomnost by zmírnila tlak na české zástupce, byly zamítnuty. Setkání ve Varšavě se tedy uskutečnilo i bez československé účasti ve dnech 14. až 15. července a jeho výsledkem bylo komuniké, ve kterém byla KSČ vyzvána k rozhodnému postupu proti pravicovým a antisocialistickým silám a k ukončení reformních aktivit. KSČ je v něm obviňována z pasivity, tolerování a podpory antikomunistických sil a tím i ohrožování celého východního bloku.⁴⁸ Předsednictvo ÚV KSČ vzápětí zformulovalo odpověď, ve které kritiku v zásadě odmítalo jako neopodstatněnou, její finální podobu pak nechalo odhlasovat na ÚV. Dubčekovu vedení dávaly naději i průzkumy veřejného mínění, které byly jednoznačně na jeho straně. Dalším pokusem SSSR k „umravňení“ Dubčeka byl návrh na bilaterální jednání, ke kterému nakonec došlo v Čierne nad Tisou ve dnech 29.července až 1. srpna.⁴⁹ Vedení SSSR zde dále stupňovalo nátlak na československé představitele, požadovalo zrušení cenzury, zrušení některých povolených klubů,⁵⁰ a určité personální změny.⁵¹ Dubček měl jakýkoliv nátlak podle všeho odmítnout a jediným výsledkem schůzky mělo být pouze domluvení dalšího jednání v Bratislavě.⁵² Antonín Kapek, jeden z představitelů tzv. „zdravých sil“ v KSČ, zde měl údajně z vlastní iniciativy přímo do Brežněvových rukou předat dopis, ve kterém jednotky Varšavské smlouvy

⁴⁸ VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN, Miroslav. Východ, vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. s. 386

⁴⁹ Volba lokace byla velmi překvapivá, jednalo se o malé město ležící na hranici mezi Slovenskem a SSSR, které bylo důležitým železničním uzlem. Samotná jednání pak probíhala přímo v železničních vagónech.

⁵⁰ Klubu angažovaných nestraníků a Asociaci bývalých politických vězňů.

⁵¹ Odvolání měl být tajemník ÚV Čestmír Císař, člen předsednictva ÚV František Kriegel a ředitel ČSTV Jiří Pelikán.

⁵² Ze vzpomínek A.Dubčeka, in. : HOCHMAN, Jiří ed. Naděje umírá poslední, vlastní životopis Alexandra Dubčeka. s. 182

zval ke invazi do Československa.⁵³ Jednání v Bratislavě, tentokrát již opět za přítomnosti vrcholných představitelů zemí východního bloku,⁵⁴ se uskutečnila již 3. srpna a nesla se v klidnějším duchu. Jejím výsledkem byla formulace značně umírněné deklarace, v jejím průběhu byl nicméně předán tzv. „zvací dopis“.⁵⁵ Během dalších dní sovětské vedení získávalo informace, že se neplní ústní dohody z Čierne nad Tisou, Brežněv se s Dubčekem pokoušel komunikovat telefonicky, jejich hovory ale neměly žádný reálný efekt.⁵⁶ Dubčekovou snahou bylo dovést stranu k XIV. sjezdu, který byl naplánován na září s tím, že by reformní politika strany, posvěcená sjezdem, byla již obtížně zpochybňována ze strany partnerů ve východním bloku. Samotný Dubček pak podle svých vzpomínek nepočítal s ozbrojenou invazí, byť jsou hodnocení posledních dnů před jejím začátkem velmi nejednoznačná. Pokyny SSSR však již nebyl ani při dobré vůli schopen plnit, společnost se dala do pohybu, který již nebylo možné zastavit bez použití ozbrojených sil.

2.10 Invaze

Během pozdního odpoledne a v průběhu večera dne 20. srpna 1968 se v závislosti na vzdálenosti od hranic ČSSR daly jednotky Varšavské smlouvy do pohybu, samotná invaze pak byla zahájena kolem 23. hodiny. Hranice byly na prvních místech překročeny krátce po půlnoci a v nočních hodinách proběhly výsadkové operace na letištích v Praze - Ruzyni, Brně - Tuřanech a Vajnorech u Bratislavy.⁵⁷ Jednotky ČSLA mezitím dostaly příkaz, aby nijak nezasahovaly. Invazní jednotky postupně obsazovaly strategické pozice, v průběhu noci došlo i k zatčení vrcholných proreformních představitelů KSČ, kteří byli následně letecky eskortováni do Moskvy.⁵⁸ Invaze byla ostře odsouzena na mimořádném nočním zasedání ÚV KSČ, zároveň zde bylo zformulováno a následně i s pomocí rozhlasu, který se okupantům nepodařilo umlčet, zveřejněno provolání „Všemu lidu Československé socialistické republiky“. U obyvatelstva se invaze setkala se silným zděšením, odporem a nepochopením. Následující den se ve Vysočanech sešel mimořádný XIV. sjezd KSČ, jehož výsledkem bylo jednoznačné odmítavé stanovisko vůči okupaci, internovaní politici pak byli sjezdem

⁵³ WILLIAMS, Kieran. The Prague spring and its aftermath: Czechoslovak politics 1968-1970. s. 121

⁵⁴ Nicméně opět bez zástupců RSR a SFRJ.

⁵⁵ Ruský psaný dopis, vyzývající k pomoci všemi prostředky proti údajně hrozící kontrarevoluci v Československu. Podepsali jej V. Bil'ak, A. Indra, O.Švestka, A.Kapek a D.Kolder. Později se stal záminkou pro invazi do ČSSR.

⁵⁶ NAVRÁTIL, Jaromír (ed.). The Prague spring 1968: a national security archive document reader. s. 367

⁵⁷ PECKA, Jindřich a kol. Sovětská armáda v Československu 1968 - 1991. s. 17

⁵⁸ Konkrétně se jednalo o A.Dubčka, J.Smrkovského, O.Černíka, F.Kriegla, J.Špačka a B.Šimona.

potvrzení ve svých funkcích. SSSR se po jednáních na sovětském velvyslanectví a Pražském hradě nepodařilo realizovat základní vojenský cíl intervence, tedy ustavit revoluční dělnicko-rolnickou vládu, která by ve svých rukou soustředila veškerou moc a mohla by rychle skoncovat s reformním hnutím. Mimořádně vysoká jednotná účast československé občanské společnosti v boji za nezávislost země proměnila invazi v politickou prohru.⁵⁹ „Zdravé síly“ zůstaly naprosto izolovány, Biřák a spol. se k pozvání vojsk odmítali přihlásit a prezident Svoboda jejich iniciativu rezolutně odmítl s tím, že se osobně pokusí v Moskvě zajistit návrat internovaných špiček strany. S ohledem na vývoj situace bylo vedení SSSR ochotné jednat a s jeho iniciativou tedy souhlasilo. Svoboda tak 23. srpna s doprovodem složeným s řady vrcholných politiků KSČ, mimo jiné i Gustávem Husákem,⁶⁰ do Moskvy odcestoval s mandátem pro jednání o okamžitém návratu zatčených ústavních činitelů do Československa, stažení okupačních vojsk a pověřením k odmítnutí intervence.⁶¹

Sovětské vedení bylo ochotno učinit jisté ústupky, nejednotná a vnitřně rozložená československá delegace však situaci, byť psychicky značně náročnou,⁶² ve svůj prospěch příliš nevyužila. Jednání tak byla po řadě sovětských ultimativních návrhů ukončena 26. srpna a jejich výsledkem bylo schválení a podepsání tzv. Moskevského protokolu,⁶³ který v zásadě stvrzoval okupaci země, její omezenou suverenitu a SSSR tak ve vzájemných vztazích získal značnou převahu. V samotném textu ČSSR mimo jiné stvrzovala svou věrnost socialismu a vyhlásila neplatnost mimořádného vysočanského sjezdu ze dne 22. srpna. Dále se zavázala, že zajistí normalizaci situace v zemi, zahájí opatření vedoucí k upevnění svých pozic s důrazem na kontrolu nad sdělovacími prostředky a dodrží společný postup v zahraničněpolitických otázkách. Reálným důsledkem podepsání protokolu bylo smluvní schválení pobytu části sovětských vojsk na půdě ČSSR, po kterém následovala postupná „normalizace“ poměrů v zemi v režii sovětských poradců a prosovětských, případně pragmaticky smýšlejících politiků v čele s Husákem, který svými schopnostmi při jednáních v Moskvě sovětské vedení zaujal.⁶⁴

⁵⁹ BÁRTA, Miloš; FELCMAN, Ondřej; BELDA, Josef; MENCL, Vojtěch. Československo roku 1968, 2. díl: počátky normalizace. s. 5

⁶⁰ G. Husák (*18.1.1913 – 18.11.1991) vystudovaný doktor práv, do KSČ vstoupil během studií. Aktivní účastník SNP, po válce opakovaně zasedal ve Sboru pověřenců. V roce 1950 obviněn z tzv. buržoazního nacionalismu, propuštěn na základě amnestie v roce 1960, roku 1963 plně rehabilitován. Zprvu významný stoupenec reformního křídla KSČ, po srpnové invazi zaujal pragmatický postoj, který ho v roce 1969 vynesl do čela ÚV KSČ a v roce 1975 i k postu 8. československého prezidenta. Funkce generálního tajemníka ÚV KSČ byl zbaven v roce 1987, na post prezidenta abdikoval po listopadových událostech roku 1989. Dožil v ústraní.

⁶¹ PECKA, Jindřich a kol. Sovětská armáda v Československu 1968 - 1991. 1996. s. 19

⁶² A. Dubček a A. Indra se zde měli dokonce psychicky zhroutit.

⁶³ Nepodepsal jej pouze F. Kriegel.

⁶⁴ Ze vzpomínek Zdeňka Mlynáře, in. : MLYNÁŘ, Zdeněk. Mráz přichází z Kremlu. s. 240

Normalizace představovala nepřírozenou změnu vývoje společnosti a hlubokou společenskou stagnaci, ze které se obyvatelstvo Československa po listopadu 1989 dostávalo a dostává jen velice obtížně. Výsledkem potlačení pražského jara byla účinná stabilizace sovětského impéria, střední a východní Evropa si tak mohla ověřit, že zájmy východního bloku jsou nadřazeny zájmům států samotných. Okupace Československa pak byla ze strany zemí západní Evropy i USA akceptována bez sebemenších hrozeb sankcí.⁶⁵ Bilance invaze byla tragická. Od 20. srpna do 17. prosince 1968 bylo na různých místech ČSSR nahlášeno na 2092 případů protiprávního jednání okupačních vojsk, 94 občanů ČSSR bylo usmrceno a 345 těžce zraněno. Podle nejnovějších výzkumů, které pracují s delším časovým horizontem, bylo usmrceno 108 osob. Přímé škody způsobené okupací byly odhadnuty na částku 4,38 až 4,48 miliard Kčs, nepřímé škody způsobené narušením hospodářské činnosti byly stanoveny na částku v rozmezí 5,76 až 5,82 miliard Kčs.⁶⁶

⁶⁵ MADRY, Jindřich. Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 – 1970 a role ozbrojených sil. s. 8

⁶⁶ LOJÍN, Jaromír. Hospodářské důsledky sovětské okupace Československa 1968 – 1991. s. 14

3. Pražské jaro v Brně

3.1 „Brněnské jaro“

Život v Brně se během prvních měsíců roku 1968 a v průběhu tzv. Pražského jara nijak výrazně nelišil od života v Praze a dalších městech Československé socialistické republiky. Avizované uvolnění politické situace, zrušení cenzury a proreformní díkce nového vedení KSČ byly obyvatelstvem přijímány s nadšením, nejvíce pak těmi, kdo se o politické dění nějakým způsobem více zajímali,⁶⁷ případně nezastávali dogmatické stalinistické názory, nicméně tato skupina byla, alespoň co se týče průzkumů veřejného mínění, poměrně úzká.⁶⁸ Mnozí občané pak vítali zejména ty pozitivní změny, které jim zasáhly praktickým způsobem do života, typickým příkladem takové změny bylo zrušení pracovní soboty.⁶⁹ Určitou skupinu občanů, jak je tomu ostatně obvyklé v každé společnosti, politika a věci veřejné, i přes znatelný společenský pohyb, nechávaly lhostejnými a svou pozornost zaměřovali primárně na svůj pracovní či soukromý život.⁷⁰ Až do oné osudové noci z 20. na 21. srpna tak život v Brně probíhal zcela standardním způsobem.

Ve veřejném a mediálním prostoru se zvyšovala četnost otevřených diskuzí na různá témata, již v prvních týdnech roku byl vytvořen klub při Československém svazu mládeže, který pořádal hojně navštěvované debaty otevřené pro veřejnost, věnované aktuálním a často i poměrně ožehavým politickým tématům. Vlivný diskusní klub vznikl i v rámci sekretariátu městského výboru Československé strany socialistické, která zažívala výrazný nárůst členské základny,⁷¹ veřejnost se pokoušel oslovovat i brněnský Klub angažovaných nestraníků. I v Brně pak existovala snaha o obnovu Československé sociální demokracie, Československé strany lidové, případně dříve zakázaných organizací, jako byl například Junák. Objevovaly se

⁶⁷ Viz. např. rozhovor s Vladimírem Samkem. Rozhovor s Vladimírem Samkem vedl Daniel Samek, 3.6.2013. Ve sbírce autora

⁶⁸ Z průzkumu veřejného mínění z července 1968 vyplývá, že proti reformní politice bylo pouze 7% respondentů.

⁶⁹ Viz. rozhovor s Igorem Czajkowskim. Rozhovor s Igorem Czajkowským vedla Jana Nosková, 22.8.2007 Sbírká Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

⁷⁰ Viz. např. rozhovor s Olgou Obořilovou. Rozhovor s Olgou Obořilovou vedla Jana Nosková, 15.8.2006. Sbírká Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

⁷¹ Podle vzpomínek Jaroslava Mezníka měla v létě 1968 kolem tisíce členů, což byla druhá největší členská základna po KSČ. in. : VANĚK, Miroslav; URBÁŠEK, Pavel (eds.). Vítězové? Poražení? Díl I, disent v období tzv. normalizace. s. 549

i různé studentské spolky a nezávislé odborové organizace.⁷² Probíraná témata se pak mnohdy dotýkala i požadavků ryze lokálních a pro Brno poměrně typických, zejména v rámci nově vzniklé Společnosti pro Moravu s Slezsko, která se těšila značné podpoře obyvatel. Příkladem její aktivity je návrh, aby Brno dosáhlo oficiálního statutu druhého největšího města ČSSR,⁷³ případně aby Morava získala určitý výjimečný status v rámci připravovaného federativního uspořádání a objevovaly se i požadavky o znovuzavedení zemského zřízení.⁷⁴ Zejména mezi vysokoškolskými studenty a jejich spolky pak byla patrná snaha o navrácení původního názvu „Masarykova univerzita“ pro Univerzitu Jana Evangelisty Purkyně,⁷⁵ případně žádosti o obnovení dříve zrušené brněnské právnické fakulty. Výraznou aktivitou studentů vysokých školy pak byl spontánní manifest na podporu reformní politiky KSČ, který dne 14. března proběhl na Zelném trhu za účasti několika tisíc studentů.⁷⁶

Důležitou osobností Pražského jara v Brně byl první tajemník Jihomoravského krajského výboru KSČ Josef Špaček,⁷⁷ který pravidelně dostával poměrně velký prostor v brněnských médiích, kde představoval a obhajoval reformy vedení strany a získal si u místního obyvatelstva značnou popularitu a autoritu. Jeho postavení se v rámci kraje dále zvýšilo, když dne 4. dubna v předsednictvu ÚV KSČ nahradil Jiřího Hendrycha. Vedoucím tajemníkem MěV KSČ byl Josef Kubíček, předsedou Jm KNV byl Karel Neubert a předsedou MěNV Oldřich Vaverka. Mezi další výrazné osobnosti tehdejšího brněnského politického života patřili například Jaroslav Šabata, Alfréd Černý nebo Stanislav Švábenský. Podobně, jako v jiných městech, vzbudilo velký ohlas a polemiku zveřejnění manifestu „2000 slov“, koncem června se nad Brnem objevila letadla, rozhazující letáky obsahující výzvy ke svržení reformního vedení strany,⁷⁸ které by se ze zpětného pohledu dalo interpretovat jako aktivita sovětské tajné služby, s cílem ovlivnit veřejné mínění. V průběhu července a srpna pak v souvislosti s medializovaným tlakem ze strany SSSR na vedení KSČ narůstaly projevy veřejné podpory reformní politiky strany jak ze strany jednotlivců, tak i mnoha různých

⁷² BALÍK, Stanislav a kol. Lokální politický pluralismus – Brno ve třech stoletích. s. 70, 71

⁷³ Brno tehdy ještě mělo více obyvatel, než Bratislava.

⁷⁴ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – V Brně nebyli lvi. s. 48

⁷⁵ Došlo k tomu až v roce 1990.

⁷⁶ Odhady se značně liší a deník Práce uvádí dokonce 15 000 lidí.

⁷⁷ J. Špaček (*7.8. 1927 - +11.7.2004), původní profesí dělník, vystudoval VŠP ÚV KSČ a zastával vysoké pozice v rámci jihomoravské KSČ, v roce 1968 již byl prvním tajemníkem JmKV KSČ a dostal se do předsednictva ÚV KSČ, po invazi internován v Moskvě. Byl považován za reformátora a blízkého spolupracovníka A.Dubčeka. Vyloučen při prověrkách, po revoluci se vrátil do politiky v řadách ČSSD.

⁷⁸ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – V Brně nebyli lvi. s. 51

iniciativ, které vznikaly ve stále větším počtu. Kritická jednání v Čierne nad Tisou a Bratislavě pak byla veřejností sledována s nervozitou.⁷⁹

3.2 Brněnská média

V Brně vydávané deníky se v převážné míře věnovaly lokálním tématům, ve společenských a politických otázkách pak od ledna 1968 prodělaly podobný vývoj, jako deníky vydávané v Praze. V roce 1968 v Brně pravidelně vycházelo osm novin, z toho jedny byly celostátní, jedny lokální a zbylých šest vycházelo v regionálním vydání. S jednou výjimkou pak všechny noviny vycházely každý den včetně víkendů, všechny deníky pak měly za standardních politických podmínek v zásadě podobný rozsah i strukturu obsahu. Celostátními novinami bylo Rudé právo, deník ústředního orgánu Komunistické strany Československa. V Brně bylo tištěno v Tiskařských závodech Brno na náměstí Rudé armády 13,⁸⁰ na stejné adrese sídlila i krajská redakce. Ředitelem tiskárny byl během roku 1968 Alois Říha.⁸¹ Jediné noviny, které nevycházely každý den, ale pouze v pracovní dny a v nedělním vydání, byl Československý sport, deník ústředního orgánu Československého svazu tělesné výchovy a sportu, jehož krajskou redakci vedl Přemysl Jílek. Československý sport nicméně v inkriminované době od 21. do 31. srpna 1968 vůbec nevycházel.⁸² Tradičními lokálními novinami byla Rovnost,⁸³ deník Jihomoravského krajského výboru KSČ. Jejím šéfredaktorem byl Bohumil Marčák, zástupcem šéfredaktora pak Jiří Šigut. V Brně vycházela i regionální varianta Práce, deníku Revolučního odborového hnutí, vedoucím její brněnské redakce byl Svatopluk Turek, dále Mladá fronta, deník ústředního výboru Československého svazu mládeže, s vedoucím filiální redakce Jiřím Karnetem a Zemědělské noviny, deník moravskoslezského venkova, které vydávalo Ministerstvo zemědělství a vedením její brněnské redakce byl pověřen Jaromír Němeček. Všechny výše jmenované deníky měly tiskárnu společnou s Rudým právem, na stejné adrese pak sídlily i jejich redakce. Dalším deníkem s brněnskou filiální redakcí byla Lidová demokracie, orgán Československé strany lidové. Lidová demokracie byla tisknuta v podniku Tisk, knižní výroba, n.p., Brno, sídlícím

⁷⁹ Tamtéž, s. 54

⁸⁰ Dnes Moravské náměstí.

⁸¹ Pana Říhu se mi podařilo zkontaktovat, rozhovor na diktafon bohužel odmítl a poskytl mi informace pouze mimo nahrávku.

⁸² S výjimkou zvláštních společných vydání všech brněnských novin.

⁸³ Dnes vychází pod názvem „Brněnský deník“.

na adrese 9. května 7,⁸⁴ její redakce se pod vedením Lumíra Kuchaře nacházela na adrese Běhounská 22-24. Ve stejném podniku bylo tisknuto i Svobodné slovo, vydávané Československou stranou socialistickou. Vedoucím filiální redakce, sídlící na třídě Vítězství 25-27,⁸⁵ byl Jan Machoň.⁸⁶

V roce 1968 bylo televizní studio Brno již plně etablovanou a zcela profesionalizovanou pobočkou Československé televize. Ředitelem ČST Brno byl Bohumil Pavlinec, studia, kanceláře redakcí, správa a programoví pracovníci měli sídlo na třídě kpt. Jaroše 3, dabingové studio a samotné vysílání probíhalo ve studiu Typos na adrese Běhounská 22. Brněnské studio do regionálního nebo celostátního vysílání přispívalo především přímými sportovními přenosy,⁸⁷ televizními inscenacemi, přenosy divadelních her, publicistickými pořady,⁸⁸ hudebními pořady, případně živě vysílanými koncerty a tvorbou pro děti a mládež.⁸⁹ Československá televize Brno disponovala i dabingovým studiem a věnovala se dabování zahraniční filmové produkce. Určitým specifikem, a z hlediska četnosti v celorepublikovém vysílání i nejdůležitějším tématem brněnské pobočky, pak byly reportáže a aktuality z místních veletrhů a výstav, zprostředkované v denně vysílaném pořadu „Veletržní tipy“.⁹⁰ V interním ideově tématickém plánu ČST Brno bylo za hlavní cíl pro rok 1968 stanoveno všeobecné zvýšení nároků na celý mechanismus tvorby vysílání. Studio si dále za prioritu určilo přípravu tématických vysílání, týkajících se výročí 50-ti let od založení Československa a 20-ti let od únorové revoluce.⁹¹ Ve skutečném vysílání ČST Brno nicméně byly, podobně jako ve vysílání celorepublikovém, jasně zřetelné vlivy uvolnění cenzury a celkové společensko-politické situace. Dne 26. června ČST Brno kupříkladu uveřejnila výzvu ředitele Pavlince všem občanům, že televize natočí a posléze v necenzurované podobě odvysílá jejich názory na aktuální společensko - politickou situaci.⁹² V době Pražského jara se navíc poprvé výrazně projevovala snaha prodávat vysílací prostor pro reklamní účely.⁹³

⁸⁴ Dnes Rašínova.

⁸⁵ Dnes Masarykova.

⁸⁶ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – V Brně nebyli lvi. s. 67-68

⁸⁷ Nejčastěji se jednalo o hokejové přenosy, poměrně čtené pak byly i přenosy z cyklistických závodů.

⁸⁸ Na svou dobu nebývale odvážný a kritický byl živě a za účasti publika vysílaný diskusní pořad „Mohu do toho mluvit?“, který si získal značnou popularitu, v březnu 1968 pak začal být vysílán další živě vysílaný pořad „Oč vlastně běží?“ a krátce na to diskusní cyklus „Jak se máte?“. in. : 50 let televizního studia Brno. s. 45

⁸⁹ 50 let televizního studia Brno. s. 17, 35

⁹⁰ Archiv ČT Brno. Programová kniha 68. nesetříděno

⁹¹ Archiv ČT Brno. Ideově tématický plán televizního studia Brno na rok 1968. nesetříděno

⁹² Archiv města Brna. fond U26. i.č. 42. s. 14

⁹³ Tamtéž. s. 9

Brněnská pobočka československého rozhlasu byla v roce 1968 v rámci celorepublikového vysílání Československého rozhlasu etablována podobně, jako Československá televize Brno a do éteru dodávala pořady v rámci dramatické a mluvené, ale i hudební tvorby.⁹⁴ Změny ve společnosti se promítaly i do vysílání ČRo Brno, byť ne tak výrazně, jako u ČST Brno. Tehdy ještě manuální „playlist“ tvořily takřka výhradně písně tuzemských interpretů, ČRo navíc dával poměrně často šanci i umělcům ryze lokálním, jako byl například Petr Ulrych.⁹⁵ I ČRo Brno již, podobně jako ČST Brno, prodával svůj vysílací čas inzerentům.⁹⁶ Brno Ředitelem Československého rozhlasu Brno byl Jaroslav Jurášek, hlavní sídlo organizace bylo v ulici Beethovenova 4, další významné pracoviště bylo na Sokolském stadionu v Leninově ulici.⁹⁷ ČRo Brno pak využíval i několik dalších, menších specializovaných pracovišť, jedno bylo například na Zimním stadionu v Lužánkách, domovské aréně tehdy velmi úspěšné Komety Brno, odkud byly vysílány sportovní přenosy.

⁹⁴ Kupříkladu nahrávky populárního Orchestru Gustava Broma.

⁹⁵ Viz. „playlist“ ČRo Brno z února 1968 in. : Archiv ČS. rozhlasu Praha. Brno - korespondence 1968-69. neseřazeno

⁹⁶ Tamtéž. neseřazeno

⁹⁷ Dnes Kounicova.

4. Invaze do Brna

4.1 Průběh invaze a noční obsazování Brna

Na obsazení Brna, které bylo v době invaze podle počtu obyvatel druhým největším městem ČSSR, byla vyčleněna menší část vojenské skupiny „Jih“, podporované výsadkáři z 36. sovětské letecké armády, obsazení se tak účastnili výhradně příslušníci Rudé armády. Právě letecké výsadky, jakožto nejrychlejší forma přepravy jednotek, pak měly celou operaci zahájit.⁹⁸ O sovětské invazi byl 20. srpna okolo 22. hodiny předem telefonicky informován generálporučík ČSLA Josef Kúkel, který se okamžitě dopravil na brněnské letiště do Tuřan, aby na bezproblémové přistání sovětského výsadku dohlédl.⁹⁹ Samotný výsadek byl zahájen vcelku nenápadně, nejprve večer 20. srpna na letišti po nouzovém hlášení přistál letoun Antonov AN-24, označený jako stroj civilní letecké společnosti Aeroflot, ze kterého následně vystoupilo přibližně dvacet osob, oblečených v uniformách této dopravní společnosti, jednalo se ale o příslušníky KGB a Rudé armády v převleku.¹⁰⁰ Vedoucí celé skupiny se pracovníkům letiště představil jako Vasilij Kuzněcov, který byl později identifikován jako příslušník Rudé armády, který byl během cvičení Šumava na exkurzi v Brně a prováděl prohlídku brněnského letiště a jeho blízkého okolí. V dalším průběhu noci, krátce po propuknutí invaze, se již po letišti pohyboval v uniformě důstojníka Rudé armády. Kuzněcov, ani nikdo další z posádky, pravý důvod přistání, případně délku plánovaného zdržení, nesdělil. Kompletní posádka se zanedlouho vrátila zpět do letadla a nějaký čas nevyvíjela žádnou činnost.¹⁰¹ Ve 23:40 byla krajská správa SNB telefonicky srozuměna o tom, že ministerský předseda ČSSR O.Černík informoval předsednictvo ÚV KSČ o začátku invaze vojsk pěti států Varšavské smlouvy do ČSSR.¹⁰²

Podle záznamů Krajské správy SNB byl v 0:20 obdržen příkaz od ministra obrany M.Dzúra, ten byl rozeslán hromadně a byl stejný pro všechna československá vojenská velitelství. Dzúr v něm zakazoval jakékoliv použití zbraní proti invazním vojskům, těm měla

⁹⁸ Podobná strategie byla použita i v Praze.

⁹⁹ BENČÍK, Antonín. Operace „Dunaj“: Vojáci a Pražské jaro 1968. s. 118

¹⁰⁰ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 4

¹⁰¹ FAJMON, Hynek (ed.). Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 58

¹⁰² ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968, s. 1

být naopak poskytnuta pomoc. V 0:45 pak vydal Dzúr druhý rozkaz, který zakazoval vzlet všech letadel, zároveň mělo být sovětským výsádkům zajištěno klidné a bezproblémové přistání na brněnském a pražském letišti.¹⁰³ Okolo jedné hodiny v noci pak posádka sovětského letounu, odstaveného na brněnském letišti, vystoupila z letadla, její členové se pohybovali po letištní ploše a z letadla byl slyšet zvuk elektrického generátoru, v 1:10 pak dostala obsluha kontrolní věže příkaz, aby osvětlila přistávací a naváděcí plochu, který v souladu s dvěma výše zmíněnými rozkazy generála Dzúra uposlechla.¹⁰⁴ První vojenský letecký transportér AN-12 s kapacitou 90 vojáků v Tuřanech přistál krátce po třetí hodině ráno, sovětsí vojáci okamžitě obsadili letištní budovu a kontrolní věž, odkud byli vyhnáni původní pracovníci.¹⁰⁵ Následně začaly hromadně přistávat další transportéry, odhadem asi 75 letadel, které přivezly příslušníky 103. gardové divize v počtu zhruba 7500 mužů, děla a obrněné transportéry,¹⁰⁶ většina sovětských důstojníků pak, podobně jako Kuzněcov, již v Brně absolvovala cvičení Šumava, sovětská armáda tedy v případě obsazování brněnského letiště „šla na jistotu“.¹⁰⁷ Důstojník ČSLA Vladislav Klusák, který byl v tu dobu na letišti přítomen, se zde podle svých vzpomínek s Kuzněcovem, s nímž se seznámil již při cvičení Šumava, pokoušel vést dialog. Na jeho udivené dotazy mu bylo odpovězeno, že zde sovětská armáda přišla bojovat s kontrarevolucí a pokud ta není v Brně, tak v Praze je určitě.¹⁰⁸ Odkazování na boj proti údajné kontrarevoluci bylo standardním postupem sovětských vojáků při komunikaci s československými občany, když odpovídali na dotazy ohledně důvodů jejich přítomnosti. Neměli a v rámci SSSR ani nemohli mít podrobné informace o dění v ČSSR, byli informováni pouze v rámci příprav před invazí, která byla koncipována jako akce proti kontrarevolucionářům.¹⁰⁹

Mezitím, podle zápisu tomu bylo přesně v 0:30, byl na KS SNB vyhlášen pohotovostní stav. Zhruba po půlhodině přišla dálkopisem série rozkazů od Viliama Šalgoviče,¹¹⁰ náměstka Ministra vnitra, který v této funkci působil teprve od června 1968 a pro sovětskou stranu měl být jedním z klíčových mužů, kteří měli během probíhající invaze pomoci připravit pole pro nástup prosovětské dělnicko – rolnické vlády. Šalgovič nařizoval, aby byla okamžitě obsazena

¹⁰³ PECKA, Jindřich a kol. Sovětská armáda v Československu 1968 – 1991. s. 16

¹⁰⁴ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 4

¹⁰⁵ BENČÍK, Antonín. Operace „Dunaj“: Vojáci a Pražské jaro 1968. s. 120, 121

¹⁰⁶ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 4

¹⁰⁷ Viz. vzpomínky pracovnice ČST Brno Marie Šigutové, in. : AMB. f. U26, Sběrka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 12

¹⁰⁸ FAJMON, Hynek (ed.). Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 59

¹⁰⁹ Viz. např. vzpomínky příslušníků sovětské armády in. : PAZDERKA, Josef ed. Invaze 1968 – Ruský pohled

¹¹⁰ Viliam Šalgovič byl mimo jiné i agentem KGB.

sídla všech místních médií, dále pak pošty a všech vysílačů včetně amatérských, aby nemohly být zneužity k „nepřátelským akcím“ vůči ČSSR. Tato opatření měla být vysvětlena vedoucím pracovníkům těchto institucí s tím, že dále mohou být vysílány pouze ty relace, které by sloužily k zabezpečení a udržení klidu a veřejného pořádku, tyto relace měly být pod přísnou kontrolou příslušníků SNB. Šalgovič chtěl tímto příkazem podle všeho umlčet média a zajistit, aby informační prostor obsadilo vysílání, vysvětlující důvod invaze ze sovětského pohledu. Takové vysílání však v ten moment zajištěno nebylo.¹¹¹ Dalším jeho nařízením měla být zvýšena ochrana pracovišť a skladů SNB, Šalgovič kladl důraz na to, aby tato opatření byla provedena v naprosté konspiraci a požadoval, aby mu byly okamžitě buď telefonicky, nebo kódovanou zprávou, podávány informace o všech „negativních jevech“ s tím, že další pokyny udělí v průběhu noci.¹¹² Další hodinu a půl KS SNB svázela přímo z domovů všechny dostupné příslušníky, kteří byli mimo službu. Celá řada jich byla na dovolené a z těchto skutečností se dá usuzovat, že náčelníci KS SNB o plánované invazi nebyli předem informováni. Po shromáždění sboru byl svolán štáb KS SNB, aby se seznámil s Šalgovičovými rozkazy a vyslechl mimořádné vysílání rozhlasu, informující o začátku invaze do ČSSR.¹¹³ Štáb následně rozhodl, že sídlo rozhlasu a televize zajistí pracovníci StB, ostatní instituce zmíněné v rozkazu pak budou mít na starost příslušníci VB. Příkazy měly být podle zápisu ze zasedání realizovány již od druhé hodiny po půlnoci, všechny vytyčené cíle nicméně nebyly obsazeny ani během odpoledne následujícího dne. Logickým důvodem může být snaha o uklidňování situace na ulicích Brna, která vyžadovaly plnou pozornost všech bezpečnostních složek, obyvatelstvo ale vyšlo do ulic až ráno, KS SNB tedy zpočátku invaze evidentně nebyla příliš nakloněna ke spolupráci s okupačními jednotkami, případně jejich „zástupci“ v československé státní správě a jejich pokyny tak nebyly plněny nijak horlivě. KS SNB naopak po Šalgovičovi požadovala další informace o probíhající invazi a upřesňující rozkazy, Šalgovič odpověděl, že čeká na prohlášení vlády, ke kterému mělo dojít někdy v průběhu noci.¹¹⁴ Další rozkaz KS SNB obdržela přesně ve 2:45, v tomto případě ale od Ministerstva národní obrany, podle něj mělo opětovně dojít ke svolání štábů, všichni příslušníci pak měli maximálně vycházet vstříc požadavkům invazních jednotek a dohlédnout

¹¹¹ Později začala z Drážďan vysílat rozhlasová stanice Vltava, která se vyznačovala ostře prosovětskou orientací a špatnou českou výslovností svých hlasatelů, kteří z počátku okupace její vysílání hlásili do éteru.

¹¹² ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. KS SNB – k rukám náčelníků. s. 1

¹¹³ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 62. Činnost operačního štábu KS SNB Brno dne 21.8.1968. s. 1

¹¹⁴ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 1

na jejich probíhající výsadek na brněnském letišti. Bylo zdůrazněno, že ze strany příslušníků SNB nesmí v žádném případě dojít k použití zbraní proti invazním jednotkám a k odmítání plnit rozkazy. Opětovně se kladl důraz na to, že sklad zbraní a munice musí být zabezpečen. KS SNB pak obdržela informace o zachycení nízko letících cílů, mělo se jednat o další vrtulníky s výsadky, letících přes Slovensko.¹¹⁵

Mezi druhou a třetí hodinou v noci došlo ve vojenských prostorech tuřanského letiště k neoficiálnímu navázání prvních kontaktů mezi zástupci sovětské armády, plukovníky Jascenkem a Zestěrejevem, VKR a částí předsednictva KV KSČ. Přítomní členové předsednictva měli být k účasti přesvědčeni přímo jednou osobou z řad předsednictva, která je v zápisech operativních štábů uváděna vždy pouze pod zkratkou „KN“ a i podle dalších zápisů se jednalo o osobu, která se SSSR kolaborovala. Jméno této osoby se mi porovnáváním různých zdrojů s pravděpodobností hraničící s jistotou podařilo vypátrat, nejsem si však jist stoprocentně.¹¹⁶ Na letišti si pak zástupci KS SNB na sovětech vymohli, aby nedošlo k obsazení jejich vlastní centrály, ostrahu i režim si na ní měla SNB řídit sama. Strategické budovy měly být obsazeny sovětskými jednotkami, zvláštní důraz měl být sověty kladen na obsazení sídel médií, paradoxem ovšem je, že si přesnou polohu a kompletní výčet všech poboček médií nezjistili. Sověští zástupci dále předali pokyn pro výše zmíněnou osobu KN, která měla zprostředkovat kontakt „pevných komunistů“ v řadách předsednictva KV KSČ s velením sovětského vojska.¹¹⁷ Na těchto jednáních podle všeho ještě nebyl přítomen velitel sovětských okupačních vojsk v Brně, generálporučík Ivanov.¹¹⁸ Podle vzpomínek majora Otakara Pospíšila, který byl v době invaze na tuřanském letišti přítomen, však byl Ivanov na letišti již během začátku invaze.¹¹⁹

Sovětské jednotky tak již v průběhu noci a časného rána postupně začaly obsazovat strategická místa v Brně. Přibližně v 5 hodin obsadily hlavní nádraží, kde byl zastaven

¹¹⁵ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 62. Činnost operačního štábu KS SNB Brno dne 21.8.1968. s. 1

¹¹⁶ Podle mého názoru je onou osobou Karel Neubert. V době invaze předseda JmKNV, později člen předsednictva ÚV KSČ.

¹¹⁷ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 1

¹¹⁸ Ivanovovo úplně není známo a vždy byl uváděn pouze pod příjmením Ivanov. Podle historika Jana Břečky se mohlo jednat o krycí jméno. Historik Daniel Povolný jej ale v příloze monografie „Vojenské řešení Pražského jara 1968“ uvádí s iniciály B.P. in. : POVOLNÝ, Daniel. Vojenské řešení Pražského jara 1968 II. Československá lidová armáda v srpnu 1968. s. 162

¹¹⁹ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Brno v srpnu 1968 a 1969. s. 13

projíždějící rychlík „Slovenská strela“, ze kterého museli všichni cestující pod pohrůžkou vystoupit. Zabrány zde byly i všechny kanceláře, včetně několika soukromých bytů, a všichni pracovníci byli vyhnáni.¹²⁰ Ihned poté byla obsazena budova hlavní pošty, která v hlavním nádražím přímo sousedí, a kde sídlila hlavní ústředna. Tímto bylo přerušeno standardní telefonní spojení.¹²¹ Dále byly obsazeny budovy obou výborů KSČ i národních výborů a budova hlavní banky na náměstí Svobody. Následně byla zajištěna kasárna,¹²² Vojenská akademie Antonína Zápotockého¹²³ a několik úřadoven SNB.¹²⁴ Nebyla však obsazena všechna sídla médií, byť bylo jejich zajištění ze sovětské strany označeno za prioritu, došlo ale k obsazení několika významných a strategických brněnských podniků, například Zbrojovky.¹²⁵ V 5 hodin ráno byla po iniciativě KS SNB, která se obávala možných reakcí, z preventivních důvodů odvezena na letiště sovětská delegace z Voroněže, odkud ještě týž den odcestovala zpět do SSSR.¹²⁶ KS SNB pak na ráno, s ohledem na hektický vývoj situace, svolala další poradou štábních útvarů, které již v tomto případě měly být přítomny v kompletním složení. Měla zde být dohodnuta výraznější spolupráce se sovětskými jednotkami, tu měla zajistit a ulehčit přítomnost pěti zástupců Rudé armády přímo na velitelství SNB. Přítomní náčelníci evidentně předpokládali, že krizový vývoj a stav maximální pohotovosti může trvat dlouho, s ohledem na nepřetržité služby a nedostatečné kapacity proto měli být všichni příslušníci urychleně odvoláni z dovolených. Náčelníci dostali rozkaz udržovat neustálý přehled o svých podřízených a zajistit jejich výzbroj, stravu a dočasné ubytování. Náčelníci si evidentně nebyli jisti reakcí svých podřízených a ze zápisu z jejich jednání zle vyčíst opakované apelování na udržování a hlídání morálky, panovaly obavy z nepřiměřené reakce jak proti invazním jednotkám, tak proti civilistům. Neskrývané obavy panovaly i z dezerce. Neuposlechnutí rozkazů měla být tvrdě trestána. Podle zápisů z inkriminovaných porad se zdá být chování náčelníků SNB vcelku racionální i v této velmi napjaté a rizikové situaci, stejně tak i zhodnocení situace a předpoklad dalšího vývoje, konflikty v ulicích byly očekávány. Příslušníci SNB pak byli v inkriminovaných dnech spíše

¹²⁰ Železničář – celostátní týdeník železničářů, září 1968

¹²¹ Viz. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

¹²² Ta se nachází v Židenicích a Černých polích.

¹²³ Dnes Fakulta vojenských technologií Univerzity obrany na Štefánikově ulici.

¹²⁴ FAJMON, Hynek (ed.). Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 59

¹²⁵ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s. 5

¹²⁶ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 1

pasivní a omezili se ponejvíce na úlohu pozorovatelů vývoje situace, podle všeho se nechtěli pouštět do žádných větších akcí, aby ještě dále nejitřili už tak bouřlivou atmosféru.

4.2 Šokující probuzení

V ranních hodinách již byli občané Brna, kteří vstávali do práce, „přivítáni“ pozemními sovětskými jednotkami z vojenské skupiny „Jih“, ty se do metropole Moravy stihly dopravit nad ránem. V ulicích, náměstích a hlavních komunikačních uzlech již stály sovětské tanky a vojenské hlídky se samopaly a ostrým střelivem.¹²⁷ Část obyvatelstva, především pak z jihovýchodní části Brna, kde již od nočních hodin bylo slyšet přistávat letadla,¹²⁸ byla o invazi již v noci informována z rozhlasu, většina se však o události dozvěděla až ráno. Realita invaze jednotek „spráteleného“ státu do vlastní země pak pro valnou většinu populace znamenala šok a deziluzi.¹²⁹ Pamětníci invaze si na 21. srpen 1968 stále velmi dobře vzpomínají a vybavuje se jim řada podrobností. Již od časného rána se začaly tvořit fronty před obchody a začal být problém se zásobováním potravinami a pohonnými hmotami. Ve východní části Brna, například v Černých polích, již bylo brzy ráno možné spatřit jednotlivé sovětské vojáky, pohybující se mimo svou jednotku, zkoumající terén a zástavbu.¹³⁰ Postupně byla obsazována jednotlivá potenciálně důležitá místa a dopravní uzly a to i na periferii Brna, ráno již byl kanónem a malou jednotkou obsazen například most v Komárově.¹³¹ Obsazen byl i hrad Špilberk. Sovětské jednotky si zde, i přes určitý verbální odpor zástupce ředitele místního muzea Samka, vynutily vstup do všech depozitářů, ve kterých údajně „hledali kontrarevoluci“. Pracovníky muzea si, podle vzpomínek Mileny Flodrové, během prvního dne invaze vzali jako jakési rukojmí a nutili je sedět v kanceláři, kde byli neustále kontrolováni vojáky se samopalem.¹³² Sovětské jednotky si již od rána začaly na určitých místech budovat improvizovaná ležení. Jedno takové ležení bylo v Bohunicích ve svahu poblíž

¹²⁷ FAJMON, Hynek (ed.). Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 59

¹²⁸ Letadla přistávala celou noc a výsadky pokračovaly i druhý den za světla, viz. např. rozhovor s Boženou Bečičkovou. Rozhovor s Boženou Bečičkovou vedla Jana Nosková, 17.8.2007. Sbíрка Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

¹²⁹ Vyplývá to ze všech rozhovorů s narátory, které jsem měl k dispozici.

¹³⁰ Viz. rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

¹³¹ Viz. rozhovor se Zdeňkem Habrovcem. Rozhovor s Zdeňkem Habrovcem vedla Jana Nosková, 27.8.2007. Sbíрка Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

¹³² Viz. rozhovor s Milenou Flodrovou. Rozhovor s Milenou Flodrovou vedla Jana Nosková, 13.3.2007. Sbíрка Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

tehdejší cihelny. Bylo strategicky umístěno přímo v rovině u jedné z důležitých dopravních tepen, kterou byla ulice Jihlavská, směřující do Bosonoh, Troubska, Popůvek a dalších blízkých vesnic, respektive okrajových částí západní části Brna. Naproti ležení se navíc nacházela věznice a v jejím těsném sousedství pak i Nemocnice Bohunice, která byla v době invaze největší fungující brněnskou nemocnicí, protože Nemocnice u sv. Anny procházela rekonstrukcí. Z Jihlavské pak sovětská vozidla směřovala na západ do republiky, po tzv. staré dálnici směrem na Jihlavu. Celá ulice pak byla plná vojenských hlídek. Ty zastavovaly všechna vozidla, směřující k nemocnici, včetně jejího personálu, cestující se museli legitimovat a podrobit ponižující osobní prohlídce.¹³³ Další vojenské ležení si sovětské jednotky vybudovaly poblíž Lesné, na prázdném svahu u lesa.¹³⁴ Největší koncentrace sovětských jednotek, tanků a dalších obrněných vozidel pak byla u hlavního nádraží a v jeho bezprostředním okolí, zejména na Renneské třídě a náměstí Československé armády.¹³⁵ Nádraží bylo zcela uzavřeno a meziměstská doprava byla odkloněna na Královopolské nádraží, případně do Horních Heršpic.¹³⁶ Jednotky výsadkářů se pak měly zdržovat v blízkosti Židenických kasáren, které zcela obklíčily a již od rána si v jejich bezprostřední blízkosti začaly hloubit zákopy.¹³⁷

U hlavního nádraží, nejdůležitější brněnské dopravní tepny, se v průběhu dne shromáždil největší zástup přihlížejících, který se neustále zvětšoval, protože již dopoledne byla většina brněnských pracovišť uzavřena a práce zastaveny.¹³⁸ Zaměstnanci se pak obvykle vydávali přímo do ulic. Již v brzkých ranních hodinách se na Náměstí Rudé armády,¹³⁹ dalším důležitým brněnském centru, shromáždilo asi 80 lidí před redakcí deníku Rovnost. Shromáždění se postupně rozrostlo do počtu zhruba pěti set lidí a postupně se začalo přesouvat na náměstí Svobody a odtud do přilehlých ulic. Početný průvod dále putoval směrem k nedalekému hlavnímu nádraží, kde se část lidí zastavila, zbytek průvodu zahrnul

¹³³ Viz. rozhovor s Milenou Lukešovou. Rozhovor s Milenou Lukešovou vedla Jana Nosková, 28.8.2006. Sbíрка Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

¹³⁴ Viz. rozhovor s Milenou Flodrovou. Rozhovor s Milenou Flodrovou vedla Jana Nosková, 27.3.2007. Sbíрка Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

¹³⁵ Dnes Nádražní.

¹³⁶ Viz. rozhovor s Igorem Czajkowskim. Rozhovor s Igorem Czajkowským vedla Jana Nosková, 22.8.2007. Sbíрка Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

¹³⁷ Viz. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

¹³⁸ Na budovu závodu Mosilana pak pracovníci při odchodu vyvěsili transparent „svobodné Československo, okupaci ne“.

¹³⁹ Dnes Moravské náměstí, jehož dominantou je ale stále socha „Rudoarmějce“.

doleva směrem k hotelu Grand a stejnojmennému autobusovému nádraží a pokračoval až k Mahenovu divadlu. Celé dění z povzdálí sledovali příslušníci SNB, podle kterých účastníci průvodu skandovali hesla, jako například „pryč s okupanty 1938 – 1968“, „ať žije Svoboda, ať žije Dubček“, nebo „hledáte zde terče pro své samopaly ruští přátelé?“. SNB během sledování průvodu zaznamenala první antisovětské nápisy na zdech, v Beta pasáži bylo na zdi křídou napsané heslo „okupanti táhněte domů“. Rozlíčený dav pak v průběhu cesty likvidoval různé sovětské symboly,¹⁴⁰ Příslušníci SNB nicméně nijak nezasáhli, situace se pak podle jejich pozorovatelů vyvíjela tak, že nastalo postupné srocování obyvatel na místech rozmístění sovětských jednotek, kde docházelo k různým dohadům a diskuzím mezi vojáky a občany, podle zápisu SNB pak někteří občané na sovětské jednotky doslova „doráželi“,¹⁴¹ kupříkladu po nich hromadně házeli červené legitimace Svazu československo – sovětského přátelství.¹⁴² V centru Brna se mezitím v různých výlohách začaly již ve velkém množství objevovat antisovětské plakáty a nápisy, polepení nebyly ušetřeny ani služebny SNB.¹⁴³ Příslušníci SNB i sovětské vojáky se psaní a vylepování plakátů pokoušeli zamezovat domluvou, nicméně bez valného úspěchu, dále pak zabavovali a posléze ničili všechny fotoaparáty a nahrávací zařízení.¹⁴⁴

Spontánní komunikace mezi příslušníky sovětských jednotek s obyvateli Brna byla podle vzpomínek pamětníků častým úkazem,¹⁴⁵ zejména během prvního dne invaze. K lepšímu vzájemnému porozumění přispíval i fakt, že mnoho československých občanů ovládalo alespoň základy ruského jazyka. Příslušníci sovětských jednotek byli o situaci v ČSSR instruováni pouze velmi zběžně, navíc v souladu se sovětskou propagandou.¹⁴⁶ Často vůbec netušili, v jakém státě se vůbec nachází a ČSSR byla pro mnohé zcela neznámou zemí.¹⁴⁷ V geografickém zorientování jim pak často pomáhali i samotní občané, například pomocí

¹⁴⁰ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně s. 4

¹⁴¹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 21.8.1968. s. 1

¹⁴² Viz. rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

¹⁴³ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 21.8.1968. s. 3

¹⁴⁴ Ničení fotografií a jiných záznamových zařízení měli sovětské vojáky nařazeno rozkazem, viz. PAZDERKA, Josef ed. Invaze 1968 – Ruský pohled. s. 75

¹⁴⁵ K podobným diskuzím s okupačními jednotkami docházelo po celé republice.

¹⁴⁶ Podle A. Dubčeka ale situaci v ČSSR nerozuměla ani naprostá většina vrcholných politiků SSSR, počínaje sovětským velvyslancem v ČSSR S.V. Červoněnkem, viz. DUBČEK, Alexander. Naděje umírá poslední, vlastní životopis Alexandra Dubčeka

¹⁴⁷ PAZDERKA, Josef ed. Invaze 1968 – Ruský pohled. s. 18

improvizovaných nákresů mapek Evropy.¹⁴⁸ Neskrývaný odpor lidí pak řadu sovětských vojáků, kteří předpokládali, že zemi přijeli zachránit před kontrarevolucí, zaskočil.¹⁴⁹ Mladí a nezkušení vojáci,¹⁵⁰ kteří prý mnohdy působili poněkud zaostale,¹⁵¹ tak byli vystavováni stresovým situacím jak ze strany rozzuřených občanů, tak od svých nadřízených, kteří jim některé přátelštější kontakty s občany mnohdy velmi hlasitě vyčítali.¹⁵² Situaci jim nezlehčoval ani fakt, že byli předem připravováni a trénováni na otevřený ozbrojený odpor a boj, ke kterému sice nedošlo, přesto na jeho vypuknutí museli být v rámci svého úkolu neustále připraveni a každý zvuk připomínající střelbu je značně znervózňoval.¹⁵³ Sovětská armáda navíc měla jisté problémy se zásobováním vodou a potravinami,¹⁵⁴ obojí pak vyčerpaným jednotkám občas poskytovali i jednotliví občané.¹⁵⁵ K této pomoci prý docházelo jen výjimečně, nicméně ti, kteří žíznivým vojákům pomohli a vodu poskytl, nebyli vystaveni žádným nadávkám od spoluobčanů, což bylo v rozporu s pozdějšími stížnostmi sovětského velení. Naopak se stávalo, že byli sovětští vojáci hlasitě zkritizováni svými veliteli poté, co byli spatřeni, jak vděčně konzumují jídlo a pití, které jim poskytl sami občané.¹⁵⁶

Invazní jednotky se s obyvatelstvem bohužel dostávaly i do konfliktů. Na několika místech došlo k výstražné střelbě do vzduchu, například nad projíždějící skupinu několika desítek motocyklistů s vlajkami ČSSR v ulici Jana Babáka, a mezi obyvatelstvem se začaly objevovat první nepotvrzené informace o zraněných a zabitých osobách. Tyto informace se bohužel v průběhu dne potvrdily. Zastřelen byl Josef Žemlička a Viliam Debnára. Podle prvních zvěstí měla být společně s Debnárem zabita i jedna žena, tato informace se později naštěstí nepotvrdila.¹⁵⁷ Zraněné osoby, které byly evidovány SNB a jejich rekonvalescence si vyžádala hospitalizaci, byli Marie Pauzerová, ta byla postřelena přímo na náměstí Svobody, a

¹⁴⁸ Viz. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

¹⁴⁹ PAZDERKA, Josef ed. *Invaze 1968 – Ruský pohled*. s. 22

¹⁵⁰ Odlišná situace byla u výsadkářů, kteří tvořili elitu armády.

¹⁵¹ Viz. rozhovor s Vladimírem Samkem.

¹⁵² Viz. např. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

¹⁵³ Viz. vzpomínky příslušníků sovětské armády in. : PAZDERKA, Josef ed. *Invaze 1968 – Ruský pohled*

¹⁵⁴ Viz. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ ABS, f. G/N 1-10, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 89. Přehled o incidentech v Jihomoravském kraji ve dnech od 21.8.1968 do 2.9.1968. Seznam usmrcených a zraněných osob – bezpečnostní situace. s. 1

trojice Blahoslav Široký, Jaroslav Trávníček a Petr Roman, kteří byli postřeleni v rámci jednoho incidentu nedaleko hlavního nádraží.¹⁵⁸

Teprve šestnáctiletý učeň z Omic Josef Žemlička byl smrtelně postřelen okolo půl desáté dopoledne, poblíž čerpací stanice na výše zmíněné frekventované ulici Jihlavská, když jel se svými dvěma kamarády na mopedech do města, aby si tam vyřídil záležitosti ohledně chmelové brigády.¹⁵⁹ Všichni tři byli zastaveni u křižovatky vedoucí na dnešní Osovou, kde stálo šest sovětských vojáků, kteří z obou směrů blokovali dopravu a na křižovatce se utvořila kolona. Žemlička tedy společně s kamarády svoje mopedy odstavili a posadili se na nedaleký obrubník, odkud pozorovali dění. Situace byla podle početných svědků poměrně klidná, až do příjezdu dvou motocyklistů směrem od Bosonoh, kteří se pokoušeli projet dál a s vojáky se začali dohadovat, jejich motocykly přitom byly stále v chodu. Nijak přitom nereagovali na varování několika přihlížejících, kteří se jim následně neúspěšně pokoušeli vzít klíče od zapalování.¹⁶⁰ Podle pozdějšího vyjádření Pavla Martinkoviče, jednoho ze dvou motocyklistů, byl celý incident nedorozuměním. Nedlouho předtím ho totiž podle jeho slov ti samí vojáci nechali projet v opačném směru. Jejich počínání tedy nechápal, neovládal však ruštinu a domlouval se pouze gestikulací.¹⁶¹ Vojáci na znamení varování namířili samopaly do početné skupiny okolo stojících lidí, jeden voják se poté podle svědectví přihlížejících přiblížil až k Martinkovičovi a volal na něj, ať ustoupí dozadu. Přitom náhle vystřelil dávku ze samopalu ve směru k zemi a do strany, aniž by se tím směrem podíval. Střely tak směřovaly na lidi, sedící na okraji vozovky a bohužel zasáhly právě Žemličku, který po celou dobu pouze mlčel a vojáky nijak neprovokoval.¹⁶² Žemlička byl zasažen přímo do srdce, a v bezvědomí upadl na zem. Jeden občan jej sice ihned odnesl do auta a zavezl do bohunické nemocnice, která s inkriminovanou křižovatkou prakticky sousedí, zranění však byla smrtelná a Žemlička byl po převozu prohlášen za mrtvého.¹⁶³ Oba Žemličkovi kamarádi se okamžitě po střelbě dali na útěk ke svým mopedům a o tragédii jeli informovat Žemličkova otce, který na místo dorazil autem, syna však již na místě nezastihl.¹⁶⁴ Zato zde vznikl konflikt mezi některými přihlížejícími a oběma motocyklisty, kteří byli obviňováni z toho, že celou tragédii zavinili. Situaci následně museli uklidňovat příslušníci VB, kteří na místo dorazili zhruba v 10 hodin,

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 2

¹⁵⁹ Podle jiného zdroje si jeli prohlédnout sovětskou vojenskou techniku.

¹⁶⁰ ABS, f.A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, VV - 5/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli pro zastřelení Josefa Žemličky dne 21.8.1968, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 1

¹⁶¹ Tamtéž

¹⁶² Tamtéž, s. 51, 52

¹⁶³ Tamtéž, s. 20

¹⁶⁴ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 30

těm se podařilo krátce promluvit i se střílejícím sovětským vojákem, který se představil jako Volod'a,¹⁶⁵ příjmení však sdělit odmítl s tím, že to může udělat pouze jeho důstojník, který však na místě nebyl. Následně se objevila skupina sovětských vojáků, kteří příslušníky VB z místa vykázali a inkriminovaný voják odešel do nedalekého sovětského ležení.¹⁶⁶ Podle svědků byl Žemlička zabit nešťastnou náhodou, když byl zasažen výstřely pro výstrahu. Ke stejnému verdiktu následně dospěli i vyšetřovatelé SNB a to 27. srpna,¹⁶⁷ tedy ve dnech, kdy ještě mohli působit v rámci možností nezávisle. Skutečné střelcovy úmysly a jeho další osud ale nejsou známy, je to tedy pouze spekulace.

Třicetiletý elektrikář Viliam Debnár byl zastřelen okolo čtvrté hodiny odpoledne, nedaleko provozu ZKL v Brně – Líšni, když autem vezl domů svého čtyřletého syna, který trávil prázdniny u tety mimo Brno. Debnár se o invazi dozvěděl ráno z rozhlasu, podle manželky poté dostal o syna strach a rozhodl se, že jej pro jistotu přiveze zpět do Brna. Kromě Debnárova malého syna a sovětských vojáků u incidentu nebyli žádní přímí svědci a existuje několik verzí, jak se mohl odehrát. Podle první, která se dnes běžně zmiňuje v odborné i populárně vědecké literatuře, byl Debnár nesmyslně zastřelen poté, co okamžitě nezareagoval na pokyn k zastavení, který mu udělal sovětský voják.¹⁶⁸ Podle verze SNB Debnár nejdříve u křižovatky na Brno – Ochoz chtěl předjet koňský povoz, který byl v té době kontrolován oním sovětským vojákem, který ho měl v první verzi zastřelit. Ten dal Debnárovi znamení červeným praporkem, které znamenalo pokyn k zastavení. Debnár se ale měl domnívat, že mu tímto signálem pouze zakazuje průjezd, vozidlo proto obrátil a odjížděl zpět ke křižovatce. Sovětský voják však z kontrolovaného povozu seskočil a začal do Debnárova automobilu střílet, vůz však minul. Debnár patrně ze strachu pokračoval v jízdě a na křižovatce zabočil. Po ujetí krátké vzdálenosti začal po jeho vozu střílet jeden ze skupiny zhruba deseti sovětských vojáků, které z vedlejšího pole přilákala předchozí střelba.¹⁶⁹ Debnár byl okamžitě mrtev. Výstřely byly slyšet přímo v areálu ZKL, odkud na místo okamžitě přijel tamní sanitní vůz, na který podle slov jeho řidiče Milana Záboje bylo také vystřeleno, a

¹⁶⁵ BÁRTA, Milan; CVRČEK, Lukáš; KOŠICKÝ, Patrik; SOMMER, Vítězslav. Oběti okupace : Československo 12.8. – 31.12.1968. s. 129

¹⁶⁶ ABS, f.A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, VV - 5/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli pro zastřelení Josefa Žemličky dne 21.8.1968, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 2

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 52

¹⁶⁸ Teorie zmíněná například in.: BÁRTA, Milan; CVRČEK, Lukáš; KOŠICKÝ, Patrik; SOMMER, Vítězslav. Oběti okupace : Československo 12.8. – 31.12.1968. s. 129 nebo BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 32

¹⁶⁹ ABS, f. A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, 6/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli ve věci postřelení P.Romana, B.Širokého a J.Trávníčka, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 21

následně přispěchalo několik pracovníků podniku, kteří chtěli odvézt pryč Debnárova syna, i po nich ale vojáci začali střílet. Podle M. Záboje, který ležel na zemi u sanitky, poté Debnárův vystrašený syn do nedaleké zástavby. Poté, co se sovětští vojáci uklidnili, údajně následovalo poměrně dlouhé vyjednávání o vydání těla, to bylo narušeno příjezdem další sanitky, přivolané telefonicky řidičem autobusu, který kolem místa tragédie projížděl. Tato sanitka nakonec Debnárovo tělo i s jeho synem odvezla do Brna a to dříve, než na místo vůbec stihli dorazit příslušníci VB, ti však k Debnárovu prázdnému autu nebyli vůbec vpuštěni.¹⁷⁰ Na místě však vyzpovídali dva pracovníky ZKL, kteří za viníka označili vojáka, který řídil provoz křižovatky.¹⁷¹ Zde se tedy v oddělených zápisech z vyšetřování SNB nachází rozpor. Tato šokující tragédie měla ještě další dohru, sověti totiž Debnárovo zastřelení posléze vysvětlovali tím, že fotografoval jejich pozice. Dotyčný fotoaparát pak z auta zcizili, společně s dalšími osobními věcmi a finanční hotovostí. Debnárově manželce byl následně po urgencích ze strany SNB z fotoaparátu navrácen pouze film, který nicméně obsahoval pouze rodinné fotografie.¹⁷² Debnárova sestra Anna Koudelková, legendární partyzána, prominentní osoba a držitelka řady ocenění včetně sovětských, se v následujících dnech vehementně dožadovala přijetí u generálporučíka Ivanova. Ivanov jí dal slib, že se s ní sejde, slib ale nesplnil a Koudelková nakonec na letišti jednala pouze s jeho důstojníky. Ti jí řekli, že její bratr fotografoval sovětské jednotky, následně se pokoušel ujet v autě a střílející voják mířil na pneumatiky.¹⁷³ Koudelková se nakonec s Ivanovem setkala později a hodila mu k nohám všechna vyznamenání z 2. světové války, následně byla po dlouhou dobu sledována KGB.¹⁷⁴

Petr Roman, Blahoslav Široký a Jaroslav Trávníček byli postřeleni přibližně v 11 hodin dopoledne na dnešní Nádražní ulici u hlavního nádraží, tedy na místě se začnou koncentrací sovětských jednotek a obrněných vozidel a zároveň značnou koncentrací rozhněvaných občanů. Ta se zde tvořila i z toho důvodu, že dráhy byly mimo provoz a řada lidí se tak nemohla dostat domů, o to větší byla jejich zlost na přítomné sovětské vojáky. I dělníci B. Široký a P. Roman, kterým byla z důvodu invaze přerušena práce, sem původně přišli na vlak. Po zjištění, že je drážní budova zavřená, se zapojili do debat se sovětskými vojáky. Roman,

¹⁷⁰ ABS, f. A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, VV-7/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli pro zastřelení Viliama Debnára dne 21.8.1968, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 4, 5

¹⁷¹ ABS, f. G/N 3-1, Městská správa VB Brno, i. č. 4. Debnár Viliam, 9.1.1938. zastřelený hlídkujícím sovětským vojákem - hlášení. s. 1

¹⁷² BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 32

¹⁷³ Rovnost 25.8.1968. s. 2

¹⁷⁴ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 32

který ovládal ruštinu a sověty podle svých slov pokládal za bratry, se dostal do sporu s jedním z vojáků, který na něj mířil kulometem a vyhrožoval, že ho zastřelí.¹⁷⁵ Dělník J. Trávníček, který odešel dříve z práce, se zde s vojáky podle svých slov také pokoušel rusky debatovat, vyptával se jich na důvody jejich přítomnosti, říkal jim, že zde nejsou vítáni a „posílal je zpět“ do jejich vlasti.¹⁷⁶ Okolo 11. hodiny se podle výpovědí všech tří náměstí zcela zaplnilo, ozval se ohlušující pískot a někteří lidé začali vylézat na sovětská vozidla.¹⁷⁷ V ten moment sovětští vojáci začali hromadně střílet do vzduchu, někteří pak i do země a právě střely odražené od země způsobily výše zmíněným poměrně vážná zranění.¹⁷⁸ Sovětská kolona se poté pohnula a střelci nebyli vypátráni. Naprosto bezdůvodně pak ke svému zranění přišla šestadvacetiletá Marie Pauzerová, která se svou sestrou okolo 14. hodiny procházela náměstím Svobody. V té době bylo náměstí takřka zaplněno lidmi, pokřikujícími na sovětské vojáky, kteří byli na střechách některých budov, včetně budovy Státní banky. Právě odtud vyšla střela, která M. Pauzerovou zasáhla do ramene.¹⁷⁹ Pauzerová se přitom na náměstí nijak nezastavovala a chtěla ho pouze projít.¹⁸⁰

V průběhu dne pak bylo po ojedinělých šarvátkách se sovětskými jednotkami lehce zraněno i několik dalších obyvatel Brna, nikdo z nich však nevyhledal ošetření v nemocnici, nepodal trestní oznámení a jejich přesná evidence tedy neexistuje. Objevilo se i několik dalších zpráv o úmrtích, které se buď nepotvrdily, nebo se jednalo o několiknásobné ohlášení zastřelení V. Debnára, ale vždy pod jiným jménem. Skutečná jména obětí totiž byla známa až po určitém čase.¹⁸¹ Největší obavy byly logicky z případných konfliktů ve večerních a nočních hodinách, byl proto vyhlášen zákaz vycházení od 20. hodiny večerní do 5. hodiny ráno.¹⁸² Noční vycházení bylo původně pravděpodobně iniciativou sovětského velení, kterou stranické a národní výbory akceptovaly. Během této doby městem chodily sovětské hlídky,

¹⁷⁵ ABS, f. A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, 6/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli ve věci postřelení P.Romana, B.Širokého a J.Trávníčka, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 11

¹⁷⁶ Tamtéž. s. 15

¹⁷⁷ Tamtéž. s. 14

¹⁷⁸ Nejvážněji byl zraněn P.Roman, který utrpěl průstřely obou nohou a v pracovní neschopnosti byl až do 3. října.

¹⁷⁹ ABS, f. A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, 8/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli ve věci postřelení Marie Pauzerové dne 21.8.1968, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 7, 8

¹⁸⁰ I její zranění bylo vážné a v pracovní neschopnosti byla až do října.

¹⁸¹ ABS, f. G/N 3-1, Městská správa VB Brno, i. č. 4. Debnár Viliam, 9.1.1938. zastřelený hlídkujícím sovětským vojákem - hlášení. s. 1

¹⁸² AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i. č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s.3

kteří případné kolemjdoucí na místě vyšetřovaly a obratem posílaly domů.¹⁸³ Trochu překvapivě ale žádný konflikt nenastal, patrně i proto, že byla uzavřena všechna restaurační zařízení. Večer tak byla hlášena pouze střelba sovětského vojáka do oken bytu na náměstí SNP, při které nebyl nikdo zraněn.¹⁸⁴

4.3 Reakce brněnských státních a politických orgánů

Zatímco pořádkové složky ČSSR byly nuceny se zástupci invazních jednotek spolupracovat na základě rozkazů z Ministerstva vnitra, stranické orgány a orgány státní správy se ráno 21. srpna oficiálně postavily za politiku Dubčekova vedení KSČ a vydaly prohlášení, ve kterém byla invaze nejprve nazvána okupací, následně ostře odsouzena a obyvatelstvo bylo nabádáno k tomu, aby zachovalo klid. Výše zmíněná noční jednání na letišti v Tuřanech, kterého se zúčastnila část předsednictva KV KSČ, evidentně nebyla úplně přátelská a již ráno sovětské jednotky obsadily sídlo KV KSČ na ulici Burešova.¹⁸⁵ Předsednictvo KV KSČ, oslabené absencí svého prvního tajemníka Josefa Špačka, který byl 20. srpna přítomen na jednáních předsednictva ÚV KSČ v Praze, bylo pod silicím tlakem sovětské strany a nebylo jednotné. Zároveň ale odmítalo nabízenou pomoc KS SNB, ta byla nabídnuta i Jm KNV, ale se stejným výsledkem.¹⁸⁶ Další zvýšení napětí mezi sovětským velením a brněnským stranickým vedením nastalo po zveřejnění informace o internaci vedení KSČ s A. Dubčkem v čele,¹⁸⁷ po které následoval požadavek předsednictva KV KSČ, aby v médiích mohlo svobodně vystoupit legálně zvolené vedení KSČ, předsednictvo KV KSČ zároveň podpořilo svolání mimořádného XIV. sjezdu KSČ.¹⁸⁸ Sovětské velení tížila především aktivita brněnských médií. Alfréd Černý, který po dobu Špačkovy nepřítomnosti v KV převzal vedoucí úlohu, již ráno odmítl požadavek na omezení antisovětské kampaně v televizi a rozhlasu, který mu z pověření sovětské strany tlumočili zástupci KS SNB. Ti jej obdrželi na dalším jednání se sovětským velením na letišti v Tuřanech, ke kterému mělo dojít

¹⁸³ Viz. rozhovor s Igorem Czajkowskim. Rozhovor s Igorem Czajkowským vedla Jana Nosková, 22.8.2007. Sbírká Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

¹⁸⁴ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 22.8.1968. s. 1

¹⁸⁵ KV KSČ sídlil v dnešní budově Nejvyššího soudu ČR.

¹⁸⁶ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970. Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 21.8.1968. s. 1

¹⁸⁷ Informace o tom, že byl internován i J. Špaček, byla rozšířena později.

¹⁸⁸ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 57, 58

mezi devátou a desátou hodinou dopoledne.¹⁸⁹ Pokračující svobodné vysílání ČRo Brno a ČST Brno sovětské velení znervóznila natolik, že již zhruba po hodině od prvního odmítnutí obdržel Černý stejný požadavek znovu, tentokrát ale již přímo od velitele sovětských vojsk v Brně, generálporučíka Ivanova. Černý své stanovisko nezměnil a Ivanovovi vzkázal, že předsednictvo KV KSČ nesouhlasí s vypnutím televize nebo rozhlasu a sovětské jednotky si tyto úkony musí zajistit samy.¹⁹⁰ Se sovětskou stranou tak v tomto směru nadále spolupracovala pouze KS SNB,¹⁹¹ i její pomoc v rámci prvního dnů invaze však byla spíše symbolická, měla například na starost ochranu a letištní doprovod pro turisty, studenty a delegace ze SSSR a dalších zemí východního bloku.¹⁹² V 17:00 navíc KS SNB obdržela další rozkaz z Ministerstva vnitra, který poněkud měnil její situaci. Tentokrát jej již neudílel Šalgovič, ale první náměstek MV Stanislav Padrůňek. Náčelníky KS SNB v něm nabádal k respektování zákonů ČSSR a politického kurzu regulérně zvoleného předsednictva ÚV KSČ, nadále se pak měli řídit pouze jeho rozkazy.¹⁹³ Výměna Šalgoviče na pozici člověka, který udílel rozkazy ozbrojeným složkám, znamenala určitý zvrat v průběhu invaze a signalizovala selhání „zdravých složek“ v ÚV KSČ v Praze, při jejich snaze poskytnout invazi legální oporu a sestavit dělnicko – rolnickou vládu po vzoru maďarském vzoru z roku 1956.

Neochota ke spolupráci ze strany KV KSČ pak byla sovětskou stranou ostře kritizována na další z porad se zástupci KS SNB, ke které došlo v 11:40. Sověti si při ní stěžovali, že s nimi „pravicová“ část předsednictva KV KSČ nejenže přímo odmítá komunikovat, ale dokonce podle nich sama organizuje odpor s pomocí vybraných agitátorů, kteří ovládají ruštinu. Ti pak měli cíleně demoralizovat sovětské jednotky a vyvolávat provokace, a to i s vědomím rizika možného krveprolití. Sověti dále KV KSČ i MěstV KSČ obviňovali z vlastních obtíží při zásobování vodou, výzev k aktivnímu odporu a ničení směrovek a tabulí s názvy ulic, takže se sověti v Brně nemohli orientovat. Dále si stěžovali na údajné nabádání k získávání informací o pohybu sovětských jednotek a jejich následnému poskytování

¹⁸⁹ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 62. Činnost operačního štábu KS SNB Brno dne 21.8.1968. s. 2

¹⁹⁰ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 62. Činnost operačního štábu KS SNB Brno dne 21.8.1968. s. 2

¹⁹¹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968, s. 2

¹⁹² ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968, s. 2

¹⁹³ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. KS SNB – k rukám náčelníků. s. 2

médiím.¹⁹⁴ Pomoc invazním jednotkám ze strany občanů pak měla být podle sovětů minimální kvůli údajným výhrůžkám, že jakákoliv spolupráce se sovětskými jednotkami bude veřejně označena za kolaborantství.¹⁹⁵ Tyto stížnosti se z větší části zdají být neoprávněné, vesměs se jednalo o spontánní iniciativy občanů nebo médií. Sovětští vojáci, včetně nejvyšších představitelů, měli během srpnové invaze tendence hledat za nepřátelským přijetím ze strany obyvatelstva nějakou hlubší příčinu, působení kontrarevolucionářů „ze západu“. Přinejmenším v prvních dnech okupace si neuvědomovali, že se jedná o prostou nespokojenost obyvatelstva, způsobenou jejich příjezdem, po několika dnech se však již určitá část příslušníků Rudé armády „zorientovala“, mnohdy právě díky rozmlouvám s obyvatelstvem.¹⁹⁶

Příkladem takové spontánní iniciativy občanů bylo dění na Zabezpečovací distanci Brno – Jih na Maloměřickém nádraží. Vedoucí spojař Ctibor Pokorný se na pracoviště dostavil v brzkých ranních hodinách a okamžitě byl obeznámen o invazi s tím, že je již mimo provoz hlavní telefonní ústředna. Rozhodl se proto, že se pokusí udržet v provozu drážní telefony, což byla podle něj nejdokonalejší telefonní síť v tehdejší ČSSR, schopná okamžitého spojení do Rakouska. Nařídil strhat cedule z budovy pracoviště, nikoho dovnitř nepouštět a ústřednu zamaskovat. Jeho kolegovi se následně podařilo naladit na sovětskou vysílací frekvenci. Podle Pokorného vzpomínek měli sověti pouze jednu frekvenci na celý výsadek, takže mohli poslouchat jejich veškerou komunikaci.¹⁹⁷ Tu po určitém čase začali rušit zapnutím generátoru a sověti, kteří neměli polní telefony, byli zcela bez spojení. Z okna pak Pokorný s kolegy pozorovali, jak vojáci zmateně pobíhají mezi jednotlivými leženými a právě rušení frekvence generátorem Pokorný přisuzuje sovětské zásobovací problémy v první den invaze.¹⁹⁸

KV KSČ měl své sídlo již od rána obsazené Rudou armádou a jeho schůze tak mohla proběhnout pouze za účasti sovětských zástupců ve 14:00, na schůzi již byl přítomen i velitel okupačních vojsk města Brna Ivanov. Svoje jméno ale během jednání, alespoň podle

¹⁹⁴ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968, s. 2

¹⁹⁵ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 4.

¹⁹⁶ Viz. např. rozhovor s Eduardem Vorobjovem in.: PAZDERKA, Josef ed. Invaze 1968

¹⁹⁷ Toto tvrzení potvrdila i Eva Samková, v době invaze pracovnice sesterské Zabezpečovací distance Brno – Sever.

¹⁹⁸ Viz. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

pozdějších výpovědí delegátů, ještě nesdělil.¹⁹⁹ Ivanov zde prohlásil, že jeho hlavním cílem je, aby byl v Brně co nejdříve obnoven pořádek a život města se mohl vrátit do normálních kolejí.²⁰⁰ Jednání nebyla úspěšná, proto zde byla ustavena komise styčných orgánů pro udržování styků s velením sovětského vojska. Podle hlášení zástupce SNB byla do komise dosazena výše zmíněná, se sověty kolaborující, osoba „KN“.²⁰¹ Podle zápisu přítomného náčelníka SNB se zástupci sovětské armády v rámci předsednictva KV KSČ nadále otevřeně pokoušeli vyhledávat ty osoby, které by s nimi byly ochotny spolupracovat, a na oplátku jim nabízeli propustky. Sověti se obávali, že by jeho proreformní část, která měla v předsednictvu převahu i bez internovaného Špačka, mohla přejít do ilegality, pro komunikaci s ní měli být nadále využíváni pracovníci SNB, kteří byli instruováni, aby podobným snahám zabraňovali.²⁰²

Ve stejný čas se sešlo i plénum MěstV KSČ. Nejprve krátce a vcelku pragmaticky probralo celkově velmi nepříznivou a nepřehlednou situaci v republice, situaci na KV KSČ, který byl zcela izolován, a nakonec i vývoj v Praze. Dále rozhodlo o zavedení stálé pohotovosti a zajištění kontaktů s velkými brněnskými závody.²⁰³ MěstV KSČ dále podpořil myšlenku svolání mimořádného XIV. sjezdu strany s tím, že by je v Praze v případě jejich nepřítomnosti z důvodu invaze mohl zastupovat první tajemník KV KSČ Špaček, který byl nicméně v té době již zhruba šest hodin v sovětském zajetí,²⁰⁴ tuto informaci ale delegáti neměli. Někteří delegáti vyslovovali obavy nad zhoršením hospodářské situace v Brně, z důvodu uzavření mnoha důležitých podniků, které se formou zveřejnění rezolucí postavily za Dubčeka a politiku strany. Krizová situace hrozila i v oblasti zásobování, kritizován byl přístup sovětských jednotek, které blokovaly a nenechaly vykládat zásobovací vozidla. Zástupci dopravního podniku upozorňovali, že kvůli zákazům vycházení nebudou připravena vozidla městské hromadné dopravy a ta tak bude ráno a dopoledne mimo provoz, což způsobí další komplikace.²⁰⁵ Od úplného dopravního kolapsu Brno zachránila iniciativa členů MěNV, kterým se podařilo vyjednat alespoň provizorní provoz na okrajových brněnských

¹⁹⁹ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s.10

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž. s. 4

²⁰² ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968, s. 2,3

²⁰³ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s.1

²⁰⁴ Viz. vzpomínky Zdeňka Mlynáře in. : MLYNÁŘ. Zdeněk. Mráz přichází z Kremle. s. 203

²⁰⁵ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s. 3-10

nádražích.²⁰⁶ Na jednání byl dále opakovaně vysloven požadavek na vypravení delegace k sovětskému velení na letišti, ten byl několika delegáty odmítnut s tím, že by je sověti pravděpodobně do areálu vůbec nepustili, jeden delegát se následně dokonce vyslovil pro odchod do ilegality. Další delegát ohlásil krádež zbraní Lidových milicí sovětskými jednotkami z budovy pošty v Brně 2. Právě zbraně ukradené ze zbrojnic Lidových milicí byly sovětskou armádou následně často vydávány za zbraně, které byly zabaveny kontrarevolucionářům, tím byl dále podporován jejich „mýtus“ boje proti kontrarevoluci. Na závěr jednání si vzal slovo jeden ze zakládajících předválečných členů strany, který začal upozorňovat na to, že do města nepříjel nepřítel tak, jako během 2. světové války, ale bratrská armáda, která nabízí pomoc. Delegát svou řeč pro hlasité pokřiky již nestihl dokončit, na plénu se strhla hádka a po dvou hodinách byla schůze rozpuštěna.²⁰⁷

V 17:00 se sešlo mimořádné plenární zasedání MěNV, které se konalo v jedné z místností budovy Nové radnice na náměstí Družby národů.²⁰⁸ Náměstek předsedy MěNV Stanislav Švábenský přítomné informoval, že se v čele zástupců rady MěNV sešel přímo na letišti s generálporučíkem Ivanovem. Jednání podle něj trvalo hodinu a dvacet minut, dojmy z nich pak vyjádřil slovem „příšerné“. Sověti byli podle něj o správnosti svého počínání naprosto přesvědčeni a ČSSR prý jejich pomoc nutně potřebuje, protože se podle nich vydává na cestu kapitalismu. Sověti prý těžce nesli zejména ten fakt, že byli označováni za okupanty. Vzájemná vysvětlování pojmů okupant, okupace a bratrská výpomoc pak podle Švábenského zabrala prakticky celé jednání. Hlavní požadavek MěNV, aby sověti okamžitě opustili město, měl Ivanov odmítnout s tím, že on i jeho jednotky jsou vojáci a plní rozkazy, dobu trvání okupace odhadnout nedovedl.²⁰⁹ Je zřejmé, že ani sám Švábenský kladné vyjádření nečekal. Švábenský dále přítomným sdělil, že se s Ivanovem dohodl na tom, že sověti bez vědomí MěNV nebudou podnikat žádné kroky proti občanům Brna a přislíbil pomoc při zásobování. Pozvání na toto plenární zasedání však Ivanov odmítl s tím, že je voják a nemůže jej přijmout.²¹⁰ Ivanov přítom byl přítomen na „jednání“ KV KSČ, v případě MěNV se tak pravděpodobně rozhodl proto, že se mu s jeho vedením podařilo dosáhnout dohody. Těchto dohod pak MěNV výbor dosáhl samostatně, bez spolupráce s Jm KNV, jak na jednání dále

²⁰⁶ Železničář – celostátní týdeník železničářů, září 1968

²⁰⁷ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s. 11

²⁰⁸ Dnešní Dominikánské náměstí.

²⁰⁹ AMB. f. B 1/1 – sbírka zápisů o schůzích MVmB a jeho složek. Zápisy z mimoř. plenárního zasedání ze dne 21. srpna. 1968. s. 1

²¹⁰ Tamtéž.

podotýká jeden z přítomných poslanců,²¹¹ tyto dvě organizace spolu ani v dalších dnech příliš nespolečupracovaly. Přítomní, kteří již v době jednání byli obeznámeni s internací politických špiček země,²¹² na závěr jednání zformulovali odmítavé stanovisko k okupaci, které na místě odsouhlasil i přítomný náčelník Městské správy VB, a schůze byla ukončena v 19 hodin.²¹³

Zajímavý byl vývoj v Československé straně socialistické, součástí Národní fronty, která se v Brně během Pražského jara těšila značné oblibě. Podle vzpomínek historika Jiřího Pernese strana na vzniklou situaci nebyla vůbec připravena a její funkcionáři nebyli schopni nijak zareagovat. V prvních hodinách okupace se pak zcela distancovali od jakékoliv politické činnosti a zůstali ve svých domovech, případně byli ukryti na jiných bezpečných místech. První den okupace tak byl na sekretariátu přítomen pouze jeden člověk, který neměl žádné pokyny jak si během této kritické situace počínat. Po krátké době tak ze sekretariátu doslova „uprchl“ a na místě pro jistotu zanechal i svůj členský průkaz.²¹⁴

4.4 Reakce médií

Vzhledem k noční uzávěrce měly všechny brněnské deníky ve vydání pro 21. srpen standardní obsah. Titulní straně Lidové demokracie tak dominuje článek „Starosti zemědělců s počasím a sklizní obilí“. Dále zde začíná původní rozhovor Dušana Čulíka s populární americkou dětskou herečkou Shirley Temple,²¹⁵ která v srpnu navštívila Prahu, s podtitulkem „pan Dubček je nejpozoruhodnějším mužem“, ve kterém se herečka svěruje ze sympatií k republikánské straně a Richardu Nixonovi, ale chválí i politiku A.Dubčeka, která byla takřka na opačné straně politického spektra a vyslovuje přání setkat se s ním osobně.²¹⁶ Rozhovor je dokončen uvnitř vydání, LD dále obsahuje celostránkovou inzertní část, na šesté a poslední straně se nachází sportovní zpravodajství. Velmi podobnou strukturu obsahu s jednostránkovou inzercí, sportovní sekcí na závěr a totožným počtem stran mělo i Svobodné slovo, více se ale věnovalo aktuálním politickým otázkám a mělo pověst nejliberálnějšího

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Neměli ale informaci, že se internace týkala i J.Špačka.

²¹³ Tamtéž. s. 2

²¹⁴ PERNES, Jiří. Od demokratického socialismu k demokracii, Nekomunistická socialistická opozice v Brně v letech 1968 – 1972. s. 53

²¹⁵ Lidová demokracie. 21.8. 1968 – vydání pro Brno. č. 231. s. 1,3

²¹⁶ Shirley Temple – Black později v letech 1989 – 1993 působila jako velvyslankyně USA v Československu a její přání potkat Dubčeka se jí vyplnilo.

deníku.²¹⁷ Titulní stránka se věnuje plánované návštěvě generálního tajemníka OSN U Thanta v ČSSR, dále výsledkům průzkumu veřejného mínění, podle kterých je největším důvodem ekonomických problémů státu nízká kvalifikace odpovědných pracovníků. Uvnitř vydání je pak v rozsáhlém článku „Očista po dvaceti letech“ na jednotlivých osudech vysvětlována nutnost rychlé rehabilitace poškozených. Zajímavostí vydání Svobodného slova byla určitá forma četby na pokračování, na třetí a čtvrté straně byly bez jakékoliv grafické úpravy přetisknuté čtyři strany z knihy o Jamesi Bondovi.²¹⁸ Dokonce osm stran pak měla Práce, která obsahovala výrazně delší články, věnované nejčastěji domácím politickým tématům, větší prostor zde dostávali i samotní čtenáři v „otázkách na redakci“ a rubrice „z redakční pošty“. Na titulní stránce je článek „Plebiscit za trojfederaci zahajuje“, pojednávající o odmítnutí snah Společnosti pro Moravu a Slezsko o zavedení trojfederace ze strany předsednictva České národní rady,²¹⁹ sportovní rubriku v Práci doplňovala i celostránková kulturní rubrika.²²⁰ Osm stran měla i Mladá fronta, i MF se na titulní straně se v článku „Česká národní rada svolána“ pozastavuje nad odmítnutím návrhu Jm KNV na zavedení trojfederace. Na třetí straně je pak rozsáhlý článek „Za jednotu zemí koruny české“, který tento koncept odmítá s tím, že jej většina obyvatel Moravy ve skutečnosti odmítá.²²¹ Na sedmé straně je kratičkový nenápadný článek s titulkem „Zájezdy do ČSSR zrušeny“, který informuje o tom, že 20. srpna byly bez udání důvodů ze strany partnerské organizace CKM v SSSR zrušeny srpnové zájezdy sovětské mládeže do ČSSR.²²² O důvodech se v článku nijak nespekuluje. Rudé právo mělo taktéž velmi podobnou strukturu obsahu jako další osmistránkové deníky. Na titulní straně je článek „Oficiální expozice na brněnském veletrhu“ a poměrně kritický rozhovor o ekonomické situaci ČSSR s Věňkem Šilhánem.²²³ Kromě krátkého článku v Mladé frontě tedy deníky nepřinesly jediný náznak toho, že by mohlo dojít k invazi, dokonce se v nich nijak nezmiňuje ani v tu dobu vyhrocený konflikt mezi československým a sovětským stranickým vedením, který by měl být pro noviny logicky hlavním tématem. Tím spíš, že se o případné invazi otevřeně mluvilo například v rádiu Svobodná Evropa, Hlasu Ameriky nebo v rakouské veřejnoprávní televizi ORF, která se v Brně dala naladit.²²⁴ Je zřejmé, že deníky nemohly tisknout články, které by vzbuzovaly všeobecnou paniku, nicméně určitá snaha o informační pokrytí československo – sovětských

²¹⁷ Viz. např. rozhovor s Vladimírem Samkem.

²¹⁸ Svobodné slovo. 21.8. 1968 – Brno. č. 231. s. 1-4

²¹⁹ Práce. 21.8. 1968 – Brno. č. 231. s. 1

²²⁰ Tamtéž, s. 6

²²¹ Mladá fronta. 21.8.1968 - Brno. č. 231. s. 3

²²² Tamtéž. s. 7

²²³ Rudé právo. 21.8.1968. č. 231. s. 1

²²⁴ Viz. rozhovor s Vladimírem Samkem.

vztahů by se očekávat dala, zvláště když byl jejich obsah evidentně ovlivněn klasickou prázdninovou „okurkovou sezónou“, která se projevuje kupříkladu poměrně rozsáhlými články o údajném spatření létajícího talíře ve Francii,²²⁵ nebo o návštěvě papeže Pavla VI. v kolumbijské Bogotě.²²⁶

Jediným deníkem, který byl schopen v rámci omezených možností na invazi zareagovat, byla Rovnost. Její redaktoři přerušili tisk a fotografii z atletických klání, která měla být původně v pravém horním rohu titulní strany, nahradili textem nočního svolání všemu lidu Čs. republiky od předsednictva ÚV KSČ. Další obsah šestistránkové Rovnosti byl zcela standardní, na titulní straně byl kupříkladu článek o návštěvě delegace z Voroněže v podniku ZKL Brno,²²⁷ podle všeho se jedná o tu samou delegaci z Voroněže, která byla v časných ranních hodinách eskortována na letiště.

Brzy ráno již byly redakce všech deníků obsazeny, sovětské jednotky měly situaci ulehčenou zejména tím, že takřka všechny redakce, včetně tiskárny, sídlily na stejné adrese. Novináři byli z redakcí vyhnáni, během dne ale roznášeli zvláštní jednostránková vydání novin ve formě jednoduchých letáků, které obvykle obsahovaly text svolání všemu lidu, vyjádření podpory politice strany a výzvy k zachování klidu. Zvláštní vydání Rovnosti pak čtenáře informuje, že krátce po půlnoci redakce obdržela zprávu o tom, že se „něco důležitého chystá“, proto byl pozdržen tisk.²²⁸ Zevrubně se k situaci novináři mohli na stránkách svých deníků vyjádřit až v následujících dnech.

Mezi zaměstnanci ČST Brno se informace o invazi do ČSSR rozšířila velmi rychle a v časných ranních hodinách již byli na pracovišti v ulici kpt. Jaroše přítomni takřka všichni. O začátku obsazování Brna pak byli podle vzpomínek tajemnice Marie Šigutové informováni leteckým důstojníkem ČSLA, který prý k sídlu televize doslova „přiběhl“ s informací, že je obsazováno letiště.²²⁹ Na místě byl i ředitel B.Pavlinec, který se pokoušel spojit s Prahou a následně přítomným redaktorům oznámil, že jim nemůže nic přikazovat a jestli chtějí natáčet, tak mohou jít. Do ulic následně vyrazili všichni přítomní redaktoři, fotografové a

²²⁵ Mladá fronta. 21.8.1968 – Brno. č. 231. s. 4

²²⁶ Svobodné slovo. 21.8.1968. č. 231. s. 2

²²⁷ Rovnost. 21.8.1968.č. 215. s. 1

²²⁸ Viz. kopie vydání otištěná in. : SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 92

²²⁹ Tamtéž. s. 12

kameramani.²³⁰ Jednotlivé štáby se rozjely nejprve na různá pracoviště velkých brněnských podniků, aby zachytily reakce pracujících z noční směny.²³¹ Ráno pak natáčely přímo v ulicích mezi hlavním nádražím a dnešním Moravským náměstím. Některým kameramanům, kteří byli sovětskými jednotkami při natáčení spatřeni, byly kamery zabavovány. Když se reportéři následně vydali do budovy Svazarmu v ulici Bašty a dožadovali se navrácení zabavených přístrojů, byl podle zápisu SNB ze sovětské strany vydán pokyn, aby byly kamery zničeny.²³² Mezitím se techničtí pracovníci ČST Brno přesunuli do Typosu a přítomní redaktoři začali shromažďovat informace z dění v ulicích, rezoluce z podniků a vyjádření jednotlivých občanů, kterých se sešlo velké množství a neustále přibývala. Od lidí přijíždějících z vesnic v okolí Brna pak byly získávány informace o postupu vojsk.²³³ Zajímavou informaci redaktoři obdrželi z nedalekého Lanžhotu, kde se měl údajně v prostoru lesní hájovny se sovětskými důstojníky sejít bývalý prezident Antonín Novotný, v doprovodu několika konzervativních členů strany, tato informace však není nijak potvrzena.²³⁴ Podle vzpomínek redaktorky Ludmily Sýkorové reportéři v průběhu dne postupně přešli na konspirativní způsob práce a do Typosu již s materiálem docházela pouze k tomu určená spojka, ke schůzkám jednotlivých redaktorů pak bylo určeno náhradní místo.²³⁵

Během dopoledních hodin ještě ČST vysílala z Prahy, brněnská televize se na vysílání po domluvě napojila kolem deváté hodiny a odvysílala několik vlastních natočených reportáží.²³⁶ Podle vysílacího plánu měla ČST Brno dne 21. srpna zajistit celorepublikové vysílání až od 18:40, kdy se z Brna měla vysílat reklama a následně pořad „Zábava pro nejednu večer“,²³⁷ před desátou hodinou ale bylo natrvalo přerušeno pražské vysílání a obě redakce se neměly jak spojit, protože nefungoval telefon. Šéfredaktoru publicistiky Lubomíru Popelkovi se nakonec podařilo dovolat drážním telefonem do Vídně, kde s ředitelem ORF Helmutem Zilkem²³⁸ domluvil zřízení obrazové trasy.²³⁹ Ředitel Pavlinec se v dopoledních hodinách

²³⁰ AMB. f. U26, Sbíрка vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 3, 4

²³¹ Například do KPS Brno, podle vzpomínek L.Sýkorové se tamější ředitel na shromáždění při čtení provolání všemu lidu ČSSR rozplakal. in. : AMB. f. U26, Sbíрка vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 4

²³² ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 21.8.1968. s. 2

²³³ Viz. rozhovor se Ctiborem Pokorným. Rozhovor se Ctiborem Pokorným vedl Daniel Samek, 29.4.2013. Ve sbírce autora

²³⁴ AMB. f. U26, Sbíрка vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 12

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž. s. 4

²³⁷ Archiv ČT Brno. Programová kniha pro rok 1968. neseříděno

²³⁸ H. Zilk (* 9.6. 1927 - + 24.10. 2008) byl kontroverzní rakouský novinář a politik, ředitel ORF, později v letech 1984 – 1994 starosta Vídně. Spekuluje se o jeho dlouholeté spolupráci s StB.

nacházel v prosklené budově KV KSČ, kde byl společně s ředitelem brněnského rozhlasu J. Juráškem a částí předsednictva KV KSČ internován a hlídán sovětskými vojáky, ozbrojenými samopaly. Pro jeho kontaktování byla vybrána redaktorka ČST Brno Věra Mikulášková, která se přátelila s jistou energickou občankou SSSR, která žila v Brně a přednášela na místní univerzitě. Mikulášková si podle svých vzpomínek připravila cedule s dotazy, na které se dalo odpovědět pouze ano nebo ne a využila svou ruskou přítelkyni, která se prý podle jejích vzpomínek na mladé vojáky, kteří prý vzbuzovali značné obavy a každý se jim vyhýbal, doslova „rozeřvala“.²⁴⁰ Ti je následně nechali projít do budovy, kde se za pomoci cedulí přes sklo s ředitelem Pavlincem, který měl zakázáno psát a mohl komunikovat pouze gestikulací a posunky, domluvila, že ČST Brno může začít samostatně celorepublikově vysílat.²⁴¹

Studio Typos sice ještě nebylo obsazeno i díky tomu, že byl nápis na průčelí budovy stržen,²⁴² jmenovky ulic byly zničeny a občané, kteří dokonce redaktorům do Typosu nosili i jídlo, posílali sovětské jednotky schválně špatným směrem.²⁴³ Pátrající Sověti dokonce několikrát projeli davem lidí přímo před Typosem, nechovali se ale nijak násilně a podle mnohých měli místo na mapě špatně označeno.²⁴⁴ Panovala však obava, že takový stav nevydrží dlouho, i díky předpokládanému napojení řady pracovníků televize na StB. Velmi úzký okruh lidí kolem L.Popelky tedy rozhodl, že se bude vysílat z vysílače Kojál, který se nachází zhruba 25 kilometrů severovýchodně od Brna a obsazení unikl. Na místo se před polednem vydal přenosový vůz, ve kterém byl pouze Popelka, několik techniků a dva kameramani. Na místě bylo zřízeno improvizované studio, které začalo od 14. hodiny vysílat do celé republiky a Rakouska, vysílání trvalo s přestávkami až do 17:20. Obsahem vysílání byly záběry z okupace, vyjádření jednotlivců i podniků, protesty a rezoluce, které se během dne redaktorům v Typosu podařilo nashromáždit. Černobílé vysílání bylo čistě informativní a bez hudební výplně, charismatický Popelka před kamerou seděl za stolem a na stěně za ním byla umístěna špatně osvětlená mapa ČSSR. Kojál byl izolován od redaktorů v Brně a Popelka tak přímo ve vysílání žádal kolegy novináře, aby mu prostřednictvím rozhlasu

²³⁹ 50 let televizního studia Brno. s. 48

²⁴⁰ Podle V.Mikuláškové byli vojáci zvyklí na tvrdý přístup a ostré slovo, které na ně platilo. Mikulášková ale v rozhovoru přiznává, že se svou kamarádkou brzy po invazi ztratila kontakt, z Brna zmizela a obává se o její další osud.

²⁴¹ Viz. rozhovor s Věrou Mikuláškovou. Rozhovor s Věrou Mikuláškovou vedl Daniel Samek, 12.6.2013. Ve sbírce autora

²⁴² Sověti pak v průběhu dne skutečně několikrát projeli kolem „zakamuflovaného“ Typosu, aniž by si ho všimli.

²⁴³ Viz. rozhovor s Věrou Mikuláškovou. Rozhovor s Věrou Mikuláškovou vedl Daniel Samek, 12.6.2013. Ve sbírce autora

²⁴⁴ Viz. dokument ČT Brno „Trošičníci z Kojálu“ z roku 2008, dostupný online ve videoarchivu ČT

poskytovali nové informace, rádio pak měl umístěné přímo na svém stole. Vysílání mělo velký mezinárodní význam, zahraničním tiskovým agenturám totiž zprostředkovalo informace o invazi a exkluzivní záběry z jejího průběhu. Popelka se pak v některých výstupech přímo pokoušel oslovit zahraniční novináře a pozorovatele v německém jazyce, vyzýval je, aby šířili informaci o nezákonné okupaci ČSSR.²⁴⁵

Domluva s ORF ohledně začátků živých přenosů probíhala pomocí cedulí, z Kojálu totiž nebyl přístup k drážnímu telefonu. Mezitím došlo k obsazení brněnského Typosu, nejdříve byl na menším spojovacím pracovišti v Barvičově ulici, které bylo zdálky výrazné díky parabolám, zajat televizní technik, ten byl následně pod hrozbou zastřelení donucen nasednout do transportéru a sověty do Typosu dovézt. Ti zde usilovně hledali zejména Popelku a vysílací stanoviště,²⁴⁶ nepředpokládali totiž, že by se mohlo vysílat odjinud. Po marném hledání a zjištění, že se z Typosu nevysílá, nakonec postavili hlídku před vchod a nikoho již dovnitř nepustili. Vysílání z Kojálu tak muselo být přerušováno díky pátrání sovětských helikoptér, které hledaly zdroj vysílání a vypnuto bylo vždy, když se některá přiblížila na dosah signálu. Po jejím odletu do bezpečné vzdálenosti se opět pokračovalo.²⁴⁷ Přítomné nijak nevyvedl z míry ani telefonát ředitele Ústřední správy spojů Karla Hoffmanna, dalšího z protireformních členů strany, působícího ve prospěch invazních jednotek, který jim nařizoval, aby vysílání okamžitě vypnuli. I tak bylo všem přítomným zřejmé, že na nápadném a z dálky velmi dobře viditelném Kojále nemůžou zůstat dlouho. V podvečerních hodinách jej proto opustili a nedlouho poté již u brány vysílače skutečně přistála sovětská helikoptéra, její posádka vysílač následně obsadila, vypnula a před areál postavila stráž. Technici jej však později zase zapnuli.²⁴⁸ Popelku se štábem však zde již nezastihli, krátce předtím odjeli do Brna, přenosový vůz pak pro účely případného dalšího vysílání zůstal chován v nedaleké vesnici, kde byl přikryt senem.²⁴⁹

Hlavní a pro brněnskou veřejnost i nejznámější stanoviště brněnského rozhlasu bylo na Sokolském stadionu v dnešní Kounicově ulici.²⁵⁰ Toto stanoviště mělo pro případné potřeby svobodného vysílání v průběhu invaze jednu podstatnou nevýhodu, sídlilo hned vedle

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Popelkovo jméno neznali a na místě se tedy vyptávali „kde je ten černý chlap?“, naráželi tak na Popelkovu barvu vlasů a opálení.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ 50 let televizního studia Brno. s. 52

²⁴⁹ Viz. dokument ČT Brno „Trošečníci z Kojálu“ z roku 2008, dostupný online ve videoarchivu ČT.

²⁵⁰ V roce 1968 Leninova ulice.

velitelství StB a bylo tak v rámci Šalgovičova rozkazu zajištěno prakticky okamžitě po jeho vyhlášení ve chvíli, kdy zde měl službu mladý hlasatel Pavel Minařík.²⁵¹ Brzy ráno pak bylo pracoviště příslušníky StB předáno pod kontrolu sovětským jednotkám, ty sem následně odmítaly vpustit ranní směnu, která se obratem vydala do Beethovenovy ulice.²⁵² Sovětští vojáci měli údajně obdržet informaci o tom, že brněnský rozhlas má dvě stanoviště. Za druhé stanoviště však mylně považovali rozhlasové hudební studio, vybudované z bývalého kina Dukla, které se nacházelo taktéž v objektu Sokolského stadionu, ale vedl do něj jiný vchod.²⁵³ Díky tomuto pochybení zůstalo skutečné druhé studio, které bylo v Beethovenově ulici a nebylo příliš známé, první den okupace neobsazeno a již brzy ráno v něm byla shromážděna většina personálu, včetně ředitele J. Juráška.²⁵⁴ Podle vzpomínek Zdeňka Šindeláře někteří zaměstnanci navrhovali, aby se vysílalo. Jurášek to odmítl s tím, že to není technicky možné, protože je prý již obsazena rozhlasová ústředna. Vedoucí technici jiné možnosti vysílání odmítli a z budovy odešli, Jurášek se tedy obrátil přímo na Šindeláře, aby vymyslel náhradní řešení. Padl návrh využít vysílače v Komárově, které se nacházely na odlehlém místě v polích a bylo zjištěno, že nejsou obsazeny a mají dvě volné telefonní linky. Šindelář se tedy přesunul na místo a zařídil, aby se vysílalo na jedné lince po okrajových frekvencích, vysílání pak nijak neovlivnilo ani obsazení Kontrolní služby radiokomunikační na Žlutém kopci v 11:45, po kterém byly vyřazeny z provozu takřka všechny radiostanice.²⁵⁵ M. Šindelář tak obstarával technickou stránku vysílání prakticky sám a v budově vysílače byl přítomen nepřetržitě až do následujícího dne.²⁵⁶

Samotné vysílání pak probíhalo ve studiu v Beethovenově ulici. Podle vzpomínek tehdejší hlasatelky Boženy Písařové sem již od jeho začátku díky terénní práci reportérů velmi rychle docházely zprávy o dění v ulicích, s podobnou rychlostí pak byly přijímány různé rezoluce z brněnských podniků. Obsahem vysílání dále byla různá varování, aby se občané sovětským jednotkám raději vyhýbali, nereagovali na jejich provokace a udržovali klid. Podle Písařové se pak ve vysílání skutečně objevovaly výzvy na přetáčení směrovek a ničení tabulí

²⁵¹ V té době již spolupracovník StB, později proslul plánováním útoku na Rádio Svobodná Evropa.

²⁵² Viz. rozhovor s Milošem Šindelářem. Rozhovor s Milošem Šindelářem vedl Karel Špalek, 7.5.2013. Ve sbírce autora

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 62. Činnost operačního štábu KS SNB Brno dne 21.8.1968. s. 2

²⁵⁶ Tamtéž.

s názvy ulic.²⁵⁷ Velmi brzy se podle ní objevila i informace o existenci a jménech „zrádců“, tedy V. Biřáka, D. Koldera, O. Švestky a dalších, která byla ve vysílání obratem zveřejněna. Písařová je ale přesvědčena o tom, že rozhlas během prvního dne neodvysílal žádné informace o mrtvých ani zraněných v důsledku invaze,²⁵⁸ i když podle svých slov do éteru v určitém transu četla všechno, co jí „přišlo pod ruku“, aniž by o tom měla čas jakkoliv přemýšlet.²⁵⁹ V hudebních pauzách, které mimo jiné vyplnily i taneční melodie Velkého smyčcového orchestru Československého rozhlasu,²⁶⁰ pak byla varována, aby ze studia raději vůbec nevycházela, nesmělo se ani svítit světly na znamení začátku vysílání, světelné pokyny nahradila gestikulace. Během dne byla zaznamenána výrazná snaha o vypátrání studia ze sovětské strany, ta ale nebyla úspěšná, protože budova v Beethovenově ulici byla zbavena cedulí podobně, jako nedaleký Typos,²⁶¹ důležitým faktorem byl i fakt, že málokterý občan, který v rozhlase nebyl přímo zaměstnán, o existenci tohoto pracoviště věděl.²⁶² Písařová, která v hlasatelně strávila celý den a podle svých slov se upřímně bála zejména o rodinu, byla večer po skončení vysílání odvezena domů automobilem, který byl přistaven před studiem. Později zjistila, že jej řídil příslušník StB, ten jí navíc na cestu obdaroval bochníkem chleba, který se jí ráno z důvodu velkých front nepodařilo zakoupit.²⁶³ StB tak evidentně víceméně kontrolovala situaci, patrně i s ohledem na výše zmíněný rozkaz S. Padrůňka však do vysílání během prvního dne invaze nijak aktivně nezasahovala.

²⁵⁷ Viz. rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Archiv ČRo. f. PL Brno 1968. i.č. 1-21 VIII. s. 2

²⁶¹ Budova ČT v Typosu a ČRo v Beethovenově jsou od sebe vzdáleny přibližně 50 metrů.

²⁶² Viz. např. rozhovor s Milošem Šindelářem. Rozhovor s Milošem Šindelářem vedl Karel Špalek, 7.5.2013. Ve sbírce autora

²⁶³ Viz. rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

5. Okupace Brna

5.1 Reakce lokálních bezpečnostních složek v průběhu okupace Brna

Situace se pro brněnskou KS SNB začala komplikovat již 22. srpna ve 3 hodiny ráno, kdy byl do nemocnice na Žlutém kopci přivezen postřelený sovětský voják, později zmiňovaný pouze pod příjmením Nabakov, který svým zraněním o dvě hodiny později podlehl. Sovětský důstojník, který ho doprovázel, lékařům na místě oznámil, že voják byl patrně postřelen jiným příslušníkem Rudé armády, ale mohl jej postřelit i místní občan.²⁶⁴ KS SNB incident začala ihned vyšetřovat, provedla výslechy několika sovětských vojáků a po sovětské prokuratuře požadovala poskytnutí důkazních materiálů, nebylo jí však vyhověno a sovětská strana si tak incident podle všeho vyřešila sama a variantu s útokem neznámého občana ČSSR tak pravděpodobně vyloučila. KS SNB se tento den pokoušela vyšetřovat i další případy spojené s invazí, konkrétně zastřelení V. Debnára aj. Žemličky, respektive zranění P. Romana, J. Trávníčka, B. Širokého, později pak i zranění M. Pauzerové, o kterém nejdříve informovala média. Z vyšetřovacích zápisů je zřetelné, že náčelníci k vyšetřování přistoupili zodpovědně a upřímně se snažili všechny případy nezávisle vyřešit, vždy však ztroskotali na požadavcích pro sovětskou stranu, která jim vstříc nikterak nevycházela, byť alespoň v případě V. Debnára zajistila navrácení některých ukradených věcí z jeho auta. Vyšetřování vždy ukončil sovětský vojenský prokurátor V. A. Karpuševský s tím, že případ byl již jeho lidmi vyšetřen a objasněn, s výsledky ale KS SNB pokaždé odmítl seznámit, protože se jednalo o vyšetřování v kompetenci sovětských vojenských orgánů.²⁶⁵

Dne 22. srpna ráno proběhla schůze KS SNB, za přítomnosti některých členů předsednictva KV KSČ, na které sice bylo konstatováno, že první noc po obsazení Brna proběhla z pohledu obyvatelstva překvapivě klidně, nicméně další podobný incident, jako bylo Nabakovovo zastřelení, by mohl do budoucna znamenat velké komplikace. Sověti totiž KS SNB vyhrožovali, že si jsou schopni zajistit pořádek vlastními prostředky a každý případný konflikt, na jehož konci by byl zraněný nebo zabitý sovětský voják, mohl vyústit

²⁶⁴ ABS, f. G/N 1-1, KS SNB Brno – vnitřní oddělení, i.č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Zpráva veliteli vojsk Varšavské smlouvy města Brna generálporučíkovi Ivanovovi, hrdinovi Sovětského svazu. s. 3

²⁶⁵ Viz. např. ABS, f. A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, VV-7/10-68. Vyšetřovací spis proti neznámému pachateli pro zastřelení Viliama Debnára dne 21.8.1968, tr. čin : ublížení na zdraví dle § 224/1 tr. zák. s. 46

v krvavou odvetu.²⁶⁶ Pracovní morálka a kázeň v rámci sboru byla náčelníky pochválena, bez vážnějších problémů mělo proběhnout i zajištění ubytování a stravování pro všechny jednotky. Někteří náčelníci podle zápisu měli prohlásit, že se za „pozitivní“ faktor okupace dá považovat fakt, že míra civilní trestné činnosti, zejména pak krádeží, byla snížena na absolutní minimum. Velké komplikace ale byly očekávány ve městě. Příslušníci VB se měli pokoušet aktivně zabránovat střetům zejména mladých lidí se sovětskými jednotkami, zabránovat jejich provokacím a za každou cenu tak předcházet konfliktům, které by mohly vyústit v tragédii. V žádném případě pak nesmělo docházet k poškozování sovětských vozidel a techniky. Z důvodu zrušení vlakových spojů navíc v Brně muselo neplánovaně zůstat mnoho cizinců, kterým měla být poskytnuta pomoc. Do ulic tedy měl být opět nasazen kompletní sbor, včetně příslušníků StB, kteří měli pokrýt kapacitní požadavky VB. Příslušníci měli tvořit maximálně tříčlenné skupiny a dopravní přestupky měly být řešeny s citem a do jisté míry omlouvány kvůli narušení dopravní situace vojenskými transporty a zácpami.²⁶⁷

Na závěr jednání se náčelníci vyjádřili v tom smyslu, že plní úkoly od náměstka MV S. Padrůňka z předchozího dne, a to plně v souladu s politickým kurzem předsednictva místního KV KSČ, což jeho přítomní členové uvítali. Byla to nicméně spíše zdvořilostní fráze, podobně jako následné konstatování, že dosud nedošlo k ničemu, co by nasvědčovalo, že příslušníci SNB neplní své pokyny podle politické vůle předsednictva KV KSČ. V takovém případě by KS SNB se sovětským velením nemohla vůbec jednat. Přítomní členové stranického krajského vedení byli dále ujišťováni, že s nimi vedení KS SNB zůstane ve stálém styku s KV KSČ a došlo k vzájemné dohodě, že spolu zástupci obou institucí budou veškerý další postup konzultovat.²⁶⁸ Vedení KS SNB tedy bylo v poněkud schizofrenní situaci, kdy prakticky stálo mezi sovětským velením a krajským stranickým vedením. Se sověty ale spolupracovat muselo, aby v Brně mohlo garantovat alespoň elementární pořádek a klid v ulicích. Sověti ale po KS SNB chtěli spolupráci s rozdělením „rebelujícího“ předsednictva KV KSČ, které se odmítalo podrobit jejich požadavkům. Této instituci se KS SNB z rozkazu MV měla podřizovat, nemohla ale zaujmout jejich radikálně odmítavý postoj k sovětům, protože by tím ohrožovala bezpečnost obyvatelstva. Složky StB a VB následně,

²⁶⁶ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 22.8.1968. s. 1

²⁶⁷ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 22.8.1968. s. 2

²⁶⁸ Tamtéž. s. 2

s ohledem k všeobecným pochybnostem o svém postoji z prvního dne invaze, zveřejnily prohlášení, ve kterém deklarovaly svou příslušnost k řádně zvoleným stranickým orgánům.²⁶⁹

Další schůze KS SNB proběhla ráno 23. srpna a byl na ní hodnocen postup z předešlého dne, ve kterém došlo k několika menším incidentům mezi příslušníky SNB a sovětskými jednotkami, jednalo se například o zabavení a nevrácení služební zbraně, zapůjčení a nevrácení služebního vozidla a Jeden strážník byl po pohrůžkou zastřelení dokonce donucen po dvě hodiny plnit rozkazy sovětských vojáků.²⁷⁰ Sovětské velení je ale podle všeho nijak nekomentovalo. Na další den pak měla být posílána ochrana skladišť zbraní, podle všeho právě před sovětskými vojáky. Těm se mělo pomoci při pátráních po tajných vysílačkách a pro jejich přesuny po ulicích Brna měl být vždy přidělen doprovod z řad příslušníků SNB, aby se zamezilo bloudění invazních jednotek ve městě.²⁷¹ Hlavním úkolem pro všechny příslušníky SNB, kterým měl generálporučík Ivanov podmiňovat odchod jeho jednotek z města, mělo být udržení klidu v ulicích, zamezení demonstrací a zejména zamezení psaní a vylepování antisovětských nápisů s tím, že stávající měly být urychleně odstraněny, na nápisy a plakáty kladl Ivanov trochu překvapivě největší důraz. Příslušníci SNB, kteří byli již třetí den ve stavu maximální pohotovosti, však nebyli z kapacitních důvodů schopni Ivanovovi požadavky plnit, do ulic tak s noži vyrážely i jednotlivé sovětské hlídky, které antisovětské plakáty a letáky samy strhávaly, ty objevovaly znovu v jiných variantách.²⁷² Podle přítomných náčelníků se několik demonstrací z předchozího dne odvrátit podařilo, ale u větších shromáždění byli příslušníci SNB zcela bezmocní, kvůli zákazu použití všech forem fyzického násilí proti obyvatelstvu. Větší zásahy pak Brňané považovali za příznak otevřené spolupráce SNB se sověty, takže se jim příslušníci snažili vyhnout.²⁷³ Na opatření k zajištění pořádku byl nicméně vyčleněn maximální počet jednotek, včetně příslušníků ČSLA a o pomoc byla požádána i Vojenská akademie Antonína Zápotockého. Vzhledem k stresujícím podmínkám byli náčelníci opakovaně upozorňováni, aby si při zajišťování pořádku udržovali stálý přehled o svých jednotkách, a aby nerozhodovali samostatně, bez vědomí štábních

²⁶⁹ ABS, f. G/N 1-1, KS SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Prohlášení. s. 1

²⁷⁰ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. KS SNB – k rukám mjr. Raka. s. 1

²⁷¹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 4, 5

²⁷² FAJMON, Hynek et al. Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 64

²⁷³ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápis a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání rady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 23.8.1968. s. 2

útvary.²⁷⁴ Na těchto opatřeních je zřetelně vidět, jak se KS SNB snažila postupovat opatrně a „balancovala“ mezi pomocí okupačním jednotkám a podporou československých stranických orgánů.

Situace v ulicích Brna se v průběhu 23. srpna podle všeho skutečně v rámci možností částečně uklidnila, byly zaznamenány protesty zejména mladých lidí, které však podle hlášení nepřesáhly hranici únosnosti. Na ranní poradě štábních útvarů a služeb KS SNB z 24. srpna tak byly řešeny převážně organizační a provozní záležitosti, spojené s nepřetržitým trváním stavu maximální pohotovosti, který všechny přítomné notně vyčerpával. Probíralo se zajištění etapového stravování všech příslušníků i jejich odpočinku a hygieny. Ze zápisu je zřejmé, že se velká část sboru octla na pokraji sil. Náčelníci byli opětovně nabádáni k udržování vysoké morálky a kázně svých jednotek, případné žádosti o propuštění ze služby měli neprodleně řešit, stejně jako žádosti o odpočinek.²⁷⁵ Menší část sboru byla z Brna dokonce převelena na Oddělení pasové kontroly u hranic s Rakouskem, kde v souvislosti s okupací docházelo k hromadným přechodům přes hranice. Příkaz byl zdůvodněn tím, že odjíždějící lidé nemají platné doklady.²⁷⁶ Toto převelení se ale KS SNB příliš nevyplatilo, 25. srpna se totiž situace v Brně oproti předcházejícím dnům značně zdramatizovala. Narostl počet provokací sovětských jednotek, velmi často pak pod vlivem alkoholu. Oproti slibům generálporučíku Ivanovovi ani nijak neubýval počet antisovětských nápisů a plakátů a jejich odstraňování nemělo valný smysl, protože se na uvolněných místech v zápětí objevovaly další. Zástupci sovětského velení pak dokonce na jednání s KS SNB přišli s obviněním, že po jejich jednotkách bylo v noci z 24. na 25. srpna střeleno, což ale následné šetření nepotvrdilo. Došlo nicméně k dalším menším konfliktům mezi příslušníky VB a Rudé armády, při kterých se sovětské vojáky násilím domáhali zbraní a dalšího materiálu.²⁷⁷ Sovětské jednotky se evidentně potýkaly s velkými problémy se zásobováním a neváhaly k získání potravin použít násilí. Z jejich strany došlo i k několika nočním vloupáním do obchodů s potravinami, tristní situaci sovětských vojáků pak nejlépe ilustruje fakt, že byli někteří vojáci dokonce spatřeni, jak chodí

²⁷⁴ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 23.8.1968. s. 2

²⁷⁵ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 24.8.1968. s. 1, 2

²⁷⁶ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 24.8.1968. s. 1

²⁷⁷ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 25.8.1968. s. 1

po lese a pojídají různé plodiny a rostliny, včetně nejedlých hub. KS SNB proto vydala nařízení, aby byly sklady potravin zajišťovány hlídkami ČSLA, jejichž velitelé budou ovládat ruský jazyk. Tyto hlídky se měly skládat minimálně z deseti mužů, u menších hlídek hrozilo nebezpečí, že by je mohly sovětské jednotky „odstranit“.²⁷⁸ Sovětská strana, která se situací ve městě nebyla spokojena, následně provedla určitá odvetná opatření a její jednotky podnikly razii do redakcí Rovnosti a Rudého práva, kde byl zadržen jeden redaktor, který byl ale ještě týž den propuštěn. Dále obsadily tiskárny Grafie, kde bylo zničeno vnitřní zařízení, podle všeho se jednalo o místo, kde byly tisknuty letáky s protisovětskou tematikou. I zde byl na krátkou dobu zatčen jeden z pracovníků.²⁷⁹ KS SNB na vzniklou situaci reagovala tím, že všechny jednotky stáhla z hranic zpět do Brna a zakázala jim opustit město, brněnská posádka ČSLA pak na posílení hlídek VB krátkodobě poskytla sto vojáků.²⁸⁰

26. srpna již náčelníci KS SNB netrpělivě očekávali výsledky moskevských jednání, která podle jejich předpokladů měla trvat ještě den, nepouštěli se tedy do žádných úkolů a rozhodli se vyčkávat, navíc je omezoval nedostatek pohonných hmot. Náčelníci nicméně v souvislosti s předpokládaným návratem československé delegace očekávali další zhoršení poměrů a vlnu odchodů do emigrace,²⁸¹ jejich odhad budoucího vývoje politického kurzu byl tedy poměrně přesný. Po návratu delegace, ke kterému skutečně došlo následující den, se generálporučík Ivanov s politickými a stranickými zástupci dohodl na tom, že jeho jednotky opustí město. KS SNB, jejíž jednotky byly zcela vyčerpané, tyto kroky uvítala, příslušníky ČSLA, které měla dosud k dispozici, již z příkazu MNO totiž nemohla využívat a mohla si již i dovolit snížit stav pohotovosti na polovinu, poprvé od jeho vyhlášení ze začátku invaze. Výrazná změna dikce všech zúčastněných je patrná ze zápisu ze schůze štábních útvarů KS SNB z 28. srpna, tedy dne, kdy se již takřka všechny sovětské jednotky stáhly mimo město. Na jednání byla nejprve tlumočena pochvala od předsednictva Jm KNV, podle kterého se příslušníkům SNB podařilo zachránit před zničením televizní, rozhlasová a další technická

²⁷⁸ Tamtéž

²⁷⁹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 25.8.1968. s. 1

²⁸⁰ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápis a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 25.8.1968. s. 1

²⁸¹ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápis a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 26.8.1968. s. 1, 2

zařízení, takže mohou být okamžitě použita pro normalizaci situace v ČSSR.²⁸² V dalším bodu porady byla odmítnuta označení KS SNB jako kolaborantské organizace ze strany některých důstojníků ČSLA s tím, že se ČSLA pouze snaží odvrátit pozornost od svého kapitulčního postoje.²⁸³ Přítomní dále konstatovali, že byly odmítnuty tendence a požadavky armády a VKR, aby StB zpravodajsky pracovala proti sovětským jednotkám. KS SNB k tomu vydala prohlášení, že je schopná nadále zajišťovat ochranu funkcionářů, vyžadování platných zákonů ČSSR, dodržení veřejného pořádku a klidu a normalizaci činnosti institucí a orgánů. Na závěr porady byla kladně ohodnocena úloha generálporučíka Ivanova, zejména pak jeho solidní jednání a plnění slibů.²⁸⁴ Je tedy zřejmé, že vedoucí činitelé KS SNB po zveřejnění výsledků dohod z Moskvy, které navíc v zásadě předpokládali, zaujali pragmatický postoj a plně se postavili za budoucí „normalizátory“. Vnímání situace v SNB nicméně nebylo tak jednoznačné a KS SNB musela po návratu politických špiček řešit spory ve vlastních řadách. Po vyslechnutí Dubčekova projevu byl prý ze strany důstojníků VB porušen zákaz konzumace alkoholu a došlo k jejich konfliktu s některými příslušníky StB. Tito důstojníci byli degradováni a KS SNB si dala za cíl dosáhnout skutečné politické jednoty všech jejich příslušníků.²⁸⁵

5.2 Situace v ulicích Brna

Nijak překvapivě se i první den regulérní okupace města do ulic vydalo velké množství Brňanů, kteří sovětům dávali opakovaně najevo, že s invazí nesouhlasí a pouštěli se s nimi do debat a sporů. V zásadě velmi podobně pak v ulicích probíhaly i následující dny okupace. Do interakcí se nicméně nepouštěli všichni, mnozí s ohledem na minulost propadli deziluzi, že protesty stejně nic nevyřeší, naopak situaci mohou ještě více zkomplikovat s ohledem na události v Maďarsku v roce 1956, které byly krvavě potlačeny.²⁸⁶ Mnozí lidé pak pragmaticky předvíдали další kurz politického vývoje a k okupaci se pro jistotu nijak nevyjadřovali

²⁸² ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 28.8.1968, s. 1

²⁸³ Tamtéž

²⁸⁴ Tamtéž, s. 1, 2

²⁸⁵ Tamtéž, s. 2

²⁸⁶ Viz. např. rozhovor s Evou Samkovou. Rozhovor s Evou Samkovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

z kariérních důvodů.²⁸⁷ Podle mnohých pamětníků se ale mezi obyvatelstvem objevila nevídaná vlna solidarity.²⁸⁸

Během dne byla v centru Brna ze zaparkovaných aut postavena blokáda, která sovětským tankům zabraňovala v cestě. Podle pozorovatelů se objevovaly různé skupinky motocyklistů a automobilistů, které po Brně projížděly s transparenty nebo vlajkami a na zaplněném hlavním nádraží občané házeli po sovětských vojácích drobné kamínky a pokřikovali na ně různé nadávky a hesla.²⁸⁹ Objevil se velký počet letákových akcí, rezolucí a výzev k občanům, aby zachovali klid, nekolaborovali se sovětskými vojsky a přidali se ke generální stávce na protest proti internaci politických špiček KSČ.²⁹⁰ Na řadě míst se objevila stanoviště s podpisovými archy, ve kterých mohli občané vyjádřit nesouhlas s invazí do ČSSR alespoň svým podpisem. Ten den se na podpisovém stanovišti v Gagarinově ulici,²⁹¹ které bylo postaveno před Knihovnou Jiřího Mahena, podepsalo více než 6000 Brňanů, na dalším stanovišti v ulici Česká se podepsalo přes 10 000 lidí a před Mahenovým divadlem zase na 4000 občanů.²⁹² Náměstí Svobody zcela zaplnil rozlícený dav, který svůj hněv obrátil proti prodejně Sovětské knihy, sídlící přímo na rohu náměstí.²⁹³ Občané zničili neonové nápisy nad její výlohou a místo nich vyvěsili černé prapory, „přestavba“ prodejny je zaznamenána na mnoha dobových fotografiích. Kompletnímu zničení prodejny zabránili příslušníci VB, kteří byli občany následně označováni za Gestapo.²⁹⁴ Černé vlajky se objevily i na jiných budovách náměstí Svobody, případně na hotelu Continental.²⁹⁵ Na dnešní Kounicově ulici se měla skupina mladých lidí pokusit o destrukci obrněných vozů, u jednoho se jim podařilo strhnout barel s pohonnými hmotami, který se následně snažili zapálit a jejich počínání museli ukončit až sovětští vojáci, kteří je zahnali pod hrozbou zastřelením. Podle vzpomínek J. Pernese došlo ve stejné ulici i k dalším protestům mladých lidí, kteří se posadili do cesty tankům a sovětská

²⁸⁷ Viz. např. rozhovor s Vladimírem Samkem. Rozhovor s Vladimírem Samkem vedl Daniel Samek, 3.6.2013. Ve sbírce autora

²⁸⁸ Viz. např. rozhovor s Boženou Bečičkovou. Rozhovor s Boženou Bečičkovou vedla Jana Nosková, 17.8.2007. Sbírká Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR.

²⁸⁹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 22.8.1968. s. 1

²⁹⁰ Tamtéž, s. 2

²⁹¹ Dnešní Kobližná.

²⁹² BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 5

²⁹³ V tisku se nicméně objevily informace, že útok mohl být záměrně zahájen provokatérem.

²⁹⁴ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 22.8.1968. s. 1

²⁹⁵ FAJMON, Hynek et al. Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 61

technika se byla nucena na místě zastavit.²⁹⁶ Ve velkém počtu se začaly objevovat různé nápisy a vlastnoručně vytvořené plakáty s antisovětskou tematikou, případně s texty na podporu Dubčekova stranického vedení, které brzy zabraly takřka každou volnou zeď nebo výkladní skříň v centru Brna, polepeny ale byly i tramvaje a autobusy veřejné dopravy. Počet plakátů, transparentů a hesel šel do tisíců a obsah jejich sdělení byl mnohdy velmi originální a ve verších, obyvatelé se tak proti okupaci snažili postavit alespoň vlastní tvořivostí, karikaturami a humorem. Kromě obligátních nápisů typu „okupanti jděte domů“, případně útočně antisovětských jako „Československo - sovětské přátelství v krvi se zrodilo, v krvi je utopíte, sovětští okupanti“, „již nikdy fašistická, ani bratrská okupace“ nebo „přes hranici prošli, k naším srdcím neprojdou“, se tak objevovaly texty jako „běž ty honem Ruse pryč, než vytáhneme na tě bič, nedáme ti z chleba kůrku, jdi si domů pro machorku“, „host do domu – Bůh do domu, Rus do domu – čagan do ruky“, „slon ježka nespokne“, „počemu ty, sovětskij soldat, protiv Leninu?“, „z jídelního lístku hostince U pěti okupantů : krvavý boršč – vývar ruské blbosti – Brežněv ve vlastním potu – Ulbrichtův vous se žemličkou – Biľak na rožni – Brežněvův rozum – ruské přátelství na huntě – pravá ruská blbost“, „váš odchod a žádná družba je jediná naše tužba, jinak sleze náš drak a natrhne vám khaki frak“, případně „tak i v SSSR je nedostatek toaletního papíru, když musel Brežněv použít Varšavské smlouvy, dohod z Čierne nad Tisou, deklarace lidských práv“.²⁹⁷ Podle dobových fotografií byla jinak poměrně malá centrální část Brna nápisy a transparenty doslova poseta. Dle svědectví pamětníků pak trval přechod z hlavního nádraží na několik stovek metrů vzdálenou Českou ulici s tím, že by se všechny nápisy přečetly, takřka polovinu dne.²⁹⁸

Dne 23. srpna do Moskvy odcestovala československá delegace v čele s prezidentem L. Svobodou, její odjezd se přirozeně stal tématem diskuzí i v ulicích Brna. Podle ohlasů ale obyvatelé naději delegace na úspěch vnímali spíše pesimisticky. V Beta pasáži vznikl pomník k uctění památky J. Žemličky a V. Debnára. Celý prostor se zaplnil květinami a svíčkami a jejich fotky pak celému místu dominovaly. Pořádkové jednotky místo obklopily, aby se v okolí nemohly vytvořit velké skupiny obyvatel.²⁹⁹ Na fotografiích z toho dne je vidět průvod lidí, nesoucí zakrvácenou Debnárovu košili. Pokračovalo i organizování podpisových akcí a u Divadla bratří Mrštíků se během šesti hodin podepsalo na 5000 občanů. Další desetitisíce

²⁹⁶ FAJMON, Hynek et al. Sovětská okupace Československa a její oběti. s. 61

²⁹⁷ PECKA, Jindřich. Spontánní projevy pražského jara 1968-1969. s. 68-71

²⁹⁸ Viz. např. rozhovor s Igorem Czajkowským. Rozhovor s Igorem Czajkowským vedla Jana Nosková, 22.8.2007

²⁹⁹ Viz. dokument ČT Brno „Trošečníci z Kojálu“ z roku 2008, dostupný online ve videoarchivu ČT

podpisů byly nasbírány v různých podnicích nebo institucích, kupříkladu v Královopolské strojírně, Jihomoravských plynárnách, Meoptě Brno nebo Zbrojovce Brno.³⁰⁰ V poledne v Brně proběhla hodinová generální stávka, doprovázená zvuky kostelních zvonů.³⁰¹ V jejím průběhu se zaměstnanci sešli k dalším demonstracím. Objevovaly se nové nápisy na zdech, včetně hákových křížů, obvykle v přítomnosti pěticípé hvězdy. Na stromech v centru Brna byly pověšeny roztrhané vlajky SSSR.³⁰² Podle vzpomínek dramatika Petra Oslzlého tehdy skupina mladých lidí a umělců celé dny okupovala náměstí Svobody a všichni v přilehlých budovách i přespávali. Na brněnském centrálním náměstí pak neustále probíhaly různé diskuze, mítinky a další aktivity, jako například hromadné pálení stranických legitimací. Určitým vrcholem aktivit této skupiny bylo pomalování sochy maršála Malinovského, stojící u Domu umění na Malinovského náměstí.³⁰³ Poničení sochy hrdiny SSSR se pochopitelně nesetkalo s kladnou reakcí generálporučíka Ivanova, který vyhlásil, že socha musí být bezpodmínečně očištěna. Ivanov si stěžoval i na zničení sovětského vojenského vozu, který shořel při autonehodě. Tento hořící vůz je zachycen na řadě dobových fotografií.

Sověti se až po několika dnech okupace začali trochu intenzivněji věnovat vlastní propagandě. Nad Brno vzlétly jejich helikoptéry, které rozhazovaly letáky v ruském jazyce, v nichž vlády pěti států Varšavské smlouvy, podílejících se na invazi, proklamovaly, že jsou v ČSSR na výzvu nejmenovaných československých stranických a vládních činitelů, za účelem zabránění nástupu kontrarevoluce a fašismu a navrátily tak ČSSR zpět do řad socialistických republik.³⁰⁴ Občané tyto letáky nechávali ležet a jakmile došlo k jejich nahromadění, tak byly v rámci demonstrací spalovány, podobně jako krabice plné letáků, které do centra Brna svážela vozidla Rudé armády, aniž by se jejich posádky zdržovaly s distribucí.³⁰⁵ Sovětští vojáci se dále pokoušeli jednotlivým občanům rozdávat výtisky tzv. „Bílé knihy“, poměrně obsáhlé publikace, vytisknuté na malém formátu, která se v češtině pokoušela vysvětlovat

³⁰⁰ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 59

³⁰¹ Viz. např. Viz. rozhovor s Milenou Lukešovou. Rozhovor s Milenou Lukešovou vedla Jana Nosková, 28.8.2006. Sbírká Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR

³⁰² ABS, f. G/N 1-10, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 89. Přehled o incidentech v Jihomoravském kraji ve dnech od 21.8.1968 do 2.9.1968. Seznam usmrcených a zraněných osob – bezpečnostní situace. s. 3

³⁰³ Viz. rozhovor s Petrem Oslzlým in. : VANĚK, Miroslav; URBÁŠEK, Pavel (eds.). Vítězové? Poražení? Díl I, disent v období tzv. normalizace. s. 662, 663

³⁰⁴ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 60

³⁰⁵ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 25.8.1968. s. 2

důvody k invazi a okupaci.³⁰⁶ Sověti se vlastními silami pokoušeli i o odstraňování vylepovaných plakátů a letáků, několikrát se jim dokonce podařilo zadržet občany přímo při jejich distribuci nebo vylepování, případně při jejich hromadném převozu v automobilech. Všichni byli následně po několik hodin zadrženi. Během okupace Brna byli z různých důvodů sovětskými jednotkami zadrženi i další občané, vždy však byli po poměrně krátké době propuštěni.³⁰⁷

S velkým napětím byl v ulicích Brna očekáván návrat československé delegace z Moskvy a za účelem vyslechnutí výsledků jednání se na náměstí Svobody shromáždil velký zástup lidí. Po jeho skončení se přítomní nijak netajili zklamáním a na nedalekém stánku se státními losy začala okamžitě vznikat petice, ve které občané s výsledky těchto jednání vyjadřovali nesouhlas.³⁰⁸ Když se z reproduktorů, umístěných přímo na náměstí Svobody, ozvaly první rezoluce ze závodů, které znění tzv. Moskevského protokolu odmítaly, tak občané vyjádřili svůj názor bouřlivým potleskem.³⁰⁹ Následně opět začaly spontánně vznikat demonstrace, Brňané totiž příliš nevěřili, že by sovětská vojska v rámci plnění Moskevského protokolu opustila město.³¹⁰ Již v průběhu večera ale sovětské jednotky začaly Brno skutečně opouštět, takřka úplné stažení mimo město pak proběhlo následující den. S odchodem sovětských vojsk z Brna se již situace v ulicích výrazně zklidnila a k další velkým protisovětským demonstracím ve městě došlo až o rok později, při prvním výročí invaze.³¹¹

5.3 Postup lokálních politických a samosprávních orgánů během okupace

Špičky KV KSČ, MěstV KSČ, Jm KNV a MěNV během okupace zasedaly velmi často, mnohdy i několikrát denně a předsednictvo KV KSČ dokonce prakticky nepřetržitě, obvykle

³⁰⁶ Viz. např. rozhovor s Milenou Flodrovou. Rozhovor s Milenou Flodrovou vedla Jana Nosková, 27.3.2007. Sbírká Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, Digitální sbírky COH ÚSD AV ČR

³⁰⁷ ABS, f. G/N 1-10, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 89. Přehled o incidentech v Jihomoravském kraji ve dnech od 21.8.1968 do 2.9.1968. Seznam usmrcených a zraněných osob – bezpečnostní situace. s. 3

³⁰⁸ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Ohlas k jednání čl. delegace v Moskvě. s. 1

³⁰⁹ Tamtéž

³¹⁰ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 27.8.1968. s. 1, 3

³¹¹ Jednotkami Lidových milicí tehdy byli zastřeleni dva občané.

pak za přítomnosti zástupce pořádkových složek, kteří následně o obsahu jednání podávali hlášení. Zápisy z jednání bohužel často chybí a podle vyjádření některých delegátů, kteří se s obsahem jednání chtěli seznámit zpětně, mnohdy ani nebyly vyhotoveny.

Na rozdíl od prvního dne invaze se již členové předsednictva KV KSČ mohli 22. srpna volně pohybovat po Brně a jejich sídlo už nebylo obsazeno sovětskými vojáky. Ve stejný den si pak předsednictvo KV KSČ rozdělilo úlohy a kompetence a v podstatě se tím rozdělilo do dvou částí. První, vedená Alfrédem Černým, měla na starost politické otázky. Druhá, pod vedením Karla Neuberta, problematiku státní správy, se zaměřením na uklidnění situace, obnovu telefonního spojení, uvolnění dopravy a zajištění zásobování. Z dalšího vývoje událostí je patrné, že toto rozdělení předsednictva proběhlo i na základě politické orientace jednotlivých členů. Na stejném jednání byla dále zformulována, odsouhlasena a dána ke zveřejnění výzva „všem členům strany a občanům v Jihomoravském kraji“, ve které KV KSČ invazi opětovně odsuzuje a nabádá všechny občany k tomu, aby zůstali klidní.³¹² Zástupci KV KSČ se též sešli se sovětskými vojenskými orgány v Tuřanech. Jednání se nenesla v přátelské atmosféře, vystupování generálporučíka Ivanova ale bylo později popsáno jako vcelku seriózní. Ivanov žádal o pochopení a porozumění celé situace a akceptování nutnosti vojenské okupace, dále požadoval zajištění veřejného pořádku ve městě a varoval, že si její jednotky mohou vynutit i silou. Ivanov si stěžoval na chování Brňanů, kteří se podle něj vůči jeho jednotkám chovali agresivně, plivali po nich a vulgárně jim nadávali. Ostře odsoudil i hanlivé nápisy i manifestace a varoval, že všechny výše zmíněné okolnosti již samy o sobě poskytují příčinu k útoku, jeho jednotky ale zatím útočit nebudou, pouze v případě nucené sebeobrany.³¹³

Ve večerních hodinách v Tuřanech proběhlo setkání mezi sovětským vedením a v rámci kraje vysoce postavenými osobami, které se sověty kolaborovaly. Podle zápisu z jednání, které zaznamenal přítomný zástupce StB, zde bylo rozhodnuto o dalším dohlížení na činnosti pravicového křídla předsednictva KV KSČ, opětovně přítomné osobě KN pak bylo sovětským velením doporučeno, aby tuto část předsednictva nenápadně kontrolovala a umožnila mu

³¹² ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 22.8.1968. s. 2

³¹³ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 23.8.1968. s. 1

provádět pouze zásahy směřující k normalizování poměrů ve městě.³¹⁴ Při komunikaci s jeho zástupci raději neměly být zmiňovány žádné informace o plánech a dislokaci sovětských jednotek a mělo být zamezeno jejich kontaktům se státy ležícími mimo východní blok, případně pak jejich odchodům do emigrace. Tajemník předsednictva KV KSČ A. Černý měl být důrazně varován před odchodem do ilegality, varování měli být formou tiskové konference i představitelé médií. Ta podle sovětů šířila pouze poplašné zprávy. KN měl pokračovat ve vyhledávání „zdravých sil“ v řadách KV KSČ, MěV KSČ, Jm KNV a MěNV s tím, že jim měla být poskytnuta garance budoucí ochrany a podpory, což se dalo pochopit tak, že jim sověti slibovali kariéerní postup v rámci budoucí normalizace poměrů v zemi. KN sovětům sdělil, že je podle něj již většina funkcionářů Jm KNV ochotna spolupracovat, ze strany předsednictva KV KSČ je však podezříván z kolaborace a pravděpodobně je i sledován,³¹⁵ požádal proto, aby se jeho budoucí setkání se sovětským vedením mohla konat na utajeném místě na Gottwaldově třídě.³¹⁶

S. Švábenský na ranní plénu MěNV z 22. srpna konstatoval, že sověti příliš nerespektují MěNV jako hlavní orgán města a nesplnili jeho hlavní požadavek z 21. srpna, kterým měl být jejich kompletní odchod z Brna. Ivanov nicméně splnil všechny sliby ohledně zásobování. To se v Brně již značně zlepšilo, stále však bylo nedostatečné a na hranici kolapsu. Přítomní se dále shodli, že hlavní prioritou je pokoušet se udržovat alespoň elementární klid v ulicích, aby se zamezilo zraněním a ztrátám na životech. Z toho důvodu chtěli požádat orgány VB, aby začaly čistit antisovětské nápisy v ulicích a zamezovaly nadměrnému shlukování obyvatelstva, sovětským jednotkám se neměla poskytnout žádná záminka k případnému útoku. Jeden z přítomných dokonce poznamenal, že největší nepokoje způsobují tzv. „vlasatci“, proti kterým by mělo být preventivně zakročeno.³¹⁷ Plénum nakonec zformovalo několik požadavků pro sovětskou stranu, která měla odstranit jednotky z centra Brna, povolit provoz hlavního nádraží, plný provoz ČST Brno a uvolnit Státní spořitelnu. Požadavky měly být Ivanovovi zaslány prostřednictvím zástupců KS VB a Karla Neuberta.³¹⁸ Na odpolední schůzi MěNV probíral téma chystané generální stávky, na kterou se podle přítomných poslanců mělo vyčkat až do doby, než ji vyhlásí XIV. sjezd KSČ.³¹⁹

³¹⁴ Tamtéž, s. 4

³¹⁵ Tamtéž, s. 4 - 6

³¹⁶ Dnešní Cejl.

³¹⁷ AMB. f. B 1/1 – sbírka zápisů o schůzích MVmB a jeho složek. Zápisy z mimoř. plenárního zasedání ze dne 22. srpna.1968. s. 1

³¹⁸ Tamtéž, s. 1 - 5

³¹⁹ AMB. f. B 1/1 – zápisy o schůzích rady Měst NV. 22.8.1968 16:30. s. 2

Generální stávka skutečně proběhla a to již následující den v poledne, předsednictvo KV KSC stávkovou jednotu všech pracovníků ve své oficiální reakci ocenilo.³²⁰ Týž den pak zástupci KV KSC, společně se zástupci Jm KNV, se sovětskou stranou vyjednávali o vyklizení prostorů brněnského výstaviště, sověti jim vyšli vstříc s tím, že si přejí zajistit klidný průběh blížících se veletrhů. Sověti dále přislíbili, že se neprodleně postarají i o odcestování přibližně tří stovek rumunských občanů, kteří v Brně museli zůstat kvůli přerušení vlakové dopravy.³²¹ I plénum MěNV na své jednání poněkud překvapivě zařadilo i téma uskutečnění brněnských veletrhů, probíraly ale zejména případy zabití J. Žemličky a V. Debnára, včetně všech podrobností. Informace o jejich zabití se tedy evidentně rozšířila až 23. srpna. Další plénum pak bylo svoláno až na 26. srpen, pokud by nevznikla neočekávaná krizová situace.³²² Na radě MěNV pak Švábenský informoval o dalším jednání s Ivanovem. Ten byl s děním v ulicích hrubě nespokojen, řekl, že se neplní sliby o klidu v ulicích, zatímco on prý všechny své sliby splnil. Ivanov si přál, aby s ním byly předem konzultovány veškeré výzvy občanům a přítomné dále informoval o tom, že byl neznámým občanem Brna zabit sovětský voják, tato informace se ale později nepotvrdila. Zástupci ČSSR Neubert, Švábenský a generál Dočkal z ČSLA ho v reakci na tuto zprávu informovali o zastřelení Debnára a Žemličky, na to jim prý Ivanov odpověděl, „že to slyší poprvé“.³²³ Švábenský a Neubert mu sdělili, že převážná část občanů provokace nijak nevyhledává a všechny orgány dělají maximum pro to, aby se jim předcházelo. Žádost o přednostním informování Ivanova byla odmítnuta a následně se opětovně strhla hádka o použití slova „okupant“.³²⁴ Již 23. srpna dopoledne ale proběhlo další jednání s Ivanovem, tentokrát v budově Jm KNV v ulici Veveří. O poznání vstřícnější Ivanov zde přislíbil, že z Brna stáhne jednotky. Dále přislíbil, že umožní regulérní vysílání ČST Brno z její obsazené budovy, promluví se sestrou V. Debnára a nechá uvolnit hrad Špilberk. Ivanov, který posléze ani jeden ze slibů nesplnil, „na oplátku“ požadoval pomoc při hledání sovětského vojína, který během invaze dezertoval a naposledy byl viděn, jak ujíždí pryč na cizí motorce, se samopalem pověšeným na zádech a batohem plným granátů.³²⁵ Při následném pátrání však byli objeveni pouze tři jiní sovětští

³²⁰ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 59

³²¹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 8

³²² AMB. f. B 1/1 – sbírka zápisů o schůzích MVmB a jeho složek. Zápisy z mimoř. plenárního zasedání ze dne 22. srpna. 1968. s. 1, 2

³²³ AMB. f. B 1/1 – zápisy o schůzích rady Měst NV. 23.8.1968 07:30. s. 1

³²⁴ Tamtéž

³²⁵ AMB. f. B 1/1 – zápisy o schůzích rady Měst NV. 23.8.1968 12:30. s. 1, 2

vojáci, kteří utrpěli zranění při pádu z otevřených dveří automobilu a leželi v nemocnici.³²⁶ Ivanov dále požadoval pomoc pro rodinu ze SSSR, která žila na Lesné a obyvatelé jí v rámci odvety za okupaci zamezili vstup do domu.³²⁷ Švábenský později v rozhovoru pro Rovnost Ivanovovu ochotný přístup vysvětloval odletem L. Svobody do Moskvy.³²⁸

Ráno 24. srpna se odehrála tisková konference, na které za účasti novinářů a dalších představitelů sdělovacích prostředků vystoupil Karel Neubert. Výsledky tiskové konference, na které Neubert tlumočí výstup z výše zmíněného jednání s Ivanovem, vyšly takřka ve všech brněnských denících. Na tiskové konferenci byl přítomen i zástupce StB, který Neuberta v interním zápise označuje jako KN.³²⁹

Zlepšující se vztahy mezi lokálními politiky a sovětským vedením se opět zhoršily 25. srpna, v souvislosti s dalším obsazováním některých institucí. Předsednictvo KV KSČ proti těmto zásahům protestovalo a reagovalo vylepením rusky psaných plakátů, ve kterých byli sovětské vojáci slušnou formou vyzýváni k opuštění ČSSR.³³⁰ Mnozí zástupci KV KSČ v těchto dnech začali naplňovat sovětské obavy a skutečně se pokoušeli emigrovat, žádost o vydání cestovních doložek podal i tajemník předsednictva Ladislav Manoušek. Sověti poté Manouška a zastupujícího vedoucího tajemníka předsednictva KV KSČ Černého pozvali na schůzi do sídla brněnského MěNV v Nové radnici, kde byli varováni před vážnými následky, které by jejich pokusem o odchod do zahraničí mohly nastat s tím, že by proti nim mohly být použity vojenské prostředky.³³¹ Poslanci MěNV se v reakci na neúspěchy ve snaze přesvědčit Brňany, aby na zdi nic nevylepovali, rozhodli pro změnu strategie s tím, že sami začali nejučinnější hesla nahrazovat smířlivějšími, protože taktika varování občanů před vylepováním nikam nevedla a bílá místa byla ihned zaplňována.³³² Zástupci lokálních samosprávních a stranických orgánů pak poněkud omezili svoji aktivitu, řešili hlavně

³²⁶ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 58

³²⁷ AMB. f. B 1/1 – zápisy o schůzích rady Měst NV. 23.8.1968 12:30. s. 1

³²⁸ Rovnost. 24. 8. 1968. zvláštní vydání. S. 1

³²⁹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 8

³³⁰ ABS, f. N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 7. Zápisy a usnesení z porad štábu KS MV a KS SNB Brno z období 1966 – 1970, Zápis ze zasedání porady štábních útvarů a složek KS SNB Brno 25.8.1968. s. 1

³³¹ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 10

³³² AMB. f. B 1/1 – zápisy o schůzích rady Měst NV. 25.8.1968 16:00. s. 1

zásobovací, hospodářské a dopravní problémy Brna a vyčkávali na výsledky jednání a návrat československé delegace z Moskvy.

Po jejím návratu a přečtení komuniké byla svolána mimořádná schůze pléna KV KSČ, které se plně postavilo za výsledky XIV. sjezdu KSČ z Vysočan. Řada přítomných si stěžovala na nedostatečnou informovanost o průběhu moskevských jednání a jejich výsledek měl být, podle mínění většiny přítomných delegátů, vynucen. Přítomní se dále shodli na tom, že veřejnost kompromisy z Moskvy nepřijme, výsledky moskevských jednání je však nutné vnímat realisticky, protože většina národa nemůže odejít do ilegality.³³³ Výsledný postoj se tedy dá vnímat jako jakési populistické gesto směrem k veřejnosti. I předsednictvo MěšV KSČ zůstalo po návratu delegace z Moskvy nejednotné,³³⁴ na následném plénu ale podobně jako KV KSČ vydalo prohlášení, ve kterém stojí pevně za výsledky mimořádného XIV. sjezdu KSČ,³³⁵ ze zápisu je ale zřejmé, že jsou si delegáti vědomi toho, že jejich prohlášení má pouze symbolický charakter. Vedení MěNV a Jm KNV se pak postavila plně za realistická zhodnocení situace, patrná z projevů Svobody a Dubčeka.³³⁶ Večer 27. srpna pak proběhla jednání stranických zástupců s Ivanovem, na kterém se Ivanov omluvil za chování některých svých důstojníků a oznámil přípravu zahájení opatření, podle kterého by sovětské jednotky v Brně zcela přestaly hlídkovat, opustily zabrané objekty a stáhly se mimo město.³³⁷ V tomto případě začalo být Ivanovovo opatření realizováno okamžitě. Jediným stranickým orgánem, který tak zůstal plně oddán proreformním myšlenkám bez ohledu na politický vývoj, bylo předsednictvo KV KSČ, i ono se však během krátké doby muselo poddat.

5.4 Vývoj v brněnských médiích do odchodu sovětských jednotek z Brna

Situace v brněnských denících během okupace byla značně turbulentní. Redakce byly střídavě obsazovány a zase uvolňovány a deníky vycházely nepravidelně a v malém rozsahu, často ve formě krátkých zvláštních vydání, která byla tisknuta v improvizovaných tiskárnách na nestandardní papír a formát a roznášena do ulic samotnými redaktory. Tato vydání se

³³³ MZA, f. G 593, KSČ – Jihomoravský krajský výbor, Brno, i. č. 23. Protokoly ze schůze pléna KV KSČ. Ze dne 27.8.1968. s. 5

³³⁴ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 16. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno. s. 5

³³⁵ AMB, f. R 149, KSČ – městský výbor Brno. i.č. 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno 27.8.1968. s. 13

³³⁶ AMB. f. B 1/1 – sbírka zápisů o schůzích MVmB a jeho složek. Zápisy z mimoř. plenárního zasedání ze dne 28. srpna.1968. s. 6

³³⁷ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Souhrn informací ze dne 27.8.1968. s. 1

bohužel z části nedochovala. Všechny brněnské deníky se postavily proti okupantům a jejich díkce byla v prvních dnech v zásadě velmi podobná, stejně tak i obsah. Ten byl navíc limitován přerušением kontaktů s mateřskými redakcemi v Praze, který omezil i brněnské sídlo ČTK. S postupem dnů se deníky začaly trochu více samostatněji profilovat, některé si zachovaly určitý odstup a přinášely pouze suché informace, jiné nechaly do článků promítnout emoce.

Dne 22. srpna vyšly v omezeném rozsahu všechny deníky s výjimkou kromě Mladé fronty, jejich obsah je překvapivě věcný a invazi a okupaci pojmají v rámci možností bez emocí. Kromě reakcí různých organizací a institucí se k událostem krátce vyjadřovaly i samotné redakce, které svorně vyhlášovaly podporu Dubčekovu vedení KSČ.³³⁸ Některé deníky pak vyšly až v průběhu dne, konkrétně Lidová demokracie, Svobodné slovo a Rovnost. Rovnost a Svobodné slovo tento den přinesly nejvíce informací, vesměs pak z celorepublikového dění, informovaly i o jménech údajných kolaborantů.³³⁹ V tento den pod hlavičkou všech v Brně vycházejících deníků vyšlo i „Zvláštní společné vydání“ v rozsahu dvou stran, obsahující vyjádření podpory Dubčekovu vedení, odsouzení okupace a výzvy ke klidu. Překvapivě velmi malý prostor je zde věnován i prvním informacím o zabitých z předešlého dne, zatím beze jmen. 23. srpna vyšly všechny deníky, v jejich obsahu jsou již patrné určité rozdíly, některé deníky o okupaci informují více obecně, stroze a obsah staví na proklamacích různých organizací, do této skupiny patří Práce, Zemědělské noviny a Lidová demokracie. Ostatní deníky přinesly více informací z dění v ulicích Brna, kupříkladu Mladá fronta, která na titulní straně přináší fotografie pomalovaných vozů veřejné dopravy a dlouhý článek věnovaný pouličním reakcím obyvatel Brna,³⁴⁰ nebo Rovnost, která jako první informuje o postřelení Marie Pauzerové.³⁴¹ Rudé právo pak působí jako jakýsi „kompilát“ obou přístupů a přináší i některé články z jiných deníků, je zřejmé, že spolu redaktoři navzájem spolupracovali a předávali si informace.

Vydáním brněnských deníků z 24. srpna dominují informace o zabití J. Žemličky a V. Debnára z prvního dne invaze, ty nepřináší pouze Lidová demokracie, jejíž obsah je opět zaměřen hlavně na různé proklamace a vyjádření z domova i zahraničí, vztahující se k okupaci. Rovnost informuje o tom, že brněnské stranické orgány navázaly kontakt s J.

³³⁸ Viz. např. „Prohlášení redakce Zemědělských novin“ in. : Zemědělské noviny. 22.8.1968. č. 200. s. 1

³³⁹ Viz. např. článek „Navzdory Kolderům a Biřákům“ in. : Svobodné slovo. 22.8. 1968. č. 232. s. 4

³⁴⁰ Mladá fronta. 23.8. 1968. č. 231. s. 1

³⁴¹ Rovnost. 23. 8. 1968. č. 217. s. 4

Špačkem.³⁴² Rudé právo pak prakticky celé vydání věnuje výsledkům XIV. sjezdu KSČ v Praze,³⁴³ stejně jako další společné vydání všech brněnských deníků. Mladá fronta čtenáře informuje o tom, že byla její redakce obsazena, redaktorům se ale podařilo dát dohromady standardní obsah, problémy mělo i Svobodné slovo, které vyšlo pouze na jedné straně, na které přineslo článek o to, že je J.Špaček již na svobodě,³⁴⁴ tato informace se nicméně nepotvrdila.

V největších potížích se ocitla Práce, která vyšla ve velmi improvizovaných podmínkách na malém formátu, jako přetisk textu psacího stroje. Vydání se patrně v rámci odvety nese poprvé v útočnějším duchu s články jako „kolik je těch kontrarevolucionářů“,³⁴⁵ všechny deníky se do té doby pokoušely psát věcně. Dne 25. srpna, kdy se tématem deníků stal předpokládaný návrat československé delegace z Moskvy, se k radikalizovanému slovníku Práce přidala i Mladá fronta, změny dikce začaly být patrné i ve Svobodném slovu a Rovnosti, Ty se naplno projeví v dalším vydání z následujícího dne, kdy vyšla Rovnost „doslova pod ochranou samopalníků“, redaktoři prý byli podrobena osobní prohlídce a vyhnáni na ulici. Následně se ale dostali zpět do tiskárny a za zády sovětských jednotek vytiskli dvoustránkové vydání. Poprvé během okupace se zde objevuje rozhovor se zástupcem předsednictva KV KSČ, ve kterém informuje, že se jej sověti pokouší aktivně rozložit.³⁴⁶ I 27. srpna se dvoustránková Rovnost více věnuje aktivitám své mateřské organizace a tomu odpovídá i ostřejší antiokupační slovník. Na titulní straně je i reportáž z pohřbu J. Žemličky.³⁴⁷

28. srpna již deníky reagovaly na návrat delegace z Moskvy, Lidová demokracie přinesla obsah komuniké a nijak obšírněji s k němu redakčně nevyjadřovala, na první straně pak tučně přetiskla výzvu ke konsolidaci,³⁴⁸ podobně reagovalo i Rudé právo. Redakce Mladé fronty naopak hned na titulní straně obsah dohod z Moskvy odmítla a vyjádřila se v tom smyslu, že pokud nebude moci psát svobodně, tak raději vůbec,³⁴⁹ podobně reagovala i Práce, odmítavý postoj byl jasně patrný i ve Svobodném slovu. Tento den pak vyšla hned tři zvláštní vydání Rovnosti. První jednostránkové vydání obsahuje protest KV KSČ proti výsledku

³⁴² Rovnost. 24. 8. 1968. č. 218. s. 1, 2

³⁴³ Rudé právo. 24. 8. 1968. č. 235. s. 1

³⁴⁴ Svobodné slovo. 24. 8. 1968. č. 234. s. 1

³⁴⁵ Práce. 24. 8. 1968. č. bez čísla. s. 2

³⁴⁶ Rovnost. 26. 8. 1968. č. 3. s. 1, 2

³⁴⁷ Rovnost 27. 8. 1968. č. 221 s. 1

³⁴⁸ Lidová demokracie. 28. 8. 1968. bez čísla. s. 1

³⁴⁹ Mladá fronta. 28. 8. č. 237. s. 1

moskevských jednání.³⁵⁰ Druhé vydání zabírá kompletní přepis projevu A. Dubček, je zde i výmluvný článek „budoucímu cenzorovi“, který předpovídá velmi brzké zavedení tuhé cenzury a konec svobody tisku.³⁵¹ Třetí vydání obsahuje projev L. Svobody a obsáhlejší vyjádření předsednictva KV KSČ, které výsledky moskevských jednání neuznávalo.³⁵² V průběhu následujících byli do deníků skutečně nasazeni sovětští cenzoři, kteří ovládali latinské písmo a jejich přítomnost je na výtiscích jasně patrna, cenzurovaná místa jsou překryta bílým polem. Ta se objevovala zejména v Mladé frontě a Rovnosti, i jejich redaktoři však postupně přešli do režimu autocenzury.

Vysílání ČST Brno se ode dne 22. srpna vrátilo zpět do Brna, konkrétně do budovy Ústavu přístrojové techniky ČSAV na Královopolské ulici, která byla k dispozici díky ochotě ředitele ústavu Armina Delonga. Místo bylo vybráno techniky kvůli dobrému signálu, následné vysílání však již mělo pouze regionální dosah. Vysílalo se v polních podmínkách, z malé místnosti a s jedinou kamerou. Hlasatelem byl opět L. Popelka, za ním bylo pověšeno bílé prostěradlo, které sloužilo jako projektor, na který byly promítacím zařízením promítány záběry bez zvuku, ve vysílání tak byl slyšet pouze charakteristický zvuk promítacího stroje. Podle Delongových vzpomínek bylo vysílání velmi tiché a nenápadné, zainteresované osoby do budovy chodily po jednom a zadním vchodem. Vysílání probíhalo přibližně v hodinových intervalech, Popelka v něm divákům podával informace o dění v ulicích, snažil se je nabádat ke klidu a k ignorování sovětských vojáků, opětovně se v němčině pokoušel oslovovat zahraniční novináře, prosil je, aby ho nadále poslouchali a pokusili se ČSSR nějak pomoci, například aby o situaci v ČSSR informovali OSN.³⁵³ Stěžejním obsahem vysílání pak byly natočené záběry z ulic Brna. Následující den Popelka i s kameramanem Jindřichem Brösslerem odjeli automobilem do Vídně, kam přivezli i magnetofonové pásky s natočenými reportážemi a záběry z okupace. ORF s Popelkou natočila několik rozhovorů, Popelka následně poskytl rozhovor i časopisu Stern a dokonce se ve Vídni neúspěšně pokoušel zřídit mezinárodní vysílání, které mělo probíhat z lodi u Jugoslávského pobřeží. H. Zilk jeho návrhy údajně odmítl s tím, že „jsou v Rakousku rádi, že se Rusů zbavili.“³⁵⁴ Popelka se posléze do Brna vrátil, protože jeho manželka nechtěla emigrovat, v příštích dnech však do Vídně nadále vozil natočené reportáže. Brössler s rodinou už v zahraničí zůstal, protože se obával perzekucí

³⁵⁰ Rovnost 28. 8. 1968. č. 5. s. 1

³⁵¹ Rovnost 28. 8. 1968. č. 222. s. 1, 2

³⁵² Rovnost 28. 8. 1968. č. 6. s. 1

³⁵³ Viz. dokument ČT Brno „Trošečníci z Kojálu“ z roku 2008, dostupný online ve videoarchivu ČT

³⁵⁴ AMB. f. U26, Sběrka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 19

kvůli svému židovskému původu. Později pracoval jako kameraman u německé ZDF.³⁵⁵ Popelku, pro kterého již byla další přítomnost v Brně nebezpečná, protože jeho tvář již znali takřka všichni včetně sovětů, před kamerou brněnské televize nahradil redaktor Jiří Vondráček. Vysílání z budovy ČSAV pak i přes jisté komplikace pokračovalo v přibližně hodinových intervalech s podobným obsahem až do 26. srpna. V té době již v Brně v podobném rozsahu vysílala i „konkurenční“ prosovětská televize, která si svoje paraboly rozestavila v Kohoutovicích. Její agitující hlasatele se silným ruským přízvukem však nikdo nebral příliš vážně.³⁵⁶ Zainteresovaní pracovníci televize se mezitím pokoušeli najít vhodnější místo, kde by bylo vysílání méně ohroženo. Našli jej ve spolupráci s některými zástupci ČSLA, kteří s okupací nesouhlasili. Jednání probíhala za zády VKR.³⁵⁷ Kamery a přenosový vůz, již dříve uschovaný na venkově po vysílání na Kojále, se přestěhovaly do nedalekého vojenského cvičiště, přezdívaného „Kozina“, které pro vysílání nabízelo velmi dobré podmínky, Kojál byl v těch dnech díky svým technikům totiž opět v provozu a poskytoval dostatečný signál. Zde bylo v prostoru kontrolní věže tankové střelnice zřízeno improvizované studio, vojáci ČSLA navíc pomohli ukrýt přenosový vůz, kterému denně měnili maskování a přítomnost československých armádních jednotek redaktorům poskytovala určité krytí, věděli totiž, že sověti mají zákaz jakkoli zaútočit na československé jednotky a její techniku.³⁵⁸ Vysílání z nově připraveného studia „pod ochranou ČSLA“ bylo spuštěno 27. srpna, před kamerou stál opět J. Vondráček. Jeho průběh byl, stejně jako při vysílání z Kojálu, přerušován, když se přiblížila sovětská zaměřovací helikoptéra. Sověti ve svém vlastním televizním vysílání otevřeně vyhrožovali tím, že studio zničí a když se jim zdroj vysílání nedařilo lokalizovat, tak prý podle vzpomínek tamějších zaměstnanců vyhrožovali tím, že raketami rozstřílí vysílač Kojál.³⁵⁹ Ještě týž den se však z Moskvy vrátily československé politické špičky a ředitel ČST Brno Pavlinec, který byl tehdy v Praze, vysílání zakázal v rámci plnění dohod z Moskvy. Vondráček a další přítomní se ale ve vysílání rozhodli pokračovat až do večera, kdy na dlouhou dobu poslední svobodné vysílání ČST Brno definitivně ukončili.³⁶⁰

³⁵⁵ Tamtéž, s. 5

³⁵⁶ Viz. rozhovor s Věrou Mikuláškovou. Rozhovor s Věrou Mikuláškovou vedl Daniel Samek, 12.6.2013. Ve sbírce autora

³⁵⁷ Viz. dokument ČT Brno „Trošičníci z Kojálu“ z roku 2008, dostupný online ve videoarchivu ČT

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ 50 let televizního studia Brno. ČT, Praha 2011. s. 57

³⁶⁰ Tamtéž. 58

Vedení ČST Brno bylo během týdne okupace značně rozloženo a vládl v něm zmatek, ředitel Pavlinec se nejdříve neúspěšně pokusil o emigraci a následně se psychicky zhroutil.³⁶¹ Práce redaktorů, kameramanů a techniků během týdne okupace Brna probíhala konspirativně. Každý den bylo na schůzky určeno jiné místo, jedním byl minoritský kostel sv. Janů., kde redaktorům poskytl azyl páter provinciál Škrdlík. Dalším místem byl Zelný trh, dále obchodní dům Jiskra³⁶² nebo Výkupní a nákupní podnik.³⁶³ Pro natáčení sovětských vojáků se používala „skrytá kamera“, tedy kamera vložená do tašky s vyřezaným otvorem. Přesto však bylo několik kamer zabaveno. Natáčení bylo rizikové i proto, že odraz z objektivu připomínal světlo ze zaměřovací pistole. Materiál se vyvolával v Typosu, který byl sice hlídán sovětskými vojáky, ale ti se nevyznali v technických záležitostech a filmy byly pronášeny pod kabátem.³⁶⁴ Redaktorům byla poskytována nezištná pomoc i od obyvatel Brna, objevily se dokonce případy, kdy občan zapůjčil i vlastní automobil.³⁶⁵

Rozhlasový technik M. Šindelář, který v noci z 21. na 22. srpna přespával přímo v prostoru ústředny v Komárově, odkud předchozí den zajišťoval vysílání, měl v průběhu noci telefonát. Volal mu jeden z techniků, který se ho ptal, jakým způsobem v Komárově vysílá. Šindelář mu odpověděl, že po telefonu. Na dotaz z jakého důvodu odvětil, že je rozhlasová ústředna obsazena. Technik ale Šindeláře překvapil, když mu řekl, že v onu chvíli právě z rozhlasové ústředny telefonuje a ve skutečnosti prý obsazena není.³⁶⁶ Šindelář ve vzpomínkách připouští, že vlastně ani nevěděl, kde se rozhlasová ústředna ve skutečnosti nachází, jednalo se totiž o utajené pracoviště. Z toho důvodu patrně její polohu neznalo ani sovětské velení. Ranní vysílání brněnského rozhlasu z 22. srpna tak již bylo přes rozhlasovou ústřednu vysíláno i v Praze, Bratislavě a Ostravě. Brno se tak stalo na krátký čas rozhlasovým uzlem a vytvářelo celostátní vysílání, nahrávací studio se nicméně z Beethovenovy ulice přesunulo jinam, patrně i z důvodu snahy vyhnout se sledování ze strany StB, ke kterému předchozí den evidentně došlo. Noční telefonát z 21. na 22. srpna měla i hlasatelka B. Písařová, byla v něm kolegyní vyzvána, aby se ráno dostavila do parku v Lužánkách, odtud byla odvedena na nedaleký Zimní stadión, místo kde tehdy své zápasy hrála Kometa Brno. Právě z prostoru Zimního stadionu, konkrétně z malé kabiny pro sportovní přenosy, brněnský

³⁶¹ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – V Brně nebyli lvi. s. 61

³⁶² Dnes obchodní dům Wagner na ulici Česká.

³⁶³ AMB. f. U26, Sběrka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 5, 6

³⁶⁴ Viz. dokument ČT Brno „Trošičníci z Kojálu“ z roku 2008, dostupný online ve videoarchivu ČT

³⁶⁵ AMB. f. U26, Sběrka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 5, 6

³⁶⁶ Viz. rozhovor s Milošem Šindelářem. Rozhovor s Milošem Šindelářem vedl Karel Špalek, ?5.2013. Ve sbírce autora

rozhlas celý 22. srpen v utajení vysílal.³⁶⁷ Budova na Beethovenově ulici mezitím fungovala jako centrála a přepojovací pracoviště, ráno se do ní dokonce opět dostavili vedoucí redaktoři a začali plánovat směny. Šindelář byl následně pověřen, aby celé vysílání vedl. Dopoledne byl ale několika svědky spatřen člověk, který do Beethovenovy ulice iniciativně vedl sovětské jednotky a ukázal jim sídlo rozhlasu. Vojáci do budovy vtrhli, dostali se až do místnosti, kde se přijímalo a do zbytku republiky přepojovalo živé vysílání a sami ho odpojili uprostřed relace. Všechny zaměstnance s výjimkou Šindeláře pak z budovy vyhnali. Šindelář pak pod pohrůžkou zastřelením musel s vojákem za zády obejít a vyřadit z provozu všechny přístroje.³⁶⁸ Vysílání poté sice probíhalo nadále ze Zimního stadionu, ale již pouze lokálně, protože pracoviště mělo omezené technické možnosti. Mělo ale i další podstatné nedostatky, kromě všudypřítomné zimy totiž začalo být brzy nápadné, že se v srpnu kolem Zimního stadionu pohybuje velký počet lidí, navíc v nezvyklou dobu. Proto bylo z preventivních důvodů rozhodnuto, že se vysílání musí opět tajně přemístit na jiné místo. 23. srpna se tedy přesunulo do méně nápadného Janáčkova divadla, kde zrovna probíhaly přípravy na divadelní sezónu a velký počet zaměstnanců divadla poskytoval určitou anonymitu.³⁶⁹ Divadelní studio navíc nabízelo lepší technické a prostorové podmínky. Odtud se i přes pokračující sovětské pátrání vysílalo až do návratu moskevské delegace, tento moment znamenal faktický konec svobodného vysílání brněnského rozhlasu.

V průběhu vysílání se vyskytovaly problémy s přenosem signálu a nebylo snadné udržet jej v chodu, byť prý rozhlasu svoje linky ochotně nabízela armáda i dráhy. Nejprve byl obsazen vysílač Topolná, který měl celorepublikový dosah,³⁷⁰ poté vysílač Dobrochov, Šindelář nakonec musel zařídít přeladění jiného menšího vysílače na vlnu Dobrochova. I přes technická omezení ale zůstala struktura obsahu svobodného vysílání nezměněna po celou dobu jeho provozu, rozhlas přinášel aktuální informace z dění v ulicích, varování, výzvy ke klidu rezoluce a různá vyjádření k situaci. Hlasatelky dále předčítaly výzvy k západním mocnostem, aby do ČSSR vyslaly pomoc, případně tlumočily požadavky neutrality. Podle B. Písařové tehdy mnozí skutečně věřili, že by podobné prosby mohly něco změnit, až později pochopila, že tyto výzvy byly naivní. Hlavním obsahem vysílání tedy byly výhradně

³⁶⁷ Viz rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

³⁶⁸ Viz. rozhovor s Milošem Šindelářem. Rozhovor s Milošem Šindelářem vedl Karel Špalek, 7.5.2013. Ve sbírce autora

³⁶⁹ Viz rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

³⁷⁰ Podle Miloše Šindeláře vysílač Topolná obsahoval i rušičku signálu rádia Svobodná Evropa, proto musel být na sovětský pokyn opět zapnut, protože nešlo vypnout pouze vysílač a ne rušičku.

informace týkající se okupace, jiné relace by prý občany nezajímaly.³⁷¹ Informace zajišťoval poměrně velký redaktorský tým, který si podle Šindeláře zřídil tajné pracoviště na Lidické ulici, kde docházelo ke shromažďování zpráv. Redaktorům pak nezištně vypomáhala i celá řada nadšenců.³⁷² Zprávy, které šly do vysílání, nebyly nijak pečlivě ověřovány, podle StB se většina informací nezakládala na pravdě a sověti si podle ní stěžovali na to, že se je zpravodajství snaží cíleně mást a po KS SNB požadovali, aby ustavila skupinu, která by jim tyto „dezinformace“ pomohla rozeznávat.³⁷³ Podle vzpomínek televizní redaktorky L. Sýkorové nicméně rozhlas na vývoj událostí v Brně reagoval velmi pružně a operativně a televizně z něj řadu informací přebírala.³⁷⁴ Vysílání bylo prokládané hudebními vložkami. O jednu se dokonce přímo naivo ve studiu postaral zpěvák Petr Ulrych, který 22. srpna během vysílání ze Zimního stadionu, do éteru zazpíval píseň „My máme pravdu, vy jenom bič“.³⁷⁵

Po návratu sovětské delegace z Moskvy ze dne 27. srpna a následných odvysílaných projevech L.Svobody a A.Dubčeka, které spustily lavinu negativních emocí, rozhlas spustil smutnou hudbu a i přes výslovný zákaz naposledy odvysílal protest proti okupaci. Brněnské studio následně poskytlo prostor k vyjádření i pro vysílání z Bratislavy, kde ale podle Šindeláře vůbec nepochopili vážnost situace a místo očekávané podpory jejich protestu začali vysílat reklamy a nabídky řemeslníků. Svobodné vysílání brněnského rozhlasu tímto skončilo a pokračovalo již pouze konkurenční prosovětské vysílání stanice Vltava z Drážďan. Ještě týž den se sověti začali stahovat z Brna, následující den již byla všechna rozhlasová studia, včetně toho hlavního na Sokolském stadionu, uvolněna. Samotné studio pak bylo nalezeno v dezolátním, neprovozuschopném stavu.³⁷⁶

5.5 Doslov

³⁷¹ Viz. rozhovor s Boženou Písařovou. Rozhovor s Boženou Písařovou vedl Daniel Samek, 5.6.2013. Ve sbírce autora

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 4

³⁷⁴ AMB. f. U26, Sbirka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám. i.č. 42. s. 7

³⁷⁵ Podle P. Ulrycha svou píseň, inspirovanou rozhlasovým varováním k zachování klidu, zazpíval na utajeném pracovišti brněnského rozhlasu již 21. srpna, tehdy se ale z utajeného pracoviště ještě nevysílalo a B.Písařová, která vedla Ulrycha při jeho výstupu seděla, si je jista, že se tak stalo v malém studiu na Zimním stadionu, tedy 22. srpna.

³⁷⁶ Viz. rozhovor s Milošem Šindelářem. Rozhovor s Milošem Šindelářem vedl Karel Špalek, ?5.2013. Ve sbírce autora

Počínaje 29. srpнем již bylo Brno opět „volné“ a sovětské jednotky se z naprosté většiny stáhly mimo město. Týž den pak při nárazu autem do odstaveného neosvětleného sovětského vozidla zahynul příslušník VB Karel Chalupa, jednalo se o třetí a poslední oběť sovětské invaze a autonehoda nebyla nijak vyšetřována. Otevřený odpor obyvatelstva vůči okupantům postupně uvaldal, veřejné projevy slábly, až nakonec ustaly úplně. Četnost výskytu nových antisovětských letáků a nápisů na zdech klesala a začátkem září se již prakticky zastavila. Byl začátek školního roku a život obyvatelstva musel pokračovat dál, i přes zcela odlišnou politickou situaci v zemi. Brněnská televize a rozhlas byly umlčeny a denní tisk začal být cenzurován. Nejdříve se na místě některých článků objevila bílá místa, v průběhu září pak již v jejich obsahu byla jasně patrná autocenzura a deníky postupně začaly opět vycházet v dřívějším rozsahu. Cenzurováno bylo i opětovně spuštěné vysílání brněnského rozhlasu ze 4. září, respektive ČST Brno z 9. září.³⁷⁷ KS SNB se plně poddala novému politickému kurzu, ke kterému byly postupně donuceny i lokální stranické a samosprávné organizace.³⁷⁸ Pomalované zdi začaly být očišťovány a zničené názvy ulic a směrové cedule opravovány, protože se blížil strojírenský veletrh. Ten se skutečně konal v předem avizovaném termínu 15. září, za účasti zahraničních návštěvníků a vystavovatelů. První civilní letadlo z tuřanského letiště vzletlo 6. září. Podle hospodářského odboru KS SNB vznikly v Brně do 25. srpna na budovách, dopravních komunikacích a veřejných prostranstvích v důsledku invaze škody ve výši 2 272 000 Kčs, brněnské podniky ohlásily za tutéž dobu ztrátu ve výši 103 556 000 Kčs.³⁷⁹

³⁷⁷ SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – v Brně nebyli lvi. s. 62

³⁷⁸ Postup proti předsednictvu KV KSČ, jehož proreformní vedení odmítalo funkce opustit i přes tlak KS SNB, byl 30. srpna konzultován i s Lubomírem Štrougalem, který proti pravicovému křídlu nařídil zapojit všechny dostupné konspirativní prostředky. Viz.: ABS, f. G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, i. č. 64. Bezpečnostní situace v kraji v srpnu 1968 v Brně v době internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy. Vyhodnocení zápisů operativních štábů, porad štábních útvarů a vedení složek krajské správy SNB od 21.8.1968. s. 14

³⁷⁹ BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. s. 5

6. Závěr

Invaze a okupace Brna se v počtu mrtvých nemůže rovnat Praze, v Brně se ani neodehrály podobně krvavé incidenty, jako v Prostějově. Snad i proto zůstává výzkum průběhu invaze a okupace v Brně stále mimo zájem historiků. Tato diplomová práce je tak prvním uceleným pokusem o přiblížení tematiky invaze a okupace Brna v srpnu 1968. Z textu je jasně patrné, že poněkud nižší počet mrtvých a zraněných je spíše shodou šťastných náhod a okolností a Brno se nacházelo pod dlouhotrvajícím silným tlakem okupujících sovětských jednotek, které byly každý den vystaveny intenzivním konfrontacím ze strany obyvatelstva. Ke konfliktu mohlo dojít kdykoli a život města byl zcela ochromen.

Z textu je dále zřejmé, že invaze do Brna byla předem připravena jak po stránce logistické, tak i personální a sověti se dopustili největší chyby tím, že se jim nepodařilo v úplnosti zajistit sídla médií. Z textu je dále zřejmé, že pořádkové síly byly schopny v rámci možností kontrolovat situaci ve městě již ode dne invaze, brzy měly poměrně přesnou představu o dalším průběhu událostí a svým konáním se na něj do jisté míry připravovaly, byť jejich řady nebyly jednotné a evidentní byl zejména určitý rozdíl mezi přístupem jednotek StB a VB. Lokální stranické a státní orgány naopak zvolily strategii pasivní rezistence, nepředvíдалy budoucí politický vývoj a kladly odpor i po faktickém ukončení politiky Pražského jara, po návratu stranických špiček z Moskvy, byť již nemohly disponovat jejich otevřenou podporou. Jejich snaze o rezistenci pak sovětská strana čelila zejména využitím některých spolupracujících kádrů, působících ve vedení místních stranických nebo národních výborů. V tomto ohledu bylo nejvýraznější předsednictvo KV KSČ, kde měla většinu výrazně proreformní skupina straníků. Reakce obyvatelstva Brna by se dala označit za standardní, jednalo se o pasivní odpor, do přímého ozbrojeného konfliktu se sovětskými jednotkami se občané nedostávali. Jejich aktivita se nejvýrazněji projevovala verbálními útoky proti příslušníkům Rudé armády a vylepování antisovětských plakátů, s mnohdy velmi originálním obsahem. Podle dostupných dat se obyvatelstvo chovalo poměrně ukázněně, doložených konfliktů bylo s ohledem na velikost Brna překvapivě málo. Zajímavou a dnes poněkud nedocenenou úlohu v Brně sehrála média, především pak vysílání ČST Brno z 21. srpna, které mělo celorepublikový rozměr. Novináři z televize, rozhlasu i tisku se své nově nabyté svobody slova nechtěli vzdát, na invazi zareagovali takřka okamžitě a dařilo se jim pracovat ve velmi improvizovaných a rizikových podmínkách, mnohdy sovětským jednotkám za zády.

Právě média podle mého názoru obyvatelstvu poskytovala určitou falešnou naději, že je sovětským jednotkám možné nějakým způsobem čelit.

Případné podněty pro další výzkum by mohly přinést některé archiválie z Moravského zemského archivu, které dosud nejsou utříděné. Jedná se zejména o zápisy z jednání Jihomoravského krajského národního výboru, respektive chybějící zápisy z jednání krajského výboru Komunistické strany Československa. Soubor informací by mohlo značně rozšířit i širší využití metody orální historie, případně nález dochovaných záznamů vysílání brněnského rozhlasu a televize, nebo chybějících výtisků novin. Dostupná nejsou prakticky žádná vydání brněnských deníků z 26. a 27. srpna 1968.

7. Seznam zdrojů

7.1 Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, fond A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, 6/10-68

Archiv bezpečnostních složek, fond A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, VV - 5/10-68

Archiv bezpečnostních složek, fond A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, VV-7/10-68

Archiv bezpečnostních složek, fond A/92, KS SNB Odbor vyšetřování VB Brno, 8/10-68

Archiv bezpečnostních složek, fond G/N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, inventární číslo 64

Archiv bezpečnostních složek, fond G/N 1-10, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, inventární číslo 89

Archiv bezpečnostních složek, fond G/N 3-1, Městská správa VB Brno, inventární číslo 4

Archiv bezpečnostních složek, fond N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, inventární číslo 7

Archiv bezpečnostních složek, fond N 1-1, Krajská správa SNB Brno – vnitřní oddělení, inventární číslo 62

Archiv České televize Brno. Programová kniha 68. neseříděno

Archiv České televize Brno. Ideově tématický plán televizního studia Brno na rok 1968. neseříděno

Archiv Českého rozhlasu. Brno - korespondence 1968-69. neseřazeno

Archiv Českého rozhlasu. PL Brno 1968, 1-21 VIII.

Archiv města Brna. fond B 1/1 – sbírka zápisů o schůzích MVmB a jeho složek. 1968

Archiv města Brna. fond B 1/1 – zápisy o schůzích rady MěstNV. 1968

Archiv města Brna, fond R 149, KSČ – městský výbor Brno. inventární číslo 49. Protokol ze schůze pléna MěV KSČ Brno

Archiv města Brna, fond R 149, KSČ – městský výbor Brno - předsednictvo. inventární číslo 16. Protokol ze schůze PMěV KSČ Brno

Archiv města Brna. fond U 25, Sběrka grafik, kreseb a reprotisků, inventární číslo 975

Archiv města Brna. fond U 25, Sběrka grafik, kreseb a reprotisků, inventární číslo 976

Archiv města Brna. fond U 25, Sběrka grafik, kreseb a reprotisků, inventární číslo 977

Archiv města Brna. fond U 26, Sbíрка vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám.
inventární číslo 78

Moravský zemský archiv, fond G 593, KSČ – Jihomoravský krajský výbor, Brno, inventární
číslo 23

7.2 Dobová periodika

Lidová demokracie, 1968

Mladá fronta, 1968

Práce, 1968

Rovnost, 1968

Rudé právo, 1968

Svobodné slovo, 1968

Zemědělské noviny, 1968

Železničář, 1968

7.3 Rozhovory

Rozhovor s Boženou Bečičkovou, 17.8.2007, v digitálním archivu COH

Rozhovor s Igorem Czajkowským, 22.8.2007, v digitálním archivu COH

Rozhovor s Milenou Flodrovou, 13.3.2007, v digitálním archivu COH

Rozhovor s Milenou Flodrovou, 27.3.2007, v digitálním archivu COH

Rozhovor s Milenou Lukešovou, 28.8.2006, v digitálním archivu COH

Rozhovor s Olgou Obořilovou, 15.8.2006, v digitálním archivu COH

Rozhovor se Zdeňkem Habrovcem, 27.8.2007, v digitálním archivu COH

Rozhovor s Aloisem Říhou, 10.5.2013, bez záznamu

Rozhovor s Boženou Písařovou, 5.6.2013, ve sbírce autora diplomové práce

Rozhovor s Ctiborem Pokorným, 29.4.2013, ve sbírce autora diplomové práce

Rozhovor s Evou Samkovou, 5.6.2013, ve sbírce autora diplomové práce

Rozhovor s Milošem Šindelářem, ?5.2013, ve sbírce autora diplomové práce

Rozhovor s Věrou Mikuláškovou, 12.6.2013, ve sbírce autora diplomové práce

Rozhovor s Vladimírem Samkem, 3.6.2013, ve sbírce autora diplomové práce

7.4 Internetové zdroje

www.ceskatelevize.cz

www.rozhlas.cz

www.usd.cas.cz

www.coh.usd.cas.cz

www.totalita.cz

7.5 Literatura

50 let televizního studia Brno. ČT, Praha 2011

BALÍK, Stanislav a kol. Lokální politický pluralismus – Brno ve třech stoletích. CDK, Brno 2006

BÁRTA, Miloš; FELCMAN, Ondřej; BELDA, Josef; MENCL, Vojtěch. Československo roku 1968, 2. díl: počátky normalizace. Parta, Praha 1993

BARTOŠ, Josef. Úvod do metodiky a techniky historické práce. Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 1992

BARTOŠ, Josef. Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 1999

BENČÍK, Antonín. Operace „Dunaj“: Vojáci a Pražské jaro 1968. USD AV ČR, Praha 1994

BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Brno v srpnu 1968 a 1969. Magistrát města Brna, Brno 2004

BŘEČKA, Jan; SEČKÁŘOVÁ, Věra. Srpnové události 1968 a 1969 v Brně. Magistrát města Brna, Brno 2009

DURMAN, Karel. Útěk od praporů, Kreml a krize impéria 1964-1991. Karolinum, Praha 1998

FAJMON, Hynek (ed.). Sovětská okupace Československa a její oběti. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005

HOCHMAN, Jiří ed. Naděje umírá poslední, vlastní životopis Alexandra Dubčeka. Svoboda – Libertas, Praha 1993

HOPPE, Jiří. Pražské jaro v médiích, výběr z dobové publicistiky. USD AV ČR, Praha – Brno 2004

KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa - Kořeny reformy 1956 – 1968: Společnost a moc. Barrister & Principal, Brno 2008

KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. Doplněk, Brno 2000

KRATOCHVÍL, Jan; POVOLNÝ, Daniel. 21.8. 1968. Meadow Art. Brno 2004

LOJÍN, Jaromír. Hospodářské důsledky sovětské okupace Československa 1968 – 1991. ÚSTR, interní publikace

MADRY, Jindřich. Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 – 1970 a role ozbrojených sil. ÚSD AV ČR, Praha 1994

MLYNÁŘ, Zdeněk. Mráz přichází z Kremlu. Mladá fronta, Praha 1990

NAVRÁTIL, Jaromír (ed.). The Prague spring 1968: a national security archive document reader. The Prague Spring Foundation, Praha 1998

NAVRÁTIL, Jaromír; VONDROVÁ, Jitka a kol. Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967 – 1970 : prosinec 1967 – červenec 1968. USD AV ČR. Brno 1995

PAUER, Jan. Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, pozadí, plánování, provedení. Argo, Praha 2004

PAZDERKA, Josef ed. Invaze 1968 – Ruský pohled. ÚSTR, Praha 2011

PECKA, Jindřich. Dělnické výbory na obranu svobody tisku (1968). USD AV ČR, Praha 1993

PECKA, Jindřich. Spontánní projevy pražského jara 1968 - 1969. Doplněk, Brno 1993

PECKA, Jindřich a kol. Sovětská armáda v Československu 1968 – 1991. USD AV ČR, Praha 1996

PECKA, Jindřich; PREČAN, Vilém. Proměny pražského jara 1968-1969 : sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti. Doplněk, Brno 1993

PERNES, Jiří. Od demokratického socialismu k demokracii, Nekomunistická socialistická opozice v Brně v letech 1968 – 1972. Barrister & Principal, Brno 1999

POVOLNÝ, Daniel. Vojenské řešení Pražského jara - II. Československá lidová armáda v srpnu 1968. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2010

SÝKOROVÁ, Ludmila. 1968 – V Brně nebyli lvi. Šimon Ryšavý, Brno 2008

ŠTROUGAL, Lubomír. Ještě pár odpovědí. Epoque, Praha 2011

ŠTROUGAL, Lubomír. Paměti a úvahy. Epoque, Praha 2009

VANĚK, Miroslav; Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku : Teorie a praxe orální historie. FHS UK; USD AV ČR, Praha 2011

VANĚK, Miroslav; URBÁŠEK, Pavel (eds.). Vítězové? Poražení? Díl I, dissent v období tzv. normalizace. Prostor, Praha 2005

VANĚK, Miroslav; URBÁŠEK, Pavel (eds.). Vítězové? Poražení? Díl II, politické elity v období tzv. normalizace. Prostor, Praha 2005

VYKOUKAL, Jiří; LITERA, Bohuslav; TEJCHMAN, Miroslav. Východ, vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Libri, Praha 2000

WILLIAMS, Kieran. The Prague spring and its aftermath: Czechoslovak politics 1968-1970. Cambridge University Press. Cambridge 1997

8. Seznam zkratek

- ABS – Archiv bezpečnostních složek
ALR – Albánská lidová republika
AMB – Archiv města Brna
AN – Antonov
BLR – Bulharská lidová republika
CKM – Cestovní kancelář mládeže
ČRo – Český rozhlas
ČSAV – Československá akademie věd
ČSLA – Československá lidová armáda
ČSSR – Československá socialistická republika
ČST – Československá televize
ČTK – Československá tisková kancelář
Jm KNV – Jihomoravský Krajský národní výbor
KGB – Kamiťét gasudárstvënoj bezopásnosti, Výbor státní bezpečnosti
KS – Krajská správa
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
KV – Krajský výbor
LD – Lidová demokracie
MěNV – Městský národní výbor
MěstV – Městský výbor
MF – Mladá fronta
MLR – Maďarská lidová republika
MNO – Ministerstvo národní obrany
MV – Ministerstvo vnitra
NATO – North Atlantic Treaty Organization, Severoatlantická aliance
NDR – Německá demokratická republika
NSR – Německá spolková republika
ORF – Österreichischer Rundfunk, rakouská veřejnoprávní rozhlasová a televizní stanice
OSN – Organizace spojených národů

PLR – Polská lidová republika

RSR – Rumunská socialistická republika

SFRJ – Socialistická federativní republika Jugoslávie

SNB – Sbor národní bezpečnosti

SSSR – Sovětský svaz

StB – Státní bezpečnost

USA – United States of America, Spojené státy americké

ÚV – Ústřední výbor

VB – Veřejná bezpečnost

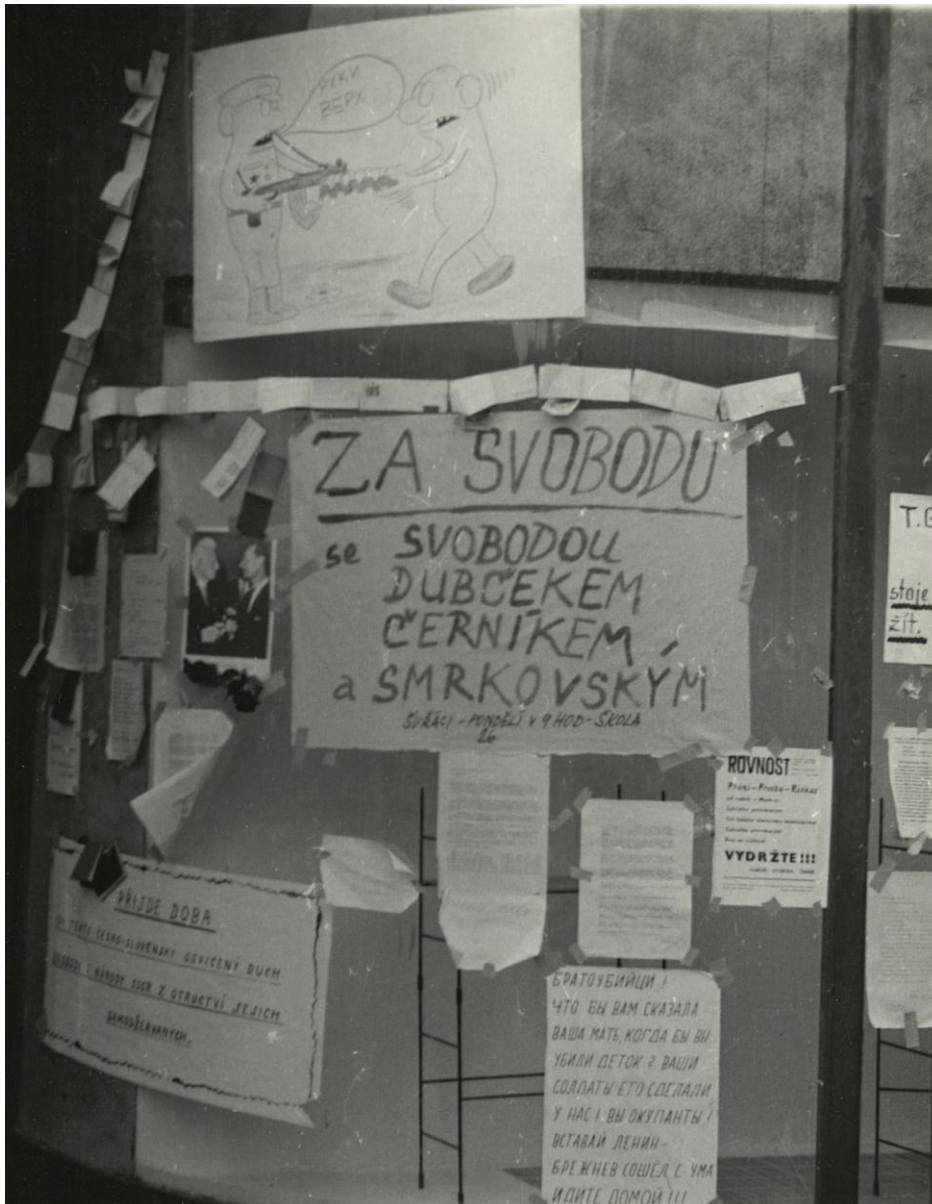
VKR – Vojenská kontrarozvědka

ZDF – Zweites Deutsches Fernsehen, německá veřejnoprávní televize

ZKL – Závod kuličkových ložisek

9. Přílohy

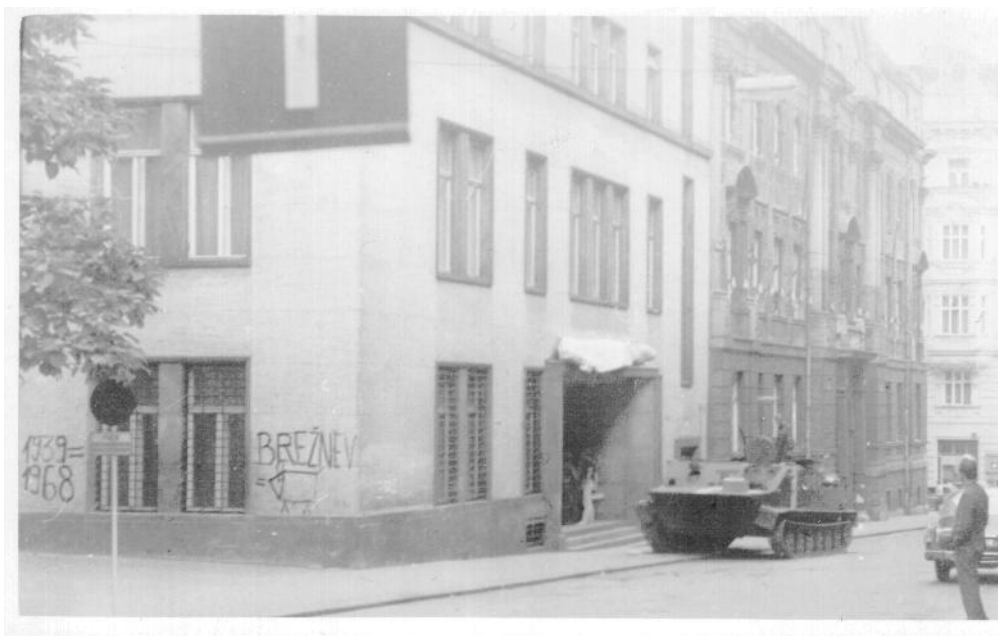
9.1 Fotografie

Ukázka antisovětských nápisů na jedné z brněnských výloh. Zdroj : Archiv města Brna

Shromáždění na náměstí Svobody. Zdroj : Archiv města Brna

Budovy Československého rozhlasu Brno v Beethovenově ulici se zakrytým nápisem nad vchodem.
Zdroj : Osobní archiv Jarmily Růžičkové

Tank před budovou tehdejší Vojenské akademie Antonína Zápotockého. Zdroj : Archiv města Brna

Průvod protestujících v dnešní Masarykově ulici. Zdroj : Archiv města Brna

Ukázka antisovětských nápisů na jedné z brněnských výloh. Zdroj : Archiv města Brna

9.2 CD

Další přílohy k diplomové práci jsou na přiloženém CD, které obsahuje rozhovory ve formátu audio a oscanovaná udělení souhlasu k jejich použití pro účely vypracování diplomové práce.